

KALANGYA

DÉLVIDÉKI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA.

XII. év.

1943. február 15.

2. szám.

A mai délvidéki szerb lélek

A Délvidékkel együtt hazatért igen tekintélyes számú szerbség gondolkodását és lelkiségét nem lehet az 1918-as mértékkel mérni és magyarázni. Az elcsatolás óta eltelt közel huszonhárom esztendő kétségtelenül mélyreható átalakulást hozott a szerbség soraiban, s ezt letagadni, vagy elrejtteni nagyfokú felületességre vallana. Másmilyen lelkialkatú és beállítottságú szerbséget kapott vissza az ország, mint amilyentől 1918-ban elszakadt. Fejlődésük és átalakulásuk külső formáit és megnyilatkozásait minden megerőltetés nélkül nyomon kísérhettük a különélés esztendeiben, amikor a szerbség az uralkodó nép minden helyzeti előnyét igyekezett kihasználni.

A délvidéki szerbség nemzeti öntudatának megerősödése a hatvanas években kezdődött olyan kiváló népvezérek tanításaitól állandóan ösztönözve, mint amilyenek Miletics Szvetozár, P. Deszánies Mihájló, Tomics Jása és a többiek voltak. Különösen erőre kapott a nemzeti felébredés mozgalma a déli peremsávban a török fennhatóság alól felszabaduló Szerbia háborús sikereivel. A délvidéki szerbség, amely annyi értékes államférfit, tudóst, orvost, mérnököt adott Szerbiának, a nemzeti és vallási azonosságon kívül ezer és ezer érzelmi szállal volt Szerbiához hozzáfűzve. Minden tisztánlátó és gondolkodó délvidéki magyar előtt világos volt, hogy a szerbek minden alkalmat megragadnak arra, hogy Szerbiával — amelyet a szerbek mindig a délszlávok anyjának neveztek — minél szorosabban együttműködjenek. Csak a felületesen szemlélődő ember számára volt meglepetés, amikor a forradalom hullámain először a délvidéki szerbség eszónakja jelent meg és nem törődve a százados együttélés sok-sok eredményé-

vel és további biztatásával. Szerbiában kikötött. A régi álmom, amely szinte nemzedékről nemzedékre öröklődött és kitéphetetlen gyökerekkel táplálta a fokozottabban pánszláv gondolkodású szerbség nemzeti életét, megvalósult. Annak ellenére, hogy volt már akkor is egy erős intellektuális réteg, amely a délvidéki szerbség boldogulását másként képzelte el, mint a Szerbiával való egyesüléssel.

Olyan mélyen beágyazott és soha el nem homályosuló érzés volt az összes szerbek egyesülésének vágya, mint ahogy a délvidéki magyarság sem szűnt meg soha reménykedni a hazatérésben.

*

Jugoszlávia megalakulása a teljesebb nemzeti gondolkodás és élet adottságain kívül az érvényesülés és boldogulás szélesebb lehetőségeit is nyújtotta, s ennek eredményeként a szerb előretörés a közélet minden terén gyorsan bekövetkezett és új helyzetet teremtett. A sok vért vesztett Szerbia, amely amúgy is híjján volt az értelmiségnek, a szakembereknek, a Délvidékkel értékes utánpótlást és erősítést kapott. Huszonhárom év alatt az iskola is megtette hatását. A generációk egész sora került ki szerb nemzeti szellemtől átítatva az iskolákból, s ez még természetesebbnek vette, mint az 1918-as nemzedék azt, hogy minden előny, állás, vezetés a szerbséget illeti meg, mint az állam létrehozóját. Az egész közélet a nacionalizmus soha el nem lanyhuló szellemében tevékenykedett és a délvidéki szerbség ennek velejáró következményeként benne élt az ütemes faji nacionalizmusban, amelynek nevelése az egész délvidéki szerbség gondolkodásában tapasztalható. Mély meggyőződésű, a szerbség, s általában a szlávok jövőjében rendületlenül bízó, elhivatottságot érző, ve-

zetési szerepre beállított szerbséget kapunk tehát vissza a Délvidék felszabadításakor. S amíg az 1918-as időkben a bácskai szerbségben inkább csak tudatalatt, ösztönösen élt az a vágy, hogy a délszlávoknak össze kell fogni, s esetleg közös államot kell alapítani, addig a különélés alatt a szerbség minden cselekedete ennek érdekében történt.

A délvidéki szerbségnek ezt a némi-
leg érzékeltetett lelkiségét és gondolkodását megérteni és visszahozni legalább az 1918-as síkra nem olyan könnyű, s főleg nem olyan gyorsan végrehajtható feladat. A délvidéki magyarság, amely a közelmúltban a lelki gazdagodás és a tanulás minden fokozatán keresztül ment, érthetően leginkább tudja megérteni az érzékeny szerb lelket és gondolkodást, hiszen ugyanazok az érzelmek viaskodtak az ő lelkében is és így a legalkalmasabb arra, hogy a megbékülés és közeledés útját a leghelyesebb módon és a legmegfelelőbb időben egyengesse.

Ezért hisszük, hogy a mai szerbség túlnyomórészen lelki rezgéseit mi ismerjük a legjobban és higgadt, józan diagnózist is csak mi adhatunk állapótárol.

*

A Délvidék visszacsatolásakor a bácskai magyarság nem pillanatnyi hangulat fellobbanó fényénél, hanem a böles előrelátás és élettapasztalat gondos világosságánál kereste a szerbekkel, mint a legszámottevőbb délvidéki nemzetiséggel a megértés útját. Azt az utat, amelyet huszonhárom esztendő keserű emlékei, továbbá a felszabadulás után a délvidéki magyarság lelkületétől és gondolkodásától távol álló események elhomályosítottak. A kölcsönös kísérletezésekre és közeledési készségre válaszolva mindkét oldalon akadnak, akik nem titkolták azt a véleményüket, hogy a mai világégés közegette ennél fontosabb teendők is akadnak. A magyarság és a szerbség nagyobb része viszont változatlanul vallja: a mai lázas napok a legalkalmasabbak arra, hogy kezét fogjunk és azt soha többé

bé el ne eresszük. A helyünket a végzet és a sors jelölte ki a Duna-Tisza között és akárhogyan szántják fel Európa sok sebből vérző testét, mi itt fogunk maradni és itt is akarunk maradni az idők végtelenségéig. Azon a földön, amelynek minden darabját ismerjük, amelynek minden népét szeretjük és tiszteljük, tehát velük kell elsősorban megértetnünk magunkat.

A magyar nép lelkéből fakadó őszinte megértéssel olvastuk az újvidéki Nova Postában azokat a közleményeket is, amelyek a délvidéki szerbség nemzetiségi helyzetéből adódó kérdéseinek a megoldására irányulnak. A lap, amely ma a délvidéki szerbség közvéleményének leghűbb tolmácsolója, a közelmúltban számos olyan hírt közölt, amelyek félremagyarázhatatlanul bizonyítják, hogy magyar részről változatlanul kívánják és akarják, hogy a délvidéki szerbség valóban kényelmesen és otthon érezze magát minden tekintetben. A délvidéki szerbség egyik legfájóbb panasza a telepek, dobrovoljacok, agrárigénylők, stb. internált hozzátartozóinak a kérdése volt. A Nova Posta örömmel jelentette, hogy a délvidéki szerbség példás öszszefartásával és anyagi áldozathozatallal ez a kérdés megoldódott. A Délvidéken idegenből letelepített szerb családokat a felszabadulás után a szabadkai, sárvári és topolyai táborokban helyezték el. A táborokban több mint tizezer ember várta, hogy a lelkek lecsillapodása és megbékülése elősegítse visszatérésüket a családi otthonba, ami azóta meg is történt. Különösen nem volt könnyű a tábori élet fegyelme, rendje, külön világa a gyermekek és a nők számára. A délvidéki szerbek érdeklődése és figyelve ezért elsősorban a gyermekekre és a nőkre terjedt ki. Naponta orvos járt a táborokba, megvizsgálta lakóit, s igyekezett megjavítani élelmezésüket is, amivel a délvidéki szerbség ismételtlen bebizonyította, hogy hagyományos áldozatkészsége, amely az első világháború előtt annyi időálló alkotást hozott létre, változatlanul él minden családban.

A délvidéki szerb hitközségek Csirics Irinej püspök kezdeményezésére és Popovics L. Milán képviselő közbenjárására először a gyermekek elhelyezését szervezték meg. Ez emberbaráti akció eredményeként háromezer gyermeket mentettek meg a további táborélettől és tízezer szerb polgár visszatérését segítették elő a polgári életbe. A szerb hitközségek, amelyek régebbi együttélésünk alatt minden szerb kezdeményezés ébresztgetői és minden szerb akció istápolói voltak, vállalták most is ennek a nagyszabású tervnek a lebonyolítását. A hitközségek, amelyek a szerb családok anyagi helyzetét leginkább ismerik, először is a táborokban lévő szegény gyermekek elhelyezését biztosították. A szülők boldogan adták oda gyermekeiket, mert tudták, hogy olyan szerb családokhoz kerülnek, ahol úgy bánnak majd velük, mint a sajátjaikkal. A magyar hatóságok nagylelkűségét dicséri, hogy nemcsak bácskai szerb magánházaknál, hanem távolabbi területeken is lehetőséget nyújtottak a gyermekek elhelyezésére. Először Szabadkán, majd Újvidéken helyeztek el szerb gyermekeket, a legtöbbet Újvidéken, ahova több mint hatszázan kerültek. Ötszáz gyermeket vettek át a zombori szerbek, de a többi szerblakta községekben is kisebb-nagyobb számban találhatóak a telepesek gyermekei. A szerb családok szeretettel támogatják és segítik a gondjaikra bízott gyermekeket, akik semmiképpen sem érzik a szülők hiányát. Az újvidéki Nova Posta a gyermekek elhelyezéséről szóló beszámolójában köszönetet mondott a bácskai főispánnak, akik a hagyományos magyar szellemtől áthatva elősegítették, hogy terüket megvalósíthatták. A gyermekek azóta elfelejtették a táborélet sok-sok költöttségét, iskolába járnak és hálásan gondolnak jótévedőikre. A szerb áldozatkészség arányait jellemzi, hogy nemcsak gazdag emberek, hanem egyszerű polgárok sem — akik a mindennapi élet gondjaival bírkóznak — tagadták meg a kért és egy-két gyermeket még a legki-

sebb családok is átvettek gondozás végett.

A gyermekek elhelyezését követte a szülők visszahelyezése a polgári életbe és a mindennapi munkába. Miután ezek legnagyobb része földmunkás és használható munkaerő, a mezei munkáknál alkalmazták őket. Az egykori szerb telepesek és agrárigénylők munkáját nemcsak szerb gazdálkodók, iparosok veszik igénybe, hanem igen sok magyar, bunyevác gazda is. Az egész délvidéki szerbség hálája jutott kifejezésre a Nova Postának abban a cikkében, amelyben közli, hogy a táborokban ma már alig hús szerb található, ezeket politikai magatartásuk miatt tartották egyelőre vissza.

A szerbség összetartását és segítő készségét újabbán még egy szép cselekedet bizonyítja. Újvidéken két magánkórház létesült, amelyekben a beteg, szegénysorsú szerb telepeseket és családtagjaikat gondozzák és ápolják. A kórházlétesítés arányai kibontakoznak abból is, hogy több mint 200.000 pengőt adtak össze néhány nap alatt erre a célra a bácskai szerbek. Akinek nem volt pénze, az ágyat, fehérneműt, vagy más tárgyat adott, hogy a kórház berendezése semmi hiányosságot ne szenvedjen. A délvidéki magyarság a kisebbségi életben nagyon gyakran az áldozatkészség és a jóléte-
mény terén hasonlóan kimagasló eredményeket mutatott fel, azonban el kell ismerni, hogy a szerbek, akik századok óta nemzetiségi viszonyok között élnek a Délvidéken, a hagyományos és legendás jószívűséget és adakozást talán még fokozottabb mértékben alkalmazták most, amikor a telepes családok ezreit kellett visszasegíteni a viszonylagos polgári jólétbe.

*

A délvidéki magyarság nem idegenkedéssel, ellenkezőleg fokozódó együttérzéssel és megértéssel szemlélte a legújabb szerb főrekrutéseket, amelyek elsősorban odairányultak, hogy lezárjanak egy korszakot, amely az átalakulásból adódó ne-

hézsegekből támadt. Ez a korszak elmúlt és most ebben a tisztultabb és egészségesebb légkörben következhetnek a további kezdeményezések még akkor is, ha a világ mind a négy tája magas lángokkal ég és a fénye a Duna-Tisza közé is eljut. A mi otthonunkat megkimélte a háború véres fergetege és hisszük azt, ha itt állunk egymás mellett, el is fog kerülni, hogy a gondtalan béke boldog korszaka mihamarabb ránk köszöntson és áldott termékeny munkát indítson el.

A magyarság nem semmisítheti meg a nemzetiségek egyéniségét, külön lelkét és sajátos életkereteit. Mi, akik most szüntünk meg kisebbség lenni, tudjuk, hogy ez lehetetlenség és éppen ezért fogékonyabbak is vagyunk nemzetiségeink kívánalmaival szemben.

Megértettük a nyugtalan szerb lelket is, s hisszük, hogy türelemmel és megértéssel be fog következni lecsillapodásának kívánatos korszaka is.

Csuka János.

FEJEM LEHAJTOM.

Fejem lehajtom lassan a papírra
S alázatosan, mint öreg barát,
Ki most először döbben rá a sírra,
S kicsit Istenhez emeli magát.
Kicsit Istenhez! Följebb! Tul a sáron
Olyan világba, amely idegen,
De bennem él öröktől, mint az álom,
És néha fáj és csupa gyötrelem.

Oly furcsa már, ahogy az óra jön-megy,
Lankadtan száll, mint a sebzett madár.
Furcsák a napok, az este, a könnyek,
Az egész élet olyan furcsa már.
Valami bántó szín vegyült a képbe,
Új hang zavarja a harmóniát.
Múlatozásom nem fejeztem még be
S az ablakon kopog már miriád

Sugárraj a kijózanító hajnal,
És fellöki a habzó poharat.
Valami furcsa történt a duhajjal,
Ki ül most itt a hideg ég alatt,
S félig mámorban, félig józanultan,
Magába néz és nagyon messze néz,
S azt kérdi váltig, összetörve, hulltan,
Mi kezdődik most? álom? ébredés?

Mi kezdődik most és mi ért ma véget?
Milyen varázs kódébe estem én?
Ó édes, édes, édes, édes élet,
Édes halál, melyiktek nyúl felém
A perc mögül, mely mint az est a tájon,
Elfekszik rajtam hűvös-nesztelen,
S én Istent kezdem hívogatni fájón,
S a kezeibe hajtom a fejem.

HÓDSÁGHY EÉLA

„Repülj már levelem. . .“

A jelen bármennyire is mostohája az alkotó szellemnek, az utókor mindenkör visszaidézi és szerető kegyelettel megőrzi azoknak a géniuszoknak emlékéit, akik a meg nem értés, az örökös visszahullás és csalódás útján indultak el a halhatatlanság felé. A megértőbb utókor kiássa az eltemetett műveket a feledés hamuja alól, kikutatja a szellem fölfeléívelő pályájának apró, de jelentőségteljes állomásait sorsfordulóját és a viharos élet porától megtisztított értékeket maradéktalanul továbbadja a jövőnek. Könny, verejték, csalódás és visszahullás: ez a magyar poéták „áldott, átkozott útja“, amelyen keresztül Gyóni Géza is beérkezett a halhatatlanság örök révébe.

A háború költője volt. Ágyúdörgések és puskaropogások közepette írta legszebb költeményeit: a katonaimákat, fohászokat, könyörgéseket a harc hajnalán és tiszta lírájának másik nagy koszorúját: a reménytelen szerelem örök-szép verseit. A háború vérzivatarra érlelte meg benne és a mérhetetlen szenvedés maró tüze égette örökértékűvé a költő sorait. Eredeti, alkotó művész volt, sajátos hangú lantos, s ez emelte ki alakját a század nagy költőjének, Ady Endrének sápadt epigonjai közül. Adynak ő is nagy rajongója volt, de ez a rajongás tisztán és érintetlenül hagyta az ő költészetét: a lengyel mezőkön és tábortűz mellett írt verseken az utánzásnak a legkisebb árnyalata sem érezhető. Csak most látjuk és érezzük, hogy milyen gazdag hangszerelésű lélek volt: a költő lant minden skáláján művészi hangokat szóllaltatott meg. Szerelmi versei és hazafias énekei mellett vannak értékes strófái, amelyekből bátran kieseng a szociális lelkiismeret. S az a hang, amelylyel a magyar parasztot, az elesett kisembert szólítja, nem gyengébb, mint a halálmező fölött elhangzott verses induló. Nemesak a frontokon harcol az ellen-séggel, s nemesak abból a szorításból

akar kitörni, amelyet az ellenség halálgyűrűje font köré, hanem érzi a nemzet mélyén, a társadalom gyökereinek sorvadását is, amely fogvasztja, csökkenti a népben és nemzetben az évezredek óta élő ellenálló erőt. A bátor és eredeti hang, s kifejező erő ezekben a sorokban vált legdinamikusabbá: de nem teljesedhetett ki, közel sem úgy, mint Adynál, mert a háborús küzdelem zaja túlharogta a költő szavát, s ott, ahol meg kellett volna szólalnia — a fővárosi lapok hasábjain —, már későn engedték szóhoz jutni. Nem sokkal később pedig a hadifogság örökre elhallgattatta.

Az irodalomtörténet is hallgatott róla.

Húsz esztendőn keresztül alig találkoztunk a nevével: sokan még azt is elfelejtették, hogy ki volt Gyóni. A „Csak egy éjszakára“ című versét szavalták ugyan és az olvasókönyvekből mindenütt tanulta a magyar diák, de a költő alakja elhomályosodott a költemény mögött és a hatalmaserejű strófák sokszor úgy tetszettek, mintha csak egy ismeretlen költő, vagy „ismeretlen katona“ panaszainak, sírásainak és átkozódásainak kegyetlen ostromsapásait hallanánk. Mert mindaz, amit ő a háborúban és a háborúról mondott, a küzdő katona mondanivalója volt, — s ki tudott valamit a többi verseiről? Utána, a veszített háború igájában, a béke énekesei más hangokat kerestek a magyar panasz és magyar sírás elmondására. Az élet és irodalom más hanggal és más irányban indult el és a véres multat a visszaemlékezések legfőllebb a kabarék túlfűtött, idegenzamatú levegőjében és a nyekergő kuplák ócska dallamaiban idézték. Bár a folyton esősbődő pacifizmus hangja akkor is rezonált a költő verseiben, de ez a visszhang is csak egy-két versét emelte ki a feledés hamuja alól: maga a költő majdnem névtelen, ismeretlen maradt. Az új idők lerakódásai lassan befődték a multat, s ahogy eltűntették a

háborús évek kabarés-kuplés szellemvilágát, úgy eltemetődtek azok az értékek is, amelyeket a század második évtizede és küzdelmei vetettek a felszínre. A fáradt társadalom közömbössége volt ez, vagy csak a békés korszaknak önmagával való betelése? Az irodalomtörténet majd választ ad erre a kérdésre.

Korunk izgalmas napjai és eseményei az irodalom csendjének berkeit is fölrázták és a rohanó életben a szüntelen viaskodások megbolygatták a szellemi életünk felületét is. A nagy erőfeszítések következtében fölszakadtak azok a lerakódások, amelyek az első nagy háború nagyságait eltemették, s így előke-rültek azok a géniuszok is, akiket nem a béke nyugalmas alkotó munkája, hanem a háború szenvedései érleltek meg és fejlesztettek ki... Gyóni költészete éppen ezért ebben a második nagy világégésben újjászületett, s irodalmi értékei csak most kezdenek teljes egészükben kibontakozni. Újjáértékelését ugyancsak e korszak háborús szelleme mozdította elő: az a rokonszellem, amely a század elején Petőfit is idézte, most Gyónit idézi. A költő föltámasztásában a véres mult láthatatlanul összekapcsolódik a véres jelenettel, a keret ismét megtelik mondanivalóval és kibontakozik belőle a költő újjáértékelt nagysága.

Az irodalomtörténet kapui kinyíltak Gyóni előtt: összegyűjtött versei néhány évvel ezelőtt megjelentek és most hagyta el a sajtót az összegyűjtött leveleket tartalmazó kötet is. Gyóni Ferenc dr., gimnáziumi tanár, az elhunyt költő unokaöccse gyűjtötte egybe a Przemyslből és hadifogságból írt leveleket és a gyűjtemény a przemysli Tábori Ujságban 1915. január 13-án „Repülj már levelem” címmel közölte Gyóni-versestől kapta címét.

A közel tizenkét éves könyv már a bevezetőjében megnyugtatta az olvasót, hogy itt kötetlen formában találkozunk az irodalomtörténeti szempontból is értékes és érdekes levelekkel, mert a nagyközön-ség „úgyis szereti az ilyen írói megnyilatkozásokat”. Gyóni Ferenc tényleg kö-

tetlen formában adja a leveleket, köztük 13 kiadatlan szabaddkái verset, 7 przemysli és 7 fogolytábori levelet. A versek és levelek között az összekötő szöveg hézagot pótol, regényes, romantizált életrajzot ad, de inkább a szerelmi kapcsolatok aprólékos leírására törek-szik, mintsem az irodalmi szempontok és irodalomtörténeti jelentőségű részletek kidomborítására.

A levelek túlnyomórésze a költő Múzsájához, „Órangyalához”, a szabaddkái „csodaszép” asszonyhoz íródtak, aki azonban nem volt a költő szellemének éltető hősnője, nem is volt szerelemben égő és elhamvadó hősnő, hanem egy halk, akaratlan szépasszony, akinek alakja a költő lázas sorainak tüzeiben lett hősnővé. Múzsája lett, a legszebb szerelmi versek sugalmazója és annak a reménysugárnak az éltetője, amely a költőt még a déli végekhez, Szabaddkához fűzte. A többi levél között is sok értékes adatra bukkanhat az irodalomtörténész. A szerkesztőjéhez írt levelekben, valamint a hazai rokonokhoz írt sorokban egy-egy kép, vallomás, papírra vetett mondat Gyóni Géza igazi arcát világítja meg: fényt vet rejtett egyéniségére is és egész érzés-, s szemléletvilágát az olvasó elé tárja. Leveleiben legtöbbször bajtársairól beszél, önmagáról ritkán szól: amikor mégis ezt teszi, drámai erő feszíti a levelek minden sorát.

1914. november 4-én elkeseredett hangú levelet írt Szabaddkára, a Bácskai Hírlap szerkesztőjének. Költői pályája tulajdonképpen innen indult el, s hogy legsúlyosabb hangú levelei miért íródtak ide, azt éppen ezek a sorok igazolják. Terjedelmes levelében elmondja, hogy verset küldött az egyik fővárosi lapnak és azt a következő vállveregető sorokkal utasították vissza: „Nagyon szép versét sajnos mostan helyszűke miatt nem közölhetjük, azért tisztelettel visszaszármatjuk. — írta okt. 27-én Az Est.” Tombol benne a düh és az elkeseredés, majd így folytatja: „...oda-haza megszokták már a háborút. Mi nekik egy vers az ostromlott Przemysl-

ből... Mikor azok a versek az igazik, melyek a Newyork kávéház két pikkolója közt íródtak!..." A „Levél nyugatra“ című keményhangú versének is itt találjuk a hiteles magyarázatát. A nyugatosok ellen írt strófák „nem Ady ellen,

Gyóni Géza

hanem a sápadt és tehetségtelen Ady-utánczók ellen szólnak". De költői pályáján beszélnek tovább a levelek — alig akar fölfelé ívelni. Amikor már a legértékesebb versei is napvilágot láttak és szavalták is már szerte az országban, Rakosi, az általa nagyrabecsült szerkesztő, és Kiss József, az egykorú „nagy“ költő akkor eresztették be

maguk közé. De odáig már nem tudott eljutni a szegény vidéki költő, hogy ve-lük levelezzen. Leveleit továbbra is Szabadkára, a helyi kislap szerkesztőjének írta, s neki mesélt, áradozott azokról a tervekről, amelyeket új verseinek kiadásával kapcsolatban szőtt a fogolytábor végtelenül lassan múló óráiban.

Terveket szőtt, s azok csak tervek maradtak. Összegyűjtött verseinek kiadására kétév tizeddel a halála után került sor és költészetének igazi értéke csak most kezd kibontakozni a szélesebb olvasórétegek előtt. Beteljesedett rajta a saját jóslata, amelyet az „Én utam“ című versében írt meg.

„Utam a magyar poéták
Áldott, átkozott útja.“

Lévay Endre

TENGEREN

Tengerre vitt ma éjjel álmom
s alig suhant a vitorlásom,
vihar csapott le hirtelen.

Zengett az ég s a tenger hátán
ugy bokázott a sárga Sátán,
hogy szinte káprázott szemem.

Azt hittem: szívem meg se rezdül,
úe a hullám-zenén keresztül
félelem siklott a félelem.

Felém siklott. Elért. Az ajkam
kövé meredt s éreztem. rajtam
morajlik át a végtelen

haragja, mert halálra váltan
kishitű apostollá váltam
s nem álltam bátran helyemen.

A tengeren nincs híd, se korlát
úe a Jézus alszik, a vitorlát
széttéphetik a vad szelek.

De Ő virrasztott, hogy az álmom
a tűnő éjjel messzeszálljon
s boldog legyek, ha ébredek.

MÉREI SÁNDOR

Bácskai feladatok

Írta: Jurg János

A Duna és Tisza déli folyása majdnem szabályos négyszögben termékeny rónát zár körül: ez a Bácska. Ha a Budapest—ujvidéki gyorsal keresztül száguldunk ezen a természetáldotta síkon, nem is gondoljuk, mennyi munka, vér és verejték tapad minden egyes rögéhez. Mai néprajzi tagoltságát ez a vidék a 18. században kapta, gazdasági fellendülése pedig alig egy évszázados multra tekint vissza. Itt, ahol ma termékeny szántók és legelők terülnek el, gyárkémények füstölnek: városok és csinos községek nőttek ki a semmiből, két évszázaddal ezelőtt még vadvizek árasztottak el messze térségeket, hatalmas erdők álltak és parlagon heverő földek, vagy mocsaras területek váltakoztak.

Ha összehasonlítjuk a Bácska két képét, hihetetlennek látszó különbséget veszünk észre. Akkor őserdő terpeszkelett el itt, végelethatalan nádasokban vízimadarak seregei sikongtak és a folyó árjával minden évben a pontyok jártak ki legelni a ma már kultivált szántókra. Ma hajózható csatornarendszer, sűrű vasúthálózat és jókarban tartott makadám utak szelik át a vidéket, óramű pontossággal belvizeket csapolnak le a szivattyútelepek és a két folyó szertelenül csapongó árját hatalmas töltések szorítják szabályzott medrükbe. Akaratlanul is esodálkozást vált ki belőlünk ennek az eredményes munkának nagysága, melyet csak akkor értékelhetünk fel egészében, ha végigkísérjük keletkezését az első ásonyomtól a befejezésig.

Amikor a törököt kiverték, gyér lakosság élt itt, mert a középkor virágzó magyar falvai nyomtalanul eltűntek, s így telepésekkel kellett pótolni a munkás kezet. Akkor jött ide az a tarkabarka népeggyveg, mely oly jellemző ma is erre a vidékre. Ma a Bácskának majdnem minden községében más nyelven beszélnek a lakosok. A földet akkor ingyen osztogatták a jövevényeknek,

csak a termelés volt a fontos, a munkás kéz kellett, adóalanyokra volt szükség. A passzív Felvidék és a külföld kívándorlásra érett túlzásfolttsága ontotta a telepéseket. De a mai „tejjel és mézzel folyó Kánaán”-t szorgalommal, kitartással és kemény munkával kellett előbb a természettől elragadni, véres verejtéssel meghódítani. A telepések szép és eredményes munkát végeztek itt. Nem akarom nemzetiségekre tagolni a telepéseket és így értékelni teljesítményeiket, mert nem szóval szereztek meg mai jólétüket, hanem kérés kezük munkájával, töretlen akaratuk gyümölcseként. Tagadhatatlan, hogy szorgalmuk eredménye: a mai Bácska. Evvel ez elismeréssel tartozik nekik a civilizáció. De, ha a telepések földművelő és állattenyésztő eredményeit latolgatjuk, nem szabad megfedkezni utódaik kulturmunkájáról sem, mert fény, hogy a mai Bácska fejlett iparának, gyáriparának, kereskedeimének és szövetkezeteinek megteremtő: a telepések utódai voltak. Lapozzuk át a telek- és telefonkönyveket, nézzük végig a Társadalombiztosító jegyzékeit, az adóhivatalok aktáit, a MÁV és a hajózási vállalatok fejlett forgalmát és észre kell vennünk, hogy a mai Bácska a bányászatot kivéve, minden tekintetben megállja az összehasonlítást hazánk legfejlettebb iparvidékeivel. Ott, ahol a múlt században a gyárpar fejlődése folytán a feudális birtok bank- és ipartőkévé alakult át, ez a fejlődés természetes folyamata volt, de itt, ahol kizárólag telepített kiscgazdák voltak, előbb a szükséges tőkét kellett megteremteni, mint a tőkés termelési rendszer létalapját. Hogy a mai fejlett gyárpar a Bácskában kialakulhatott és élhet, a telepések utódainak sikere, azért is feltűnő, mert a szociális és gazdasági viszonyok nálunk alig voltak kedvezőbbek, mint az ország többi részén 1848 előtt.

Az iparosodás tekintetében történtek itt kísérletek már a telepítéskor, amikor

a magyar kincstár például Apatinban gyárvállalatokat alapított és tartott fenn, de ezek kivétel nélkül mind kudarcot vallottak már kezdetben, mert vezetőik csak saját érdekeiket, tartották szem előtt. (Lásd: Pleidel Ambrus dr.: A magy. kincstár apatini ipartelepei, Századok.)

A mezőgazdaság fejlődésének első feladata az árterületek lecsapolása volt. A két folyó mentén, szövetkezeti alapon, ármentesítő- és lecsapolótársulatok alakultak, töltések nőttek a partok mellett, szivattyútelepek épültek a csatornázzattal. De a mai hajózható csatornákat is főleg a belvizek levezetésére szánták. A Ferenc-csatorna is kezdetben ezt a célt szolgálta és csak később, dunai torkolatának Monostorszegről Bezdánba való helyezéseivel, zsiliprendszerének modernizálása után biztosította a hajózás zavartalan lebonyolítását. A Kissztapár—újvidéki csatorna eredetileg szintén a belvizek levezetését szolgálta, hajózhatósága csak későbbi időben lett valóság. A Baja—bezdáni tápcsatornát a Ferenc-csatorna zavartalan hajózhatóságáért ásták.

A megférkezhetetlennek látszó folyók nemcsak gyakori szenvedést, de áldást is hoztak az itteni lakosságnak. A mult század elején úgyszólván csak hajón szállították innen ennek a televényes földnek terményeit. De még ma is százszámra mennek innen az uszályok: kender, kukoricát, hort, búzát és még sok egyéb gazdasági terményt visznek innen a Duna és Tisza hullámain.

A Bácska végleges bekapcsolása az ország gazdasági életébe az alföld—fiu-meí vasút vonal, a bajai, gombosi, újvidéki dunai és a tiszai hidak megépítésével történt. A mult század végén és századunk elején gombamódra szaporodtak a vicinális vonalak, amelyek ma hosszában és szelvényében sűrű hálózatban kötik össze a legtávolabbi pontokat. Vasúthálózatunk sűrűsége talán első helyen áll hazánkban.

De vannak ennek az áldott vidéknek problémái, amelyek még megoldás-

ra várnak! Bizony, nem is egy. A Drávatorokkal szemben négy ármentesítő dolgozik önállóan, ezeknek egyesítése és államosítása mellett szól az a szomorú anyagi helyzet, amely a mult évtizedben a két nagy árvíz után beállott. Szakemberek véleménye szerint a rizstermetés érdekében és klimatikai viszonyainknak ellensúlyozására egy középbácskai öntözőcsatornarendszer kiépítése szükséges. A belvizek lecsapolása sem elég eredményes. A felrobbantott hidak helyreállítása a gazdasági élet elsőrendű szükséglete. A fahiány a hidakon átguruló horvátországi fával egy csapásra megszűnne.

A Bácska fejlesztését szolgáló feladatok részletezésénél vegyük elő talán a legfontosabbat: a vízmentesítést.

A Bácska ármentesítése az Alföld egyéb vidékeivel szemben könnyen megoldható, mert itt már évtizedek óta lecsapolás és ármentesítés folyik, jól kiépített védtöltésekkel, csatornarendszerekkel és szivattyútelepekkel. A nagy folyók mentén működő társulatok egyetlen meg nem oldott kérdése a központi irányítás, a társulatok államosítása. Ezzel meg volna adva a keret, amelyben a vízszabályozás és egyéb fontos hidraulikus problémák szakszerűen és egységesen megoldásíthatók volnának.

A Középbácska területén a többtermelés érdekében nagyobb levezetőcsatornarendszer kiépítésére volna szükség. Szakemberek véleménye szerint Torzsa és Bácskeresztur között zsilip beépítése által télen a Ferenc József-csatorna egy részét vízmentessé kellene tenni, hogy tavasszal az oda torkolló lecsapolóárkok a felesleges téli nedvességet, amely az ott fekvő termékeny földeket ilyenkor eláraszttással fenyegeti, a csatorna felvehesse. De igen fontos az itt már 50 év óta termesztett rizskulturák öntözése is, mert nyáron a klimatikus viszonyok a Bácskában néha nagyon mostohák. Vagy nagyon száraz a nyár és hiány van a szükséges vízben, avagy igen nedves és a rizstermelésre szánt földek állandó talajvízben állanak és lehetetlen-

né teszik a rizskulturák megmunkálását. Ezt a kérdést egy nagyobb duzzasztó létesítésével lehetne megoldani, amely az öntözéshez és a hajózáshoz szükséges vizet szolgáltatná, szóval állandó víztartályt képezve, megoldaná a lecsapolást és az öntözést is egy csapásra. Ezáltal újabb termékeny földeket lehetne a több-termelés szolgálatába állítani, ahol első-sorban fontos ipari növények, kender, len, olajmagvak, cukorrépa, stb. termesztése folyik. A belterjes gazdálkodás még más feladatok elé is állítják a szakembereket. A Bácska termékeny földje vízholdra telel, részben löszös, agyagos, homokos hordalék, részben pedig szikes ösréteg, amelynek tudományos elemzése még nem történt meg, de műtárgya alkalmazásával rekorderedményeket lehet felmutatni.

Egy másik tudományos kérdés is előtérbe tolul. Vajjon a talajvíz állandó lecsapolása által nem vonunk-e túlsok nedvességet el a talajtól, amelyet szükség esetén, száraz nyáron, nem tudunk modern öntözőcsatornarendszerrel pótolni? Alacsony vízállásnál, mint az idén volt, a folyók nem szolgáltatják a hajózható csatornák számára a szükséges vizet, a Baja—bezdáni tápcsatorna is csak részben tudja ezt a feladatot teljesíteni, mert a Sugovica részben már szintén eliszaposodott. Ismét arra a tervre utalok, hogy egy állandó, szabályozásra alkalmas víztartály létesítése feltétlenül szükséges.

Érdekes és talán szakemberek által eddig nem kellő figyelemmel kísért jelenségre akarok még rámutatni. A Tisza-Duna vízválasztóvonala alig 25 kilométerre van a Dunától. Sztapáron a Duna magas vízállásánál is kiszáradnak a kuttak, de alacsony dunai vízállásnál is kiömlenek, mert a Tisza magas vizet hord. Kétségtelen tehát, hogy a Dunától alig 25 kilométerre fekvő község a Tisza vizét issza. Ez arra a gondolatra juttat, hogy a Bácska vízholdra termékeny földje a magyar folyó hordaléka. Nem valószínű, hogy a Duna 1500–2000 kilométer távolságra hordta volna

a német hegyek talaját, de annál inkább valószínű, hogy a Tisza okozta ennek a földnek rétegeződését. A Duna Budapest alatt lép síkságra, lassú folyásúvá lesz, ezáltal lerakja a magával sodort anyagokat. A Tisza Szegedtől a torkolatáig kanyarodik, gyors folyású, iszapos, piszkos és még Titelnél is sárga színt ad a Dunának. Ez arra mutat, hogy a Tisza alsó szakaszának szabályozása talán fontosabb a Dunánál. Ezzel a Bánát vízmentesítése is előtérbe lépne.

A Tisza és a Dráva szeszélyes folyók. Hirtelen megáradnak és hatalmas vízmennyiséget löknek a Dunába, azt torkolatuk fölött megduzzasztják, ezáltal amúgy is enyhe folyását meglássítják, hegyeknek beálló homokzátványok lerakódását okozzák, amelyek a hajózást megnehezítik, a megduzzadt folyam lefolyását késleltetik és ezáltal az árvízveszedelmeket is lehetővé teszik. A dunai ármentesítő társulatok adatai szerint a homokhordalék évente átlag 10 cm-rel emeli a folyam medrét, ami azt jelenti, hogy tíz év múlva a mai védtöltések egy méterrel alacsonyabbak lesznek, ha a két folyó alsó szakaszát nem szabályozzák.

Mikor az alkony földre hajlott

A Nap még a magasban uszott,
még messze volt az alkonyat,
Fűszál se rezdült, ág se moccant,
szellő sem szállt a fák alatt.

Akkor jöttél, mint napsugáron
fel-felcsillanó lepkeszárny,
fény játszott szökdelő bokádon
s nem volt ott ős, se tél, se nyár.

Aztán az alkony földre hajlott,
az ég vörös lett, vérezett:
szememre szálltál mint egy álom
és néztelek . . . csak néztelek . . .

CSORDÁS NAGY DEZSŐ

Mint finom kék füst, úgy csapódott le a köd az esti szürkületben. Hideg volt már, november vége, a fák alatt vörös tócsákban heverték a levelek. Kocsi jött az uton. Nehéz szekér, zörgött a kereke, a béres aludt a bakon, nehéz süvege előre és hátra billent. Tépetszörű komondor loholt utána, megugatta a varjakat és a felriadt nyulak után futott. A vándorra fogát vicssorgatta és az félénken megemelte rossz sapkáját. Még akkor is hátra-hátra nézett, amikor a kocsi már messzi szaladt és a ködben úgy tetszett mintha a kocsis sapkája a levegőben imbolyogna.

Összebb húzta kabátját sovány testén, megbillentette botjára akasztott hegyes tarisznyáját és kocogásba kezdett. Még lámpagyújtás előtt szeretett volna bejutni a faluba, mert később bezárik a parasztek a kaput és a rendőrájáró beviszi a községházára a gyanus idegent.

Ehes volt és fűtüyürészett. Összevissza fújta a nótát, hol vidáman, hol szomorúan, ahogy eszébe jutott. Egyik kezét zsebébe sülyesztette, a másikkal a botot fogta. Olyan volt épen, mint a soványan kitömött madárijesztők a szőlőkertek között. A micijét is talán innen szedte, de ruhája sem volt külön. Már két nap óta nem evett meleg ételt. Legutoljára Óbecsén kapott levest egy jószívű nénikétől az egyik tanyán.

Már beért a falu alá. Meg is izdadt ahogy sietett, de azért jókedvű volt, tekintgetett jobbra, balra, mintha fejét zsi negen rángatná. A kutyák megugatták az emberek gyanusan néztek rá. A lám-

pák már égtek, az egyik kocsmából hangos láрма hallatszott. Ide betérne most, ha volna pénze. Leülne a teritetlen zöld asztalhoz, botját maga elé rakná és kopogna a kocsmárosnak. Amikor fizetne, hanyag mozdulattal, esőrgyelve dobna az asztalra az ötven fillért.

Egy gyerek ijedten köszönt neki és továbbszaladt. Már öreg este volt. Hirtelen jött a sötétség, úgy csapott le, mint a héja a kis falura, szétfolyt az utcákon és a köd is sűrűsödött. Nyirkos lett a ruhája és bokájában érezte a hideg kaparását. Ugy harapta, mint a veszett kutya, beledidergett.

»Jó volna megmelegedni valahol« gondolta. Teletömni üres bendőjét és bebujni a kuckóba, vagy a szalmakazal mögé.

Apró fények villantak az éjszakában. A kovács még dolgozott, nehéz kalapácsát emelgette. Olyan volt a félhomályban, ahogy benézett, mintha az ördöggel viaskodna.

Világító ablakszemek nézték, ahogy elvonult az utcán. »Lampionos disz, én vagyok a király« dünnyögte és indulót fújt keshedt tüdejével. »Ime a király elvonul előttem, reszkessetek...«

Már a falu végén járt. Rendőrrel nem találkozott, csak egy kutya szalasztotta meg a sarkon. Ugy utána rugaszkodott, mintha már régen várt volna erre a leszámolásra. A vándor csak botjával tudta távortartani rossz nadrágjától.

Lassan elmaradtak a házak. A kovács üllőjének zengését még hallotta, de a falu fénye nem tudta áttörni a köd sűrű-

rü falát. Ház sem volt a közelben, egyedül maradt korgó gyomrával és hátán a tarisznyával.

Már ment vagy félórát a kacsarkin-gós országuton, amikor hirtelen megzök-kent. Látott valamit az uton. Nem kutya volt, rendőr sem jött. Apró, fényes pon-tok világítottak. Talán három is, ha job-ban nézi.

Tűz világít, semmi kétség. Valaki tüzet rakott, máglyát, s most riadozva ég és lobog az éjszakában. Hirtelen csak az jutott eszébe, hogy ott meleg van.

Már szedte is a lábát, keresztlévá-gott a földeken. Előbb megkerülte a tüzet, mint a szimatoló kutya. Fekete, imboly-gó árnyak ülték körül. Beszédjüket is hal-lotta, de nem értette.

Répaszedő munkások voltak, s ahogy közelebbment, látta, hogy rőzsével tüzel-nek. A puha föld elnyelte léptei zaját, a tűz körül ülők már csak akkor vették ész-re a jövevényt, amikor közéljük toppant.

— Jóestét! köszönt rájuk barátságos hangon. Ahogy a tűz rávilágított, vörös tökhöz hasonlított a feje.

A munkások megrebbentek. Nem tud-ták, honnan került eléjük. Az egyik, aki épen falatozott hosszú bicskájával, hirtelen mozdulattal a pokróc alá rejtette ke-nyerét.

A vándor látta a meglepetést és tet-szett neki.

— Vacsoráznak? kérdezte, de nem is várta a feleletet, hanem leült közéljük. Az egyik munkás összecsupított szemmel figyelte. Bütykös arca hamuszínű volt. — Én már ettem a faluban, folytatta a ván-dor és botját is letette maga mellé. — Jó csibe volt, mosolygott és odvas fogai kilátszottak. — Pipike, sültkrumplival — cuppantott és hasát simogatta.

— Mi csak szalonnát eszünk, mon-dotta az egyik munkás és fekete szeme átszurt a vándoron. Lassan elővette bics-káját és tovább evett. De nem vette le szemét a jövevényről. Oldalvást nézett rá, minden mozdulatát figyelte. Aztán, amikor a vándor gyorsan mozgó ádám-csutkáját látta, hirtelen elmosolyodott és odanyújtotta kenyérét.

— Egyen no, velünk.

Éttek és hallgattak. A tűz kéken ka-nyorgó füstje bevonta arcukat. Valaki kö-högött a sötétben, majd megszólalt:

— Kicsoda maga?

A vándor nagyot nyelt a kulacsból.

Megtörölte száját és levette micijét. Ku-szált haja szétfolyt koponyáján, mint a piszkos pocsolya.

— Vándor vagyok... A falukat já-rom. Szeretem a jó embereket és ismer-em a harapós kutyákat, mondotta csen-desen és ismét fejére biggyesztette ócs-ka sapkáját.

A bizalmatlan hangu munkás köze-lebb jött. A tűz alulról világította meg ar-cát, orrlyukai sötétlettek, álla hegyén ke-rek fény táncolt. Homloka boltozatos volt mint árnyas kapualj. Nagy volt a ködben hatalmas és erős. Jobban megnézte a tűz mellett kuporgó vándort, aki bátran állta tekintetét.

— Maga már járt erre egyszer? té-továzott a hangja.

A vándor szemöldöke összeszaladt homlokán. Remegő orrlyukakkal szima-tolt valamit a kérdés mögött. A tűz mel lett gubbasztó munkások ránéztek. Az e-gyik lábat cserélt és izzadt homlokát tör-örögette. Meleg volt, csend, csak a rőzse sercegett a lángon.

— Sokfelé jártam én, puffant a ván-dor hangja és maga elé nézett. Botjával nyolcasokat rajzolt a földre. — Sokfelé jártam, ismerem minden falut és utat...

— Maga volt két évvel ezelőtt a He-régyi Pista bácsi szállásán? hangzott is-mét a kellemetlen kérdés. — Ugy aratás tájban. Estefelé gyűtt oszt réggel már odébbállt...

A vándor feszülten figyelt. Nem járt ő még sohasem erre. Nem is tudja már hol volt két évvel ezelőtt. Nevetni kellene vigat nevetni és továbbállni. Ezek kíván-csi emberek és még majd megverik. Ki tudja ki volt a Herégyi Pista szállásán? Talán megfojtotta az öregasszonyt, vagy elkötötte a lovat az istállóból és most rajta akarnak ezért bosszútállni.

Fel akart állni, de már körülfogta a munkások gyűrűje. A vándor megszorítot ta markában a bot végét. Sarkát nekife-szítette a földnek, balkezeivel pedig ösz-szébhhuzta melléh a rongyos bekecsét.

— Nem szolunk mi senkinek, mon-dotta most az egyik, s ez a hang elosz-latta a vándor szívében a feszülő félel-met. Körülnézett, s látta, hogy ezek nem akarják megverni, hanem titkok után szima-tolnak. Elengedte a botot és nevetni kezdett.

— Hát bizony, mondotta maga elé és ingatta hozzá vörös fejét, bizony az ré-

gen volt már...

— Én ott vótam akkor, mondta most az egyik halkan és óvatosan körülnézett mintha félne valakitől. Pista felesége mesélte másnap, amikor kihozta az ebédet... Az a vén számár nem akart belemenni, pedig ma az első gazda lenne a faluban...

A vándor hümmögött. Mégis csak jobb volna odébbállni, gondolta és izzadt lett a homloka. Az út mentén, ahogy jött látott egy boglyát, ott talán meghuzódhatna. Ezek itt furcsa dolgokról beszélnek, amiket nem is ért.

— Oszt mit mondott az asszony riadozott félénken a hangja, de már meg is bánta hogy szolt.

— Elmesélte, hogy maga ott járt és rá akarta beszélni Pista bácsit a hamis pizre.

— Hamis pizre? rettent meg szörnyen a vándor és elsápadt. Remegni kezdett ajka és riadtan tekintett körül.

Az egyik munkás nevetni kezdett.

— Ne féljen, nincs itt rendőr. Nem látunk mi rendőrt hetekig. Nem gyün az ide ki, üljön csak nyugodtan. Nekünk bizony elmesélheti hogy vót, ugvis tuggya az egész falu. A Herégyi nem akarta a hamis pizt amit maga csinált. Azt mondta, ha megtuggyák, menten fölakasztják. Csuffá teszik az egisz családját. Trézi néni, a felesige kihallgatta a beszédet. Ő mondta nekem is. Maga aztán réggel tovább mént. Nem is látták azóta...

Fekete árnyék szaladt a földön. A vándor megriadt. A többiek nevettek, de hang nélkül. Foguk villant a tűz fényénél.

— Macska volt, szolt az egyik. Egerészik...

Cigaretta sodortak, őt is megkínálták. Rőzselánggal gyujtották meg és a tűz felé fujták a füstöt. Az egyikük köhögni kezdett.

— De az Albert Károlynak vót esze, a fene egye meg. Az eválata, egy eszten-dőre rá husz hold földet vett.

A vándor közbeszólt

— Az Albert Károly?

Ű hát. A botos. A Herégyitü maga oda mént, hozzá. Vitte a hamis pizt. Együtt csinálták egész éccaká. A botos aztán házat vett a mult héten. Mibül vette vóna, ha nem a hamis pizbül?

A vándor nézte az együgyü arcokat és mosolygott. Hátradólt, könyökére támaszkodott és hanyag mozdu'attal emelte szájához a cigarettát. Ezek az embere-

rek azt hiszik, hogy ő tette gazdaggá a botosat. Azt hiszik a jámborok, hogy pénzt csinál. Kuncogni kezdett, de aztán bele-sápadt. Az arcok meredten néztek rá. A fény ijesztő sápadtan világított. Mindenki olyan volt, mintha a földből nőtt volna ki.

Karjaival tapogatta a sötétséget, de nem találta a botot. Bedobta a cigaretta végét a tűzbe s térdre emelkedett. Tor-kában lüktetett a szive, s borzongató remegés rázta. Könyörgött a hangja, amikor megszólalt.

— Nézzétek emberek, én minden jó emberen segíték, ha tudok.

Az arcok felderültek. A tűz is fényesebben világított. Nem is volt olyan sápadt a láng, mint az előbb. Az egyik munkás megmozdult és a vándor keze felé tapogatott. Rászitált a köd és bajuszán csillogott:

— Mert nem igazság, hogy minden falatot verejétkkel kell megkeresni, s azután mégis... Magára mutatott, aztán a többiekre. Rajtunk ki segít? Dógozunk csak, majd meg szakadunk és csak szalonna jut.

A tűz felé nézett, a többiek egész körülölgötték. Ott szuszogtak mellette, mint a riadt, oktalan állatok, ha segítséget várnak. Mindenki arcába nézett. Várták, hogy szóljn, mondja ki végre. És nem is esett nehezére a vándornak.

— Segítek én magukon is. Ha akarják...

Fény ragyogott a szemekben, tompán mint az olvasztott ólom. De most nincs nálam a piz... Tuggyák, azt nem tanácsos hordani. Huncutul mosolygott. A pizt megtanálja a rendőr és akkor: Cupp... Csettintett nyelvével, a többiek nevettek. Az egyik utánozta is: Cupp.

— Azé mén maga így, mint a vándorló, ugy-i? kérdezte tőle és hátra verte.

— Hehehe...

A szomszéd répaföldekről kurjantás hal latszott. Most oda figyeltek. Ott veszekednek ketten, talán ütik is egymást. A kövesutról szekér zörgése hallatszik. A faluban vonítanak a kutyák. Szállás is van a közelben, mert tisztán hallották a tehénbögést.

— Én hónap elmegyek, szólt halkán a vándor, hogy saját hangját sem hallotta. De a többiek értették. Szája járását figyelték és arcához húzódtak. De viszsza gyűvők... Nemsokára... Mindenkinek liozok pizt, de nem akarom, hogy valaki megtuggya. Egy szót sem senkinek.

A munkások szabadkoztak: No hallja, csak nem hiszi...

— Azért, mert akkor... Kezével tett egy mozdulatot a levegőben. Az emberek megértették és bölintottak. Galléron ragadják az embert és vége.

Szájuk kinyílt, szemük tüzesen égett. Szinte lihegtek a boldogságtól. De nem szóltak többet. Nézték a tüzet, elmerengtek, aztán elkészítették a fekhelyet. A vándornak jó vackot csináltak a tűz mellett és két pokróccal betakarták, hogy ne fázzon rongyos gunyájában.

— Sokáig nem aludtak el. A tűz ham vadását nézték, hallgatták a vadludak gágogását. Nagysokára kezdett horkolásba az egyik, azután a másik szendevült álomba, a tűz közben behunyta reszkető szemét.

A vándor nyugtalanul aludt és korán ébredt. Tudta, hogy közeledik már a reggel. Hallotta, a közeli tanya udvarán csikorog a kutgém, a béres a lovakat itatja. A munkások még aludtak. Nesztelenül felkelt, két pokróccával betakargatta őket hogy ne fázzanak.

Sokáig nézte az alvókat. Milyen boldogok, hogy kisimultak a ráncok is arcukon. Csak a varázsszót kellett kimondani: Pénz. Ő most elmegy, s talán soha

többé nem jön erre. Nagy az ország és már olyan hűvösek az éjszakák. Rongyos a kabátja is, fáj a melle, háta és lábai elfáradtak. De azért most boldog ő is. Tudja, hogy tíz év múlva is visszavárják ezek az emberek. Csillagos estéken, amikor munka után keserű nyál uszkál a szájukban, kisimul a tenyerük és mesélnék majd unokáiknak a koszos vándorról, aki rongyos kabátban járta az utakat és lapos, foltos tarisznyából kincseket osztogatott a szegény embereknek.

A munkások már mozdolódtak. Nem várhatott tovább. Elindult hátán a kis battyuval a hűvös reggeli ködben, micijét erősen szemére húzta és füttyürészni kezdett...

SZEMBEN A RÉGI HÁZZAL

A régi ház benéz az ablakomba.
Hat ablakszeme néz, csak egyre néz.
Megérintem a falait naponta,
S titokban, könnyen ér hozzá a kéz,
S engesztelően: az idő oly goromba,
Hadd simogassa az emlékezős
Simára, irissre, szépre, ragyogóra,
Mít egy félszázad mállasztott le róla.

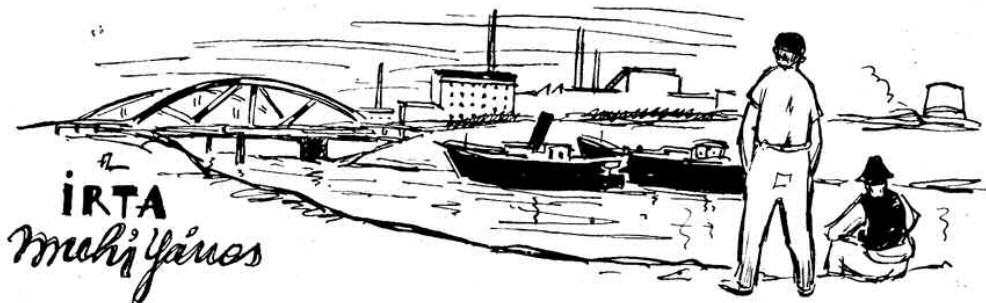
Nem is tudom, ki lakja most szobáit,
Ki boldog ember, vagy boldogtalan?
A ház csak áll, úgy érzem, ősi vár itt,
És szembe vele állok itt magam,
Emlékező, ki most csodákat áhít,
Valamit, ami régen odavan,
Elsüllyedt, mint a vízbe ejtett kő és
Csak ez maradt meg, ez a rezgelődés

Eelőle még, a lélek egy zugában
Ez a most ébredt, álmos, puha nesz,
Mely át-meg átjár, mint egy furcsa áram
A végtelenből... Ez maradt, csak ez:
Egy szó talán, mely hangzik még utánam,
S nem is tudom, a végén hova lesz?
Az idő egyre messzebb viszi tőlem,
S nem emlékszem rá én se többé, ő sem.

HÓDSÁGHY BÉLA

A 150 ÉVES

Ferenc csatorna és alkotói

IRTA
Mehi János

Magyarország első és ma is legnagyobb hajózható csatornája a 123 kilométer hosszú Ferenc csatorna, amely egyike országunk legmonumentálisabb műszaki alkotásainak, születése idején pedig Európa harmadik ilyen csatornája volt, fontos évfordulóhoz érkezett. Az idén 150 éve ugyanis, hogy a csatorna építését megkezdték: 1793 május 6-án történt az első kapavágás.

Azóta másfél évszázad mulott el és az egymást követő évtizedek mindnagyobb mértékben mutatták meg a Kiss-fivérek művének jelentőségét, bár a tárgyilagosság megköveteli annak megállapítását is, hogy a mai kor sem ismerte fel teljes egészében azokat a lehetőségeket, amelyeket ez a Bácskát nyugat-keleti irányban átszelő víziút nyújt. Áldást hozott a csatorna Bácskának, lángszű alkotóinak álma: azonban máig sem vált valóra minden vonatkozásban és a jubileumi alkalmon kívül ez is szükségessé teszi, hogy foglalkozzunk a csatornával, vizsgáljuk érdekes, sok tekintetben viszonyainkra jellemző történetét és feleljünk arra a kérdésre, mit jelent és mit jelenthet a jövőben ez a csatorna nemcsak Bácskának, hanem az országnak is. Sok áldást hozott a csatorna e vidék lakóinak és még többet hozhatott volna, ha a benne rejlő lehetőségeket maradéktalanul kiaknázzák. Ez a fő feladata.

«Ha a vetés még nem áld aranyos gabonával
Áld dusan a kalász majd az idők folyamán!»

140 évvel ezelőtt emlékirataiban írta le Kiss József mérnök, a csatorna megteremtője ezeket a sorokat és meg kell állapítanunk, hogy ma is az idők további mulásától kell várnunk a csatorna jelentőségének teljes felismerését és az általa nyújtott lehetőségek észszerű kihasználását. Itt folydogál a csatorna másfél évszázad óta, sok hasznát látta a vidék népe, de még több hasznot hozhatott volna és hozhatna ma is, ha a hajózáson túl öntözésre is kihasználnánk lassan folyó áldást hozó vizét.

A csatorna tulajdonképpen négy részből áll. Az eredeti Ferenc csatornából, amely a Kiss-fivérek alkotása és a később épült Kis-Sztapár—újvidéki öntözőcsatornából, a Baja—bezdáni tápcsatornából, valamint a csatornává átalakított Sugovica Dunaágból, amelyek megépítés-Türr tábornok nevéhez fűződik.

A csatornahálózat jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy Bácska leggazdagabb községei a csatornahálózat mentén terülnek el és Bácska gyáripára és kereskedelme ezen a vidéken fejlődött ki.

A Ferenc csatorna százötven év előtti megépítőinek főcélja az volt, hogy az akkori közlekedési eszközökben rendkívül szegény Bácska közlekedési viszonyait megjavítsák és azt a mindenkor veszélyes és nagy nehézségekkel járó körutat, amelyet a Tiszáról a Dunára és ellenkező irányban közlekedő hajóknak meg kellett tenniük, megrövidítsék és biztonságosabbá tegyék. A Ferenc csatorna megépítésével sikerült is 250 kilométerrel megrövidíteni ezt az utat és husz nappal rövideb-

bé tenni a hajózási időt, ami az akkori viszonyok mellett felbecsülhetetlen jelentőséggel bírt.

Közvetlenül a csatorna megépítése után virágzásnak indultak a mellette elterülő községek. Noha — mint előbb említettük — a csatorna eredeti célja csak a hajózás volt, már az első időben is hatalmas jelentőségre tett szert ez a víziút, mint a vadvizek levezető csatornája is. Segítségével nagy területeket csapoltak le és többtízezer holdnyi mocsaras területet állítottak a termelés szolgálatába. Lehetővé tette a csatorna, hogy Bácska gazdag gabonatermése olcsóbb és gyorsabb szállítással jusson el az ország más vidékeire és a külföldre, ami jelentős mértékben emelte a földek jövedelmezőségét, hozzájárult a termelési kedv fokozásához és az árak emelkedéséhez. A csatorna mentén elterülő vidéken szorgalmasabban és jobban művelték meg a földet, később pedig a csatorna nyújtotta sokféle lehetőség ösztönözte a környékbeli gazdákat az ipari növények termelésének vezetésére, ami fokozott mértékben emelte jövedelmüket. A kereskedelem megélénkítése terén felbecsülhetetlen szolgáltatásokat tett a csatorna, különösen abban az időben, amikor a vasúti és közúti hálózat kiépítése még nem történt meg. A csatorna mentén elterülő falvak olcsó szállítási költségek mellett és gyorsan jutottak hozzá a szükséges kereskedelmi cikkekhez, később a nyersanyagokhoz is, ami elősegítette az ipar kifejlődését. Mindezekkel nemcsak Bácskának, hanem az egész országnak is nagy előnyöket biztosított a csatorna. Természetesen a legnagyobb hasznot, az igazi áldást azoknak a községeknek hozta amelyek közvetlenül partjai mellett terülnek el, s ezek a következők: Bezdán, Monostorszeg, Zombor, Ószivác, Újszivác, Cservenka, Kula, Új- és Óverbász, Szenttamás, Bácsföldvár és Óbecse. A 68 kilométer hosszú Ferenc József csatorna mellett: Vepród, Bácskeresztur, Torzsa, Kölpény, Petrőc és Piros, míg a Baja—bezdáni tápcsatorna, amely 44 kilométer hosszú, Bátmonostor, Nagybaraeska, Dávod, Hercegszántó és Béreg községeket érinti. Ezeknek a községeknek jórészt hazánk nemzetiségei lakják, akik anyagi jólétüket egyebek között nem kis mértékben köszönhetik a csatornának is. Andrassy Gyula említi a Ferenc csatornáról szóló tanulmányában, hogy amikor a múlt században Zichy gróf kormánybiztos vé-

gigijárta a csatorna közséégeit és Cservenkán látva a nép gazdagságát és a község virágzását, megdicsérte az ottani németeket szorgalmukért és iparkodásukért, az egyik idős német telepes a következőket mondotta: Alles, was mer haba, verdanke mer dem Graba (Mindenyüket, amink van ennek az ároknak köszönhetjük).

A csatorna az elmúlt másfél évszázad alatt megváltoztatta Bácska képét. Jótékony hatása a multban a közlekedés meggyorsításán kívül, a csatornamentiek rohamos meggazdagodásában, iparuk, kereskedelmük kifejlődésében és megerősödésében, valamint a mezőgazdasági termelésük átalakulásában jutott leginkább kifejezésre. Erős, jövőt hódító nemzedékek nőttek fel itt a csatorna partjain az anyagi javak bőségében. Bácska gyáriparának lényeges része itt fejlődött ki, Kendergyárai, cukorgyárai, olajgyárai, s egyéb anyagokat feldolgozó telepei mind itt vannak, de nagyszámu malom, több fémárugyár, bőrgyár és egyéb üzem született meg a csatorna közelségének jótékony hatásával. Össze kell csak hasonlítani a csatorna mentén elterülő falvak fejlődését és mai állapotát azokkal a bácskai községekkel, amelyek távolesnek ettől a víziutól, hogy megállapíthassuk, mennyi áldást ringat lassu vize.

A Ferenc csatorna megszületésének és fejlődésének története rendkívül érdekes és tanulságos. Megépítésének tervét Kiss József és Kiss Gábor mérnökök vetették fel. Kiss Gábor egykoru feljegyzések szerint csak a tervezésben és szervezésben működött közre, míg a végrehajtás bányára, József-re maradt. Kiss József 1748 március 19-én született Budán. A XVIII század nyolcvanas éveiben Zomborban működött, mint kinestári mérnök és építészeti igazgató, öccse Kiss Gábor pedig mérnökkari kapitány volt az osztrák hadseregben.

Kiss József mint kinestári mérnök és építészeti igazgató azt a feladatot kapta hogy a bevándorló németek számára a letelepedési helyet kijelölje, a földeket pedig kiossza a bevándorlók között. Abban az időben, a mai Ferenc csatorna vonala mentén sok helyen mocsarak voltak, amelyek azonkívül, hogy veszélyeztették a bevándorlók egészségét, hatalmas területeket vontak el a termeléstől. Különösen Torzsa, Kucura, Cservenka és Kula községek határában voltak ilyen mocsaras terüle-

tek. Kiss lelkiismeretesén látta el feladatát és gondoskodott arról is, hogy ezek a viszonyok megszűnienek és 1795-ben Kulától Verbászig egy méternyi széles árkot ásatott, amelynek segítségével az említett községek mocsarait és vadvizet levezette. A vízlevezetés kitűnően sikerült mire Kiss-Torzsa és Kucora környékéről is levezette a vizeket.

A sikeren felbuzdulva újabb terveket készített és a kincstárnál kieszközölte a hozzájárulást tervei megvalósításához 14.000 forintnyi költséggel 1786 őszétől 1787 nyaráig Ujverbásztól Szivácig két méternyi széles vizárkot ásatott és levezette a mocsarakat. Amikor a munkái bevégezte, látogatást tett nála öccse, Gábor, aki megtekintette a munkát. A két testvérnek nagyszerű eszméje támadt: olyan vizut építse, amely összeköti a Tiszát a Dunával. A vizutra nagy szükség volt és az nagyon hasznosnak ígérkezett. A testvérek előrelátták, hogy a fokozatosan benépesülő Bácska gabonafeleslegeinek elszállítása milyen nagyjontosságú feladat másrészt tudták, hogy a kincstárnak a máramarosi és erdélyi sónak a Tiszán keresztül való elszállítása a dunamenti lerakodókhoz milyen hosszú időt és sok költséget igényel — és erre építették tervüket. A tervrajzokat gondosan elkészítették és felterjesztették a magyar kir. udvari kamarához, amikor pedig nem kaptak gyors intézkedést, 1791-ben felutaztak Bécsbe és a trónörökösön keresztül megnyerték tervüknek a császárt. Gyors ütemben folytatták le a tárgyalásokat a politikai és pénzügyi hatóságokkal és megkezdtek a szervezést. Már minden jól haladt előre, amikor 1792-ben kitört a háború a franciákkal. Ugy látszott, hogy a háború meghiusítja a csatorna tervének megvalósítását, Kiss József azonban nem nyugodott mindaddig, amíg szabadalmat nem kapott az építkezésre. Miután a két fivérnek nem volt elegendő anyagi eszköze a csatorna felépítéséhez, részvénytársaságot alapítottak.

Részvényjegyzésre 1793 március elsején hirdetményben szólították fel a közönséget. Nem végzünk talán felesleges munkát, ha ebből a történelmi értékű hirdetményből a pesti »Társalkodó« 1836. évi augusztus 20-i számában megjelent szöveg szerint idézünk:

„Mennyire szokták előmozdítani minden országban a hajózási csatornák a kereskedést s ez által a közjólétet, bizonyít-

ják Anglia, Hollandia s több jelenleg vírárgzó ország. Ily példák által felbátorítva, két magyar, s névszerint Kiss József és Gábor testvérek, — az idősbik k. kamarai igazgató mérnök, egyszersmind Bács vm. táblabírája s a másik a cs. kir.

*Kiss József, a Ferenc-csatorna alkotója
(Ismeretlen festőművész munkája)*

ingenieur-karnál kapitány — néhány év alatt különös élénk szorgalommal egy műtervet dolgozának ki: mint kapcsolthatnák össze csatorna által hazájok két főfolyama, a Duna t. i. a Tiszával, úgy hogy ezáltal egy nagy, igen terhes és költséges kerülő ut fogna elmellőztetni s az eddigi hajózás legalább is husz nappal megrövidülne. Miután ezen javaslat-terv a különösen e végre kiküldött műértők által a helyszínen vizsgálat alá vettett s ezek azt az országra nézve nemcsak nem károsnak, sőt inkább szereltt hasznosnak találták s ugyanazt az ország főhatóságai is megismerék, ő cs. kir. Főisége nekik nemcsak kegyelmesen megengedni méltóztatott, hogy tervök valóítására egy különös társaságot (Anglia példája szerint, hol már eddig sok csatorna ily módon haszonnal létesült) »Királyi magyar hajózási társaság« czimmel alkot-

sanak, hanem egy különös, a magyar udvari kamara által velök kötött szerződésben nekik még több igen fontos kedvezést s hasznokat is ajánlott meg; sőt ezen, a státusra nézve oly hasznos vállalat iránt atyai gondoskodását annyira kiterjeszté, hogy annak létesítésére a társaságnak a főnséges acaráriumból 200.000 forintot kölcsönadati rendelt s végre saját legkegyelmeseb ösztönéből megengedte, hogy a csatorna, ha majd elkészül, az ő főlséges nevét viselhesse. Hogy tehát ő főlsége várakozásának minél előbb megfelelni s mindgyárt a kedvezőbb időjáráz bekövetkeztével munkához fogni lehessen, az érintett Kiss testvérek nem késnek arról a jelen hirdetmény által következő előleges nyilatkozást tenni:

»Az említett csatorna a Duna melletti Batinától vagy Monostorszeztől az ugynevezett bácsi járáson keresztül egészen Tisza-földvárig fog húzatni. Egész hossza teszen $13\frac{1}{2}$ geometr. mérföldet, szélessége oly formán van kitűzve, hogy két legnagyobb dunai hajó egymásnak kitérheszen, a víz mélysége hat lábnyi lesz. A csatorna birand három angol módra készített szekrény-zsilippel (Kastenschleusen): egy a befolyásnál, a másik a csatorna közepe felé s a harmadik a csatorna kiömlésénél fog alkalmaztatni: s e zsilipek arra szolgálndnak, hogy a hajókat fölemelni, vagy alászállítani lehessen, az ember a víznek parancsolhasson s kiáradásokat meggátolhassa.»

»Az ezen csatornára szükséges költségek 900 ezertől egész egymillió forintig számítvák. A vállalkozók szilárd akarattal e munkát három év alatt bevégezni. Azon haszon vagy jövedelem, melyet a csatorna hajtand, részint a mérsékelt szállítási-díjból vagy vitelvám-ból áll, melyet a rajta keresztülmenő hajók fizetni fognak s mely egy mázsától s egy mérföldért legfensőbb helybenhagyásnál fogva fél krajczárra van határozva, részint pedig abból hogy a Társaság a királyi termékek p. o. só, dohány, ércz, föld, gyümölcsök, stb. eif, tetemes szállítását a jelenleg fennálló vitelbér-tarifa szerint 25 évre által veszi. Miután imigy a javaslatba hozott csatorna által a mostani hajózási ut felényire fog megrövidülni, egyszersmind bátorságosabbá tétetni: tehát a 9 egész 10 pecentig kimutatott haszon nem alapszik csupán történetes és kétes szerencséjű spekulációkon, hanem szintugy mint Angliában évenként meghatározott szállításokon és

vitelvámokon. Az egész vállalatra nézve s az ezt munkáló Hajózási Társaság felállítására egy formaszertinti, körülményes terv dolgoztatott ki, amelyhez már több előkelő ház s más gazdag magányosok is pártolókul nyilatkoztak, neveztes summákat irván alá. A hely szűke itt meg nem engedi, hogy e terveket is szóból szora közöljük, azonban mindenki, ha kívánja, megtekintheti azt Kiss-testvéreknél, itt csak a terv lényeges részét szandékunk ismertetni.»

A felhívás a továbbiakban részletesen ismerteti a részvényjegyzés. — háromféle részvény volt: 5000, 1000 és 500 forintos — majd az osztalék kiifizetésének és elosztásának módját.

A felhívás sikerrel járt és a társulat megalakult. Élén a két testvér állott, tagjai között pedig egyebek között ezeket a neveket találjuk: Zichy, Batthyány, Eszterházy, Apponyi, külföldiek: Asprmont, Dietrichstein, Haymerle, Harrach, stb. A társaságnak 50 tagja volt.

Kiss testvérek a megalakított társulat nevében 1793 március 27-én szerződést kötöttek a magyar királyi udvari kamarával.

A szerződés sok kedvezményt biztosított a társulatnak, illetve a Kiss-testvéreknek, de tetemes kötelezettségeket is rótt rájuk. (A kedvezményeket tulajdonképpen már előbb, 1792-ben megkapták s most átruházták a társulatra.)

A szerződés bevezetőjében szabályozta a vállalkozók ital- és élelmiszer kiszolgáltatási jogát az építkezés tartama alatt majd megállapította, hogy a szabadalmazott 25 év alatt a csatornai halászatért évi 50 forintot köteles fizetni a társulat. A vállalkozókat kötelezte a szerződés arra, hogy a csatorna mindkét partján az addigi forgalomnak megfelelő számu hidat építsenek és tartásának megfelelő karban, megszabta a kincstári sószállítások díját és módját, elsőbbséget biztosított a csatornán történő kincstári és katonai szállításoknak, megszabta az építkezésekhez szükséges állami tulajdonban lévő fakészletek átadási árát, stb. A kincstár kötelezte magát, hogy 200.000 forint kölcsönt ad az építkezésekhez 4 százalékos kamatra, és pedig az építkezés első évében 40.000, a további két évben pedig 80—80.0000 forintot. A kölcsön visszafizetését az építkezés befejezésétől számított tizedik évben kell megkezdeni és 15 évi részletekben kell teljesíteni. Kikötötte a

szerezés, hogy »álljon szabadságában és egyen megengedve mindenkinek tulajdon hajóival a csatornán mérsékelt biztosítási és hajózási díj mellett hajózni.« Ezt a díjat métermázsánként és méröldenként fél krajcárban állapították meg. A díj lefizetése ellenében köteles a társaság a szállítók hajóit *saját lovaival* vontatni, az üres hajókat pedig díjmentesen visszavontatni. A társulat saját hajóin egy akó vagy mázsa gabonáért kilenc, egy mérő buza vagy rozsért hét, egy mérő zab vagy árpáért pedig öt krajcár szállítási díjat követelhet. A kedvezményezett huszonöt évre a társulat teljes adómentességét, valamint ingyen kincstári, majorsági és urbéri földeket kapott. Végül arról intézkedik a szerződés, hogy az építkezés befejezésétől számítót 25 szabadalmazott év eltelté után a kincstár birtokába veheti a csatornát akkori becsértéke ellenében.

A Kiss-testvérek az udvari kamarával kötött szerződésük után szerződést kötöttek a társulattal is. A szerződés szerint: 1.) A társulat tíz 5.000 forintos részvényt ad a Kiss-testvéreknek, mindazokkal a jogokkal, amelyeket a többi részvényes élvez, 2.) a csatornaépítés befejezése után a 10 százalékot meghaladó jövedelem egyharmada a Kiss-testvéreket illeti meg végül 3.) a csatornai igazgatói hivatal a Kiss-családban öröklődik.

A csatornaépítés 1793-ban kezdődött meg és kezdetben gyorsan haladt előre. A csatorna ásását bel- és külföldi munkások és rabok végezték. Egyes források szerint magasrangú politikai foglyokat és katonaságot is alkalmaztak a munkánál, később pedig foglyulejtett francia katonákat is. Koch József a Ferenc csatornáról írt tanulmányában méltatja Kiss József szociális gondoskodását munkáiról és megemlíti, hogy a munka mellett sok pénzt tudtak keresni a munkások. Sokan voltak olyanok, akik a megkeresett pénzből házat és földet tudtak venni. Gondoskodtak megfelelő munkásbarakkok felállításáról, sőt kórházat létesítettek, amelyben jó ápolásban részesültek a megbetegedett munkások. Azt írja Koch, hogy 1795-ben, amikor Bácskában is olyan nagy volt a drágaság és az inség, hogy a legjobbmóduak is zab- és köleskenyéren éltek, a csatornai munkások tiszta buza-kenyeret kaptak, amelyet a csatorna igazgatósága adott nekik olcsó áron. Eimann a »Der deutsche Kolonist« című munkájában megállapította, hogy a csatorna épí-

tése minden tekintetben áldást hozó volt az egész vidékre.

Közben Kiss Gábornak be kellett vonulnia a háboruba és József egyedül vezette tovább az építkezést. A kezdetben nagy lendülettel haladó munka egyre több nehézségbe ütközött, s ezek a nehézségek hátráltatták a csatorna elkészülését. Az első nehézség a Monostorszeg melletti zsilip építésénél mutatkozott, s ezt csak a legnagyobb erőfeszítéssel, idővesztéssel és költséggel lehetett leküzdeni. A nagy víznyomás és a gyakori homoktódulások súlyos károkat okoztak. Gyakran újból kellett kiámsi az eltemetett csatornarészeket. A háborus viszonyok, a munkások gyakori váltakozása, kedvezőtlen időjárás és sok más körülmény nehezítette meg az építkezést. Mindez azonban csak kisebbik részét alkotta a bajoknak, noha késleltette a csatorna elkészülését. A legnagyobb nehézséget Kissnek — mint emlékirataiban mondja — »a gazok és irigyek« okozták. Ugy látszik, hogy egyes intézőkörök is, amelyek rossz szemmel nézték Kiss növekvő dicsőségét, mindent elkövettek annak érdekében, hogy a csatorna ne készülhessen el a kitűzött időre, hogy ezzel a lángeszű mérnök iránt táplált bizalmat lerombolják. A Kiss-testvérek ellen indult hajszja odáig vezetett, hogy az építés negyedik évében, amikor — Kiss emlékiratai szerint — a csatorna már hajózható volt Sztapárig, az ujjverbászi és szenttamási zsilip pedig már elkészült, Kiss Józsefet eltávolították a vállalat éléről. Az építés Kiss eltávolítása után, az egyik főinrikus, Heppé országos építészeti igazgató vezetése mellett folyt tovább fokozódó nehézségekkel. Az ázott csatornarészek újból és újból eliszaposodtak és a munkát mindig előlről kellett kezdeni. Ilyen nehézségek közepette készült el a csatorna 1801 őszén, az előirányzott három év helyett nyolc év alatt. A császár nevével viselő csatornát ünnepléses külsőségek között adták át a forgalomnak 1802 május 1-én (más források szerint 2-án).

A csatornán tehát sok huza-vona után megindult a hajózás. Rövidesen kitűnt azonban, hogy sok hibája van, noha az építkezési költségek az előirányzott egymillió forintot tetemesen felülmúlták. Gerlinger szerint az építés összes költségei 3.062.690 forint 22 krajcárba kerültek, más források szerint közel négy millió forintot emésztett fel az építkezés. A legnagyobb

hiba az volt, hogy a partok nem voltak eléggé erősek, azokat a víz alámosta és beomlottak. Nagy károk keletkeztek a partokban a vontatásra használt lovak patái alatt is. A csatorna sokszor eliszaposodott és olyan sekélylyé vált a vize, hogy a nagyobb hajókról kisebb hajókra kellett átrakni az árut. Ezeket a bajokat még tetézte az a körülmény, hogy a csatorna kijáratá nem a fő Duna-ághoz vezetett, hanem az egyik mellékághoz, amelyet a víz a folyammeder vándorlása folytán mindinkább elhagyott.

A csatorna a bajok ellenére teljesítette hivatását és forgalma évről évre növekedett. 1819-ben azonban újabb szerencsétlenség érte a csatornát, amennyiben a Duna folyása úgy alakult, hogy a Ferenc csatorna elszakadt az élő Dunától. Ennek következtében a csatorna nem kapott elég vizet és a hajózás rendkívül körülményesé vált. A társulat akkori vezetősége vagy nem tudott, vagy nem akart segíteni a hibákon, különben is a társulaton belül folytatódta az intrikák és a csatornának nagyon rossz hire lett. Ilyen körülmények között a társulat tagjai alig várták a szabadalmazott 25 év elteltét, hogy megszabaduljanak a csatornától. 1826-ban lépéseket tettek annak érdekében, hogy a magyar kir. udvari kamara a szerződés alapján vegye át a csatornát. A kamara nem fogadta el az indítványt, sőt az ezt követőt is visszautasította, mire a társulathoz nem volt más lehetősége, mint hogy tovább vezesse az ügyeket. Az addigi hatalmas fizetéseket és a tisztviselők szükségtelenül nagy számát csökkentették, óvatosabb üzletvezetést alkalmaztak és az addig jobbadán passzív vállalat már az első két évben 40.000 forint tiszta hasznot mutatott ki. Amikor a társulati tagok többsége elégedetlenné vált az ügyek vezetése miatt, úgy határoztak, hogy a csatornát felajánlják a császárnak. Az ajánlat alapján 1841 november 1-én az állam átvette a csatornát. Ezzel befejezte működését a társulat, amely —

Andrássy Gyula szerint — csak saját nyereségét tartotta szem előtt és működése idején inkább azoknak a kincstári uradalmaknak a hasznosítására fordította minden figyelmét, amelyeket azért kapott olesón bérbe, hogy rossz anyag viszonyait rendezze, mint a csatornára. A csatorna maga nem sok hasznot hozott a részvényeseknek, a kincstári uradalmak hasznóbérlete azonban annál többet. And-

rassy szerint mintegy 20 millió forintot. Ebből a hasznból semmit sem fordítottak a csatorna karbantartására, úgyhogy az meglehetősen rossz állapotban került az állam birtokába. Az állam orvosolta a bajok egy részét és 1856-ban Bezdánál új dunai zsilipet építettek 800.000 forintos költséggel. A javítások után a csatorna már megfelelt a forgalom igényeinek és nem volt panasz a hatvanas évek végéig amikor a csatorna tiszai kijáratánál álltak elő hajózási zavarok a Tisza állandóan alacsony vízállása miatt, úgyhogy a bácsföldvári zsilipen alul újabb csatornaszakaszt kellett építeni. A panaszoknak azonban ezzel sem vették elejét. Fgyre több olyan hang hallatszott, hogy az állam nem rendelkezik a megfelelő rugalmassággal és kereskedelmi érzékkel a csatorna vezetésére, a bürokrácia tultengő, nehézkes ügykezelése sok jogos kifogásra adott okot. Az állam intéző körei is úgy látták, hogy a csatorna gyökeres átszervezésre szorul. Közben felmerült a terv, hogy az állandó hajózási zavarok kiküszöbölésére tápcsatornát építsenek; a délbácskai kincstári uradalmaknál pedig az öntöző csatorna építését tette szükségessé. A tervet Türr István magyar nemzetiségű olasz kir. altábornagy karolta fel és valósította meg. Türr új társulatot alapított és a tervezett új csatorna felépítéséhez megnyerte a Wythes és Longride angol céget, amely főrésztvényese lett a társulathoz és ez a társulat 1871 augusztus elsején átvette a régi Ferenc csatornát az államtól. Az új társulat azonnal megkezdte a javítási munkákat. Őt kotrógépet állítottak munkába a csatorna egyes szakaszait szükségsszerint kimélyítették, a töltéseket, kikötőket zsilipeket megjavították, úgyhogy a hajózás elől elhárítottak minden akadályt. Haladéktalanul hozzáálltak a tervezett új csatornák építéséhez is és a Kis-Sztapár—újvidéki öntözőcsatorna építését ünnepléses kiülsőségek között kezdték meg. 1872 május 5-én a király tette meg az első ásonyomot és rakta le az alapkövet. Ezt követően megindult a Baja—bezdáni tápcsatorna építése is. Ezekre az építkezésekre hatalmas összegeket költöttek. Andrássy Gyula szerint, aki annak idején a közlekedésügyi minisztérium megbízásából mint ellenőrző szakközeg vett részt az építkezéseknél, a régi Ferenc csatorna rendbehozása és az említett új csatornák építése összesen 10.945.000 forintot emésztett fel.

Az építkezéseket most is szerencsétlen körülmények hátráltatták. 1872-ben a nagy belvizek, 1873-ban a beállott pénzválság és a kolerajárvány pusztításai nehezítették meg a munkát, mindamellett az építkezés 1875-ben befejezést nyert. A Kis-Sztapár—ujvidéki csatornát 1875 augusztusában adták át a forgalomnak, a Baja—bez-dáni tápcsatornában pedig ugyanezen év novemberében kezdődött meg a hajófor-galom. Az állam a közel 11 millió forintos építkezéshez a költségek kétötödével, 4.018.000 forinttal járult hozzá, megfelelő összegű csatorna részvények ellenében és kikötötte, hogy 75 év múlva megszűnik a társulat engedélve. Ez a hetvenöt év 1945 júliusában, két év múlva jár le.

Az új csatornák kiépítésével úgy lát-szott, hogy a Ferenc csatorna új virág-zásnak indul, a bajok azonban megismét-lődtek és rövid időre újból megzavarták a hajózást. Már az építkezést befejező évben, 1876-ban a rendkívül nagy és tar-tós árvíz, amely Bácskában is felbecsül-hetetlen károkat okozott, elborította és eliszaposította a csatorna egyes részeit és megrongálta a zsilipeket. Több mint hat-százezer forintra volt szükség az okozott károk helyreállítására. 1877-ben a tavaszi árvíz azonban újra elborította a tápcsatorna alsó szakaszát.

Azóta zavarta'arul folyik a hajózás és a csatorna megfelelő feladatának. Nemcsak a közlekedést segíti elő, nemcsak fontos forgalmi utvonala a Bácskának, hanem a gyakran ismétlődő árvizek levezetésével is alig felbecsülhető szolgálattal tesz Bács-ka mezőgazdaságának és ezen keresztül az országnak is.

Nézzük most már, hogyan fejlődött a csatorna forgalma. A statisztika hideg számoszlopaival is világítsuk meg a csa-torna forgalmi jelentőségét. Bár nem áll-nak rendelkezésünkre olyan adatok, ame-lyek a 150 év minden évéről megfelelő ké-pet festhetnének, az itt következő szá-mok is bizonyítják, mit jelent a csatorna mint közlekedési utvonala.

1802-ben, a csatorna megnyitásának évében, májustól őszig 250 hajó ment át a csatornán 240.852 mázsa teherrel.

1802 és 1818 között évente átlagban 670 áruszállító és 300 üres hajó volt a csatorna forgalma. A szállított áruk mennyisége a következő: gabona 565.000, só 112.000, ezüst, fémek és ércék 1792, fa, építőanyag 56.000, bor 43.000, dohány, olaj és egyebek 36.232 métermázsa.

1830—1836 között 510 megrakott és 300 üres hajó az évi átlag. A szállított cik-kek mennyisége: gabona 952.000, só 42.380, ágyu és löszerek 1546, fa és építő-anyag 6.720, dohány 14.000, bor 48.000, olaj 2632, gubacs 2.912, egyebek 12.320 métermázsa.

Kiss József emlékműve a Ferenc-csatorna verbácsi zsilipjénél.

1836—1846 között évente 730 megrakott és hatszáz üres hajó közlekedett a csator-nán a következő árukkal: gabona 1.568.000 só 87.668, olaj 10.584 métermázsa, bor 42.296 hektoliter.

Abból az időszakból, amíg a csatorna állami kezelés alatt állt, nem állnak rendelkezésünkre adatok. Koch szerint a csa-torna forgalma az állam kezelésében ál-landóan növekedett. 1851-ben — írja — 1.583.665, 1852-ben pedig 1.999.582 méter-mázsa árut továbbítottak a csatornán. A hatvanas években 900 terhelt és 703 üres hajó, valamint 300 megrakott és 100 üres tutaj volt az évi forgalom.

Heincz Albert az 1873—1897. évekről közöl adatokat. Szerinte ebben az időben

évi átlagban 1850 megrakott és 1050 üres hajó, valamint 1250 megrakott és 150 üres tutaj közlekedett a csatornán, 2.543.260 métermázsa áruval. Ebből gabonane-műekre a szállítmányok 70, kőszénre 5 építkezési anyagokra pedig 25 százaléka jut.

Az első világháborút megelőző években 1911—1914 között 2700—3400 uszály 310—430 ezer tonna árut szállított a csatornán, az 1915—1941 közötti években pedig 1300—2400 uszály 110—270 ezer tonnát. (Liebhardt István jelenlegi igazgató-főmérnök adatai.) Főleg azért, hogy lás-suk, miként alakult a csatorna forgalma a jugoszláv uralom alatt, érdemes az utóbbi harminc év forgalmát részletesen is ismertetni:

Év	hajó	tutaj	tonna
1911	2690	2429	312.282
1912	3675	3254	405.241
1913	4184	1818	432.190
1914	3432	1329	395.856
1915	1787	422	197.336
1916	1724	203	175.373
1917	1320	110	117.905
1918	1485	168	144.001
1919	2375	31	163.595
1920	1608	—	170.528
1921	2035	370	166.234
1922	1950	472	161.404
1923	1839	525	176.754
1924	2236	403	212.610
1925	1781	459	183.435
1926	2066	83	175.683
1927	1841	74	178.812
1928	1611	2	123.986
1929	1558	1	133.631
1930	1516	1	126.487
1931	1288	14	119.585
1932	1332	40	111.123
1933	1384	100	142.527
1934	1581	88	164.608
1935	1431	123	138.410
1936	1647	109	175.445
1937	1792	131	172.404
1938	2480	144	270.273
1939	1761	71	191.201
1940	2054	39	228.274

A szállított áruk között első helyen a buza áll, majd mennyiségi sorrendben a kukorica, cukorrépa, fa, szén, homok kö-vetkezik.

A Ferenc csatorna története szorosan összefügg alkotójának, Kiss Józsefnek élettörténetével, hiszen a csatorna részben azért nem készülhetett el előbb, mert

a magyar mérnök idegen nemzetiségű irigyei minden utat és módot felhasználtak arra, hogy a munkálatok késlelteté-sével lehetetlenné tegyék Kiss működését. Ez sikerült is és Kiss Józsefet öccsével Gáborral együtt, 1797-ben eltávolították a csatorna éléről, anyagilag pedig kisem-mizték.

Kiss nyugtalan, teremtő lélek volt, fáradhatatlan tervező és szervező, bátor vállalkozó, jövőbelátó, kissé proféta lélek, aki meglátásaival évszázadokkal előzte meg korát. Talán ez is lett a veszte. Na-gyon kiemelkedett környezetéből, tehát lebunkózták. Ki tudja, mit alkothatott volna még, ha az irigység, féltékenység és örökös intrika meg nem törte munkaked-vét és szárnyát nem szegte álmainak. Láng-ész volt, de kora elgáncsolta érvényesü-lését. Nagyon jellemző magyar sors az ő sorsa.

Már a csatornaépítés első évében meg-kezdődött az áskálódás Kiss ellen. Min-den igyekezetét elgáncsolták. Saját em-lékiratai szerint Redel udvari tanácsos, Raab számvevő és Heppe Szaniszló or-szágos építészeti igazgató voltak a leg-nagyobb ellenségei. Ezek koholt vádak-kal aláásták a tekintélyét és végül is meg-fosztották munkájának minden gyümölcsé-hől. Kissnek a társulattal kötött szerző-dését — ezt előbb ismertettük — meg-szegté a társulat, amiből hosszú pereske-dés támadt. Végre 1805-ben Kiss megel-gelte a hajszát és kiegészített a társulat-tal. Mindössze huszonötezer forintot ka-pott. A jövedelemből való részesedésről le kellett mondania, ugyszintén a társulat igazgatói állásáról és az állásnak a Kis-családban való örökléséről is.

A társulat eljárása, az ellene indított hajszja, mélabussá tették az érzékeny lel-kű Kisst. »Bubánataim tünődései« c. írásában keserűen panaszodik a »gazok és irigvek« ármánykodásai miatt és egyebek között ezeket írja (Koch szövege szerint):

Ne tégy hasznosat az életben, mert jutalmad irigység leszen, bántódás és üldöztetés — okujl saját példámon. Azok akik engemet és testvéreimet rágalmazták és akik szövettek, hogy minket és egész családjunkat tönkretegyék, meghal-tak már és bizonyára a még életben lévő többi büntársakat is a sirba fogják dön-teni, amint az már Heppen, az országos építészeti igazgatón beteljesedett. A csatorna és a csatornával összefüggő min-den tervezgetések nem lesznek áldást ho-

zók mindaddig, amíg Kiss-testvérek a társulat tökéletesen ki nem lesznek békítve és míg vissza nem leendnek adva jogai, mert a legártatlanabbul megbántattak és a rajtuk elkövetett igazságtalanságokat az Isten meg fogja bosszulni. Leginkább sajnálom a nemes társulatot, melynek alapítói mi voltunk és melynek jóllétét minden erőnkkel előmozdítottuk.

Előre tervezett rágalmak folytán 1797-ben a csatornai ügyek vezetésétől eltávolítottunk, oly időben, midőn saját tervünk és indítványunk alapján 1798-ban Sztapártól Monostorig a hajózásnak meg kellett volna kezdődnie. Ez azonban minden lehető ármányokkal megakadályoztatott, nehogy a befejezés dicsősége a Kiss-testvéreké legyen. Azonban, kik a dicsőség elnyerésének reményében ringatták magukat, nem élveztek dicsőséget Redel udvari tanácsos és Raab számvevő, amint életökben a Kiss-testvérek elnyomásában közösen segítettek egymást, úgy egy közös sírban fekszenek eltemetve, létszen nekik jutalmuk egykoron... mert életökben kevés jónak, de sok rossznak voltak okozói.»

Koch így ír Kissről egyebek között: »Kiss ezen emlékkönyvének sajátkezü leírása és az egyes rajzoknak magyarázata oly kitűnő képességet és műveltséget árulnak el, hogy valóban csodálkoznunk kell afölött, hogy a Redel-, Raab- és Heppes-féle embereknek, hogy sikerülhetett Kisst a Ferenc csatorna tervezése és építése körül szerzett érdemeiért remélt »dicsőség elnyerésében« háttérbe szorítani.»

Kiss József Zomborban halt meg 1813 március 13-án, 130 évvel ezelőtt. Kívánsága szerint Ujverbáson lévő szőlőjében temették el a csatorna mellett. Siremlékén a következő latin szövegű felírás olvasható: Itt nyugszik Kiss József magyar nemes, kinek halhatatlanságát ez a Ferencs csatorna bizonyítja, halandóságát pedig ez a márvány hirdeti. Született Budán 1748 március 19-én, meghalt a Bács mellett Zomborban 1813 március 13-án.

Kiss lángész volt, nagy alkotószeni, de nem érvényesülhetett lángészhöz mértén, mert nem tudott marakodni.

Fivére, Kiss Gábor 1797-ben a háború befejeztével tért haza. Őt is nagyon elkeserítette az a mód, ahogyan mindkettőjüket kisémmizték és hosszabb írásban válaszolt minden vádra. Amikor lejt a védiratot, amely a társulattal szemben támasztott követeléseit is tartalmazta,

Bécsben át akarta nyújtani a társulat igazgatóságának, 1800 április 7-én hirtelen elhunyt. Négy ellátatlan árvát hagyott maga után. Vagyonát a Ferenc csatorna és a megkezdett károlyvárosi csatorna építése felemésztette.

Ez volt a mult.

A Ferenc csatornát és mellékcsatornáit ma a »Ferenc-csatorna R. T.« (Francis Canal Company) igazgatja, amely az 1870. évi XXXIV. t. c.-kel adott engedélyokmány alapján működik. Az engedély 75 évre szól és 1945 júliusában jár le. A társaság igazgatói hivatala Budapesten, mérnöki hivatala pedig Zomborban székel. Elnöke lovag Merfort Viktor nv. helyettes államtitkár, vezérigazgatója Küzdy Arthur, a Zomborban székelő mérnöki hivatalt Liebhardt István igazgatófőmérnök vezeti. A társaság hajózási vállalat, amely a csatornán saját vontató hajóival szállítja más vállalatok üres vagy áruval megrakott uszályait. Darabáru forgalmat saját uszályával nem bonyolít le.

De mint már mondtuk, igen jelentős a Ferenc csatorna szerepe a belvizek levezetésében is. Tizenhét bácskai ármentesítő társulat mintegy ötvenezer katasztrális holdnyi területről szivattyuzza vagy ömleszti a vadvizeket a három csatornába. A terepviszonyok miatt azonban a csatorna esése helyenként annyira csekély, hogy a vízlefolvás nagyon lassu és emiatt tavaszi árvizek idején gyakran elárasztja a csatorna a mellette elterülő földeket, főleg Szenttamás és Óbecse között, amiből jelentős károk származnak. A jugoszláv uralom idején nem fordítottak gondot e bajok orvoslására, most azonban már a földművelésügyi minisztérium folyamatba tette a szükséges intézkedéseket a bajok megszüntetésére.

A csatornák mai állapota megfelel a hajózás követelményeinek s azokon a legnagyobb dunai hajók is akadálytalanul közlekedhetnek. A szerb visszavonulás alkalmával felrobbantott 35 köztuti és 8 vasúti csatornai hidat már helyreállították és a forgalom zavartalanul folyik. Egy kotrógép egész éven át munkában van és mélyíti a medret, ott ahol az eliszabosodás akadályokat gördít a hajózás elé.

A lángész Kiss-fivérek műve ma is korszerű, ma is legnagyobb műszaki alkotásaink közé tartozik és ma is nagyon jelentős szerepet tölt be Bácska gazdasági életében, sőt országos viszonylatban is.

Abban az esetben pedig, ha minden tekintetben kihasználjuk az általa nyújtott lehetőségeket, még nagyobb jelentőségű, még áldást hozóbb lesz a csatorna. A lehetőségek kézenfekvők: alkalmasabbá kell tenni a csatornát a belvizek levezetésére, hogy fokozottabb mértékben teljesíthessék feladatát az árvezmentesítés terén is és ki kell használni azokat a lehetőségeket, amelyeket a csatorna mint öntöző-mű nyújt.

A Ferenc csatorna kelet-nyugati irányban ketté szeli a Bácskát és így Felső-Bácska déli irányba lefolyó belvizeinek, amelyeket számos nyáron kiszáradó, vagy elpocsolyásodó, tavasszal azonban folyóvá dagadó vízer közvetít, természetes levezető csatornája. A csatorna aránylag csekély mélysége — amelyet a hajózás követelményei szerint szabtak meg — és már említett csekély esése folytán azonban nem alkalmas nagyon vizes esztendők vadvizeinek tökéletes levezetésére. Ezt megmutatta az 1942. év is, amikor a csatorna annak ellenére, hogy hatalmas víztömegeket vezetett le, nem tudta teljes mértékben magába fogadni a belvizeket. Mint hajózható csatornának ez nem is feladata. Azonban feladatává lehetne tenni, mely esetben vizes esztendőkben milliókat menthetne meg a nemzetgazdaságnak.

Értésülésünk szerint bizonyos terveket máris kidolgoztak ilyen értelemben. Ezek a tervek azonban csak Bácska északnyugati vízproblémáinak megoldását célozzák. Átfogóbb tervvel egész Bácska hathatósabb árvízvédelmének rendezése is elintézését nyerhetne.

A másik, ugyancsak nagy lehetőséget az öntözéses gazdálkodás bevezetése után nyújthatná a csatorna. A Ferenc József csatornát eredetileg is azzal a céllal építették, hogy segítségével öntözéses gazdálkodást vezessenek be a környéken elterülő állami birtokokon. Pékla-pusztán rizstermelést honosítottak meg, a csatornatársaság pedig a rizsen kívül indigó termeléssel is kísérletezett. Ez a kezdeményezés azonban idővel leléhadt. Ha a csatorna három fő ága mentén öntözéssel gazdálkodnának a termelők, új korszakot kezdenének Bácska életében. Ennek jelentősége annyira nyilvánvaló, hogy szükségtelennek tartjuk bőven magyarázni. Bácska csatornamenti része, az öntözés lehetőségeinek kihasználásával az egész ország, sőt a külföldi konyhakerti-

vé is válhatna. A csatorna mentén nagy körzetben sehol sem volna szabad megengedni, hogy a gyakori nyári szárazságok befolyásolják a terméseredményeket. Nemcsak a konyhakertészkedéshez, hanem a szentermeléshez is alkalmazni kellene a csatorna-áldást hozó vizét. Sőt legelőinknél is. Valószínű, hogy ez a művelet oly kevés pénzbe kerülne, hogy még a legelők öntözése is kifizetődő volna. A vizet távolabrra is el lehetne vezetni, hiszen szélmalomok erejével a legcsekélyebb költséggel lehetne biztosítani a tároló medencék vízellátását.

Ha mindezeket a lehetőségeket kihasználnánk, a csatorna maradéktalanul teljesíthetné hármass feladatát: a közlekedés előmozdítását, a vadvizek levezetését és a termelés fokozását.

Ezek a jövő feladatai.

Ferrásmunkák: Koch József: A Ferenc csatorna, a baja—bezdáni tápcsatorna és a kissztapár—újvidéki öntözőcsatorna rövid története. A Bács-Bodrog vmi Tört. Társulat 1899. évkönyve. Andrásy Gyula: A Ferenc-csatorna. Heincz Albert: Közérdekű adatok a Ferenc-csatornáról. — A Ferenc-csatorna R. T. évi jelentései.

Hogy áldott legyen és örök

Elöttem jársz, karsu bokádon
illansz gyönyörű tünde tille,
de összetörnél mint a pille,
ha kinyujtanám kezemet.

Pedig már fáj, szinte már véres
a két kezem, nézd, oly üres:
érinteni tűnő szépséged,
ezt a lebegő felleget!

Mégse, mégse! Röppenj el drága,
ám a nyomodban leszek én,
nappalban és vak éjszakában
enyém vagy, örökre enyém!

Nem bántalak: véged ne lássam,
szállj, szállj csak el a föld fölött,
szépséged im égre bocsátom,
hogy áldott legyen és örök.

CSORDÁS NAGY DEZSŐ

Mert vén Szabadka áldalak...

Kosztolányinének ezt a visszaemlékezést a szabadkai Kalangya magazinén kellett volna felolvasnia, de előadása tehnikai okok miatt, sajnálatunkra elmaradt.

Igen tisztelt hallgatóság, hölgyeim és uraim, bevallom önkínzó feladatra vállalkoztam, ezt bizonyára önök is sejtik. Nem könnyű, sokak előtt, dobogóról szólnom Őróla, akinek az elvesztését még mindig nem tudom valóságként elfogadni s ha olykor mégis rádöbbenek a megváltozhatatlanra, kétségbeesés és fájdalom hasít belém. Azt hiszem ezt sem kell nagyon bizonygatnom, elhiszik nekem. Elhíhetik.

Eddig minden alkalommal kitértem hasonló megbízások elől s hogy most, a Kalangya szerkesztőjének felszólítására mégis vállalom, ennek az az oka, hogy meg akarom köszönni a szabadkaiaknak és Szabadka városának mindazt, amit Kosztolányi Dezső művészete szülővárosától kapott. Úgy vélem, legjobban azzal tudom megköszönni, ha igyekszem megmutatni szülőföldjének varázsát és hatását az írásaiban. Ez a varázs, ez a hatás sokkal-sokkal döntőbb, semmint első, fölületes pillantásra gondolnók.

Nagymagyarországon — ezt hiába is tagadnók — akad sok festőibb, regényesebb és vadregényesebb vidék, műemlékekben gazdagabb, vagy fejlettebb civilizációjú város, de hiszem és vallom, hogy lelki kultúra és emberiség személgéből nézve nem igen. Elsősorban is azt értem ezen, amit ő maga is sűrűn említett és leszögezett, hogy ebben a városban nem volt bűn másnak lenni, mint a többség, nem volt bűn egyéni, sőt különnek lenni sem s ez a legértékesebb ajándék, amit szülőföldjétől kapott. Talán csak még Kinában, a legnagyobb költemények hazájában tisztelték úgy az egyéniséget, mint itt s egyben — ez nem ellenmondás — akár csak Kinában, itt is, (talán ázsiai rokonság révén) rendkívül mélyen gyöke-

rezik a hagyományok tiszteletben tartása.

— Ideges — mondogatták a szegény kisgyermekről, — túlérzékeny, különc. De azt, hogy túlérzékeny és különc oly magától értetődő sajátosságának látták, mint azt, hogy barna a haja, kék a szeme. Az Isten ilyennek teremtette s ilyennek kell elfogadni őt. A túlérzékenységet, a különöséget nem tekintették átoknak és bűnnek, mint sok más vidéken, ahol — a középkor emlékeként — gyanakodva fogadták és valósággal üldözték azt, aki kirítt a szokványos polgári keretből. Az ő, büntudat nélkül való, érzékenységből csodálatos szépségű, különös és pompás virágok fakadtak.

1938 tavaszán megjelent könyvemben a következőket írtam róla:

„Önérettel szerette és vállalta a saját egyéniségét, bogarasságát is. Szabadkán, ahol felnőtt, sok furcsa, bogaras embert látott maga körül. Ő inkább akkor kezdett csodálkozni, sőt gyanakodni, ha tulontul rendesnek, vagy kicirkalmazottnak látott valakit“...

Itt, ezen a gazdagon borteremő földön, ahol nem volt ritkaság mámoros felnőttelel találkozni, nem rémültek meg a kisgyermek s a serdülő fiú furcsa, lázaktól fűtött mámorán. Bizott benne az otthona, bizott az iskola, a baráti és családi kör. Tudták, hogy neki is, akárcsak a felnőtteknek, a kellő pillanatban felülkerekedik valóságérzéke s a józanság óráiban ő is, akárcsak a felnőttek, kitünően elvégzi minden ráért emberi és polgári feladatát. Ez a „beteg“, „boros“, „bús“, „lomha“ Bácska pompásan nevelte fiait, gyógyított, kereskedett, művelte földjét, talán még különkül, szorgalmasabban, lelkiismeretesebben, mint az örökké józanok, örökké egészségesek, örökké tevékenyek.

Ő, milyen szorgalmasan tudott ő dolgozni, ha szükség volt rá s később is, elképesztően sokat. Ezen az akkor oly dús, oly gazdag földön érdemes volt

szorgalmasnak lenni. a föld jól fizetett s az ő szorgalommal művelt földje is. Gazdagodott tudásban, ismeretben, lélekben. Itt fejlődött gazdaggá, düssá a köl-

Az ifjú Kosztolányi testvéreivel

tészete. Ütemesen hullámozvóvá, mint az „olvadt aranyban fürdő búzatenger”, könnyüvé, mint „lepke, mely átszáll a mocsáron”, súlyossá, mint az érett kalász.

Itt fekszenek csodásan ők,
hol annyi búza, bor van,
a véreim, az őseim
a fényes nyári porban.

állok az ágyuk peremén
és csöndesen borongok,
hogy mit üzennek énnekem
a Kosztolányi esztók...

Szavainak színeit a lánggal ríktó selymektől, csengését a lányok nyakán csüngő aranypénzektől, fényét a nap

tűzzáporától kapta, mely még a port is tündöklestessé varázsolja itt.

„A délután pezsgett a poros utcán, mint az aranybor.” — így versel a szabadkai nyárról, az őszt pedig így festi vörzében:

Királyi pompával vonul be, sárga és piros lobogókkal, a kukorica, a dinya, a tök, a paradicsom s az érett paprika színeivel... A must zavaros édes-ségében kiskorom elfelejtett ízeit fedezem föl”...

Az ehető valóság költésztette szépült s költészete ebből az ehető valóságból táplálkozott s az elmulás fájalmából is, amellyel oly sűrűn találkozott az akkori Szabadkán, a halál s az élet egybefonódásából.

„Régi temetőnk mozog az élettől. Csupa szín, pipere és láz”, írta ugyanítt.

A halál s a temetés rémsége, gyásza, de pompája és varázsa a halotti torok végtelenül bús kéje lépten-nyomon kísértette. A rengeteg koporsós bolt, amelyből öreganyja házában is akadt egy-kettő, állandóan az elmulásra emlékezteti s az elkerülhetetlen haláltól való félelem sarkantyuzta a halhatatlanság ormára és a szépséggel való vigasztalódásra. Részvéte a vigasztalásra.

„Ha néha-néha meghal valaki egy délután ordító trombitákkal viszik a döbrent mély utcákon által s egész nap ezt a zenét hallani... Oly bánatos, olyan igénytelen...”

írja és így végzi versét:

„De mégis gyönyörű ez s kis szívemben valami súgja, hogy ez az egyetlen csupán ez a nagyság, mely itt megy el és bánatomra harsogón felél a trombiták kövér, aranyló torkán egekbe zengő beethoveni orkán...”

Az ő riadt lelke is a halál bánatára zengette egekbe verseinek, rimjeinek orkánját.

Ez a bánat alakítja egyidejűen démonivá, de vidámmá, garabonciássá is,

mintegy céltalan bánata gúnyjául. Az örökké csúfondáros *Esti Kornél* is eblől a bánatból nőtt ki. Még Szabadkán fogantatott.

És mennyi, de mennyi műve. Nem győzném felsorolni. Az *Aranysárkány-nak* s a *Pacsirtának* színhelye is szülővárosa, többek között a *Vörös ökör* című elbeszélésének (itt iskolába menésének első napját írja meg) s *A szegény kisgyermek panasza*inak és sok-sok későbbi írásának, versének.

„Szülőföldemnek bús határa, haj,
Elér-e még a bánat és sóhaj?”

kérdezi akkor, amikor sokáig nem mehetett haza, nem láthatja övéit, otthonát, mert idegeneké lett a hazai föld.

„Gyermekkorom, áldott gyermekkorom
én hontalan hozzád imádkozom.

Bölesök, koporsók, temetői por
és templomok tornyán az esthibor

Kis iskolánk, amelyben a harang
olyan édesen beszélt, akár a lant,

Lombok, virágok és színes kavics
a sinek mellett. Hullámos Palics...”

A nyugodt, széles utcák fölé boruló
tág égbolt itt babonázta meg.

„Jaj elbeszélni nem tudtam, mi nékem —
oly ájuló-mély hüvöletbe estem —
a csillagfény a bús, kopott vidéken...”

Szerette városát és fájt neki ez a város s a költő legfőbb ihletője a fájdalom és a szeretet (a kettő voltaképpen egy, mert csak a szeretet tud fájdalmat ébreszteni.) Szülőföldjét, vidékét csaknem élőlénynek érezte, mint apját, anyját, testvéreit s legalább annyiszor említi is. Elvágyott innen és visszavágyott, mint családjától, mint családjához.

„Hogy vágyom innen el, el messzire
hol kanyarog a vonatok sine.”

írta, de ezt is:

„Légy áldott régi hely,
légy áldott régi ház,

légy áldott régi tej,
légy áldott régi láz...”

Megértő emberiségét és tapintatát is itt szerezte a más nemzetiségű emberekkel való együttélésből. Tizenöt éves korában, egy bunyevác-magyar mulatság után ezt írja naplójába:

„Szép mulatság volt. Éljen a magyar-bunyevác barátság. Édes Istenem add, hogy minden más nemzetiségű így szeresse hazáját, bennünket magyarokat, mint a bunyevácok...”

Szerette az itt élő embereket, szerette ezt a várost eltéphetetlen szeretettel.

„Mert vén Szabadka áldalak
mit hosszú, bús évek alatt
hittem Sorsnak. Hazának.

te álom voltál és regény
poros hárfája a szegény
kisgyermek panasza

ezt írta még ifjúkorában, de később, az évek múlásával kiderült s ekkor már ő maga is tudta, hogy az álom és regény szétválaszthatatlanul egybeszővődött a valósággal s ez a város valóban Sors volt számára és Haza.

Kosztolányi Dezsőné.

AZ ŐSI TORNÁC

Az ablakon kiborong nagy, holtszén
Szítálja halkan lágy, ezüst kődét.
Az ablakon kiborong nagy, holtszén
Fekete szemmel a bezárt sötét.

A fák galyán pihennek álmos csirkék,
Pár méla oszlop hófehére süt.
A levegőn sziporkás, ametiszt-kék
Selymével az éj halkan elfeküdt.

És semmi nesz. Itt minden szendereg.
Mély, őszi álom köntösén nyugosznak
A fák, a kut, a kazlak, emberek.

És színe, hangja távoli kaosznak
Ha erre téved, néma lesz, fakul,
S a végtelen csend mély tavába hull.

HÓDSÁGHY BÉLA

A magyar ifjúság küzdelmei a Délvidéken

A megszállásnak több mint két év-tizede a legmélyebb változásokot idézte elő a Délvidék magyar fiatalságának életében. A fiatalság önmagában nem stabil a fiatalságnak lényege az örök átförmálódás, hiszen maga az ifjúság csupán arasznyi idő, átmenet és előkészület volt a legnehezebb, mert az életre indulásnak minden előfeltétele hiányzott és nem volt meg az ifjúságnak legnagyobb ereje, a reménység. Egy reménytelen, magába fojtott, belsejében vívódásoktól gyötört és a magyar egyedülvalóságot a legsúlyosabban szenvedő ifjui generáció nőtt fel a Délvidéken, amelynek életkörülményei nem nyúithattak ennek a fiatalságnak semmit. A szerb hivatalos elgondolás a magyarsággal szemben nem volt egységes, mint ahogy általában az örök párt-harcokban forgácsolódó délszláv életben nem volt soha egy egységes uralkodó gondolat. Ez megnyilatkozott abban is, ahogy a délszláv hivatalos helyek a magyar fiatalság helyzetét tekintették. Volt idő, amikor majdnem az volt a keresztül is vitt elgondolás, hogy a magyar ifjúságot távol kell tartani az intellektuális pályáktól és amint az 1920-as évek közepén az egyetlen harcos magyar sajtó-organum nem egyszer felpanaszolta, csak cselédnek akarták nevelni a magyar ifjúságot. Volt azután idő, amikor ez elnemzetietlenítés jegyében igyekezett dolgozni a délszláv kultur-politika és ennek céljait szolgálták azok az iskola-rendeletek, amelyek teljesen el akarták sorvasztani a magyar középiskolát és azok az intézkedések, amelyek elzárták a Délvidék magyar fiatalságát a magyar főiskolától. Meglehetősen sokáig tartott ez az áramlat és tragikus következményei voltak. Ezrével élnek ma is a Délvidéken emberek, akiket a legszebb ifjúságukban ért a legsúlyosabb csapás, akiket mesterséges akadályokkal löktek ki életpályájukból és akik így félelmerek lettek. Emberek, akik az intellektuális pályákra készültek, mert nem folytathatták tanulmányaikat, mert a középiskola valamelyik felsőbb osztályából kellett kimaradniuk, mert nem juthattak el az egyetemre bizonytalanul és cél nélkül éltek a kisebbségi sorsuk megpróbáltatásai között a maguk külön megpróbáltatásának reménytelenségében. A délszláv iskolapolitika ezen a ponton

mérté a legsúlyosabb csapást a Délvidék magyarságára. A kisebbségi életben igen sokszor kellett érezni, hogy a magyar fiatalságnak egy része, mert gyökerét veszítette és reménytelenségében elkecsereedett eltávolodott a magyarságtól és vonzódott a szélsőségek felé. Egészen természetes folyamat volt ez. Nem most, visszatekintve, állapítható csupán ez meg, a kisebbségi korszak magyar publicistikájának állandóan visszatérő témája volt a harminc év körüli ifju, aki az apjától kér pénzt cigarettára és akinél érthető és megbocsájtható, ha elkecsereedésében tulzó és teljes kilátástalanságában a jelszavak áfiumával kábítja magát.

A kisebbségi élet belső küzdelmeiben a dolgok természetes rendje szerint a fiatalságnak mindig nagyobb szerep jutott. Az 1930-as évektől kezdve mindig inkább érzett a fiatalságnak hatása a kisebbségi mozgalom alakulására. E hatás magán viselte az elmúlt több mint tíz esztendő megpróbáltatásainak súlyos nyomait. Egy elégedetlen ifjúság élt egy nehéz sorsban küzködő kisebbségen belül és elégedetlensége állandó nyugtalansági gócpont volt. A magyar kisebbségi akciónak sokszor nehézségeket okoztak az ifjúságnak külön elgondolásai, amelyeket nehezen lehetett összeegyeztetni a magyar kisebbség általános és szükségsszabta tervével. A magyar kisebbségnek a hajdani Jugoszláviában egy racionális politikát kellett folytatnia, amelyet rendkívül megnehezítettek az örök délszláv féltékenykedések és gyanúsítások. A magyar kisebbségi politika vezetőinek csak lépésről lépésre lehetett volna haladni, ha egyáltalán lett volna módjuk a haladásra. Az 1929 évi délszláv államcsíny, az alkotmány fölfüggesztése alkalmat adott arra, hogy a magyar kisebbség politikai munkáját teljesen lehetetlenné tegyék, mert az oktrojált alkotmánynak azt a rendelkezését, amely a horvát-szerb ellentétek csökkentésére megtiltotta a törzsi, néptörzsi pártok alapítását, úgy alkalmazták a nemzetközi szerződések és kisebbségvédelmi kötelezettségek világos félretolásával, hogy a népkisebbségeknek, amelyeknek pedig semmi közük nem volt Belgrád és Zágráb örök és elkecsereedett harcához sincsen joguk pártot létesíteni. A magyar szervezkedésnek legfontosabb eszközt, a

pártot, a délszláv politika kicsavarta a magyar kisebbség kezéből. A szervezkedésnek ez a külső akadálya végzetes volt, de majdnem ilyen súlyos hatása volt az hogy a magyarságon belül éppen az elkeseredett és reménytelen fiatalság miatt nem lehetett egy egységes gondolatban végezni azt a kultur-politikai és gazdaság-politikai szervezkedést, amelyet megakartak teremteni. Belső harcok, főleg es és erőket fecsérő küzdelmek zajlottak le a magyar kisebbségen belül és a magyar fiatalságot, legalább is egy részét, számtalanszor azzal vádolták meg, hogy eltávolodott a magyar nemzeti gondolatától. E vád igazságtalan volt, mert minden elkeseredésnek, minden izzón győtrő kétkedésnek legvégső alapja éppen az erős magyar nemzeti érzés volt. Ez a fiatalság, amelyet elzárta az életnek lehetőségeitől tudatában volt annak hogy ez a súlyos megpróbáltatás a magyarsága miatt érte és soha nem tántorodott el magyarságától. Csak másként volt magyar, mint azok, akik az életben már bizonyos helyekre eljutottak. Talán azt lehetne mondani, hogy erősebben is magyar volt, mert a magyar szenvedést a legsúlyosabban szenvedte, de éppen, mert nem látott maga előtt semmiféle kivezető utat és mert még csak gondolni sem tudott arra, hogy valamilyen kompromisszumot köthetne a délszláv gondolatokkal, hajlamos volt arra, hogy mindent annak a materialista evangéliumnak tanításai szerint tekintsen, amelyről csupán ködös elképzelései voltak. Súlyos és sokszor megoldhatatlannak látszó volt ez a probléma és még kiélesedett, veszedelmesebb lett, mikor az új európai szellem éreztetni kezdte hatásait Magyarországon és a magyarországi korszellem kirezgései eljutottak a megszállott Délvidékre is. Volt egy rétege a fiatalságnak, az anyagilag biztosított, vagy legalább is biztosítottak látszó osztályokból felnőtt ifjúság, amely már azzal is kedvezőbb helyzetben volt hogy a délszláv iskolapolitika kényszerében elvégezhette középiskolai tanulmányait, egyetemre járhatott, mert nem kellett 10—15 esztendőskorában egyik napról a másikra megpróbálni azt, hogy lehet-e idegen nyelven tanulni. Ez a fiatalság szerb nyelven tanult kezdettől fogva és a dolgok rendjében végezhetette az iskoláit. Ez a fiatalság érezte, hogy kisebbséghez tartozik. Érezte, hogy megterhelten indul az élet versenyében, de mégis

részvételtett a versenyen. Nem volt reménytelen. Kevesebb lehetősége volt, mint a szláv fiatalságnak, de mégis volt lehetősége, sőt megjárta — egyesek meg is játszották — a kompromisszum adottságait is. Magyar volt, erősen magyar, de mert módja volt rá, mert teljesen bírta a szláv nyelvet, mert voltak nekiszusai a szlávok felé is, bizonyos mimikri politikát folytathatott. Ezalatt a mimikri politika alatt, ennek kódosításában, teljesen és tökéletesen dolgozhatott a nagy magyar célokért, de éppen, mert a fiatalság szertelen, heves, a legnagyobb erővel fordult a magyar fiatalság másik szárnya a reményteleneknek, a kétségbeesettek csoportja ellen. Igazabban érezte magát magyarnak, mint az a része a magyar fiatalságnak, amely éppen azért maradt le az életversenyben, mert nem is tudott más nyelven csak magyarul.

A megszállás éveinek szomorú öröksége az, hogy talán igen nagy tömeg ifjú ember él ma a Délvidéken, akiknek az életet tulajdonképpen 1941 áprilisában kellett kezdeni. Harminc-harmincöt esztendőskorukban ketté törtek. Az iskolákból, az egyetemekről kimaradtaknak nagy csoportja ez, amely a kisebbségi életben, mikor a magyarságnak gazdasági lehetőségei minimálisak voltak, semmiképpen nem helyezkedhetett el a gazdasági életben. Félbemaradt emberek és a félbemaradt ember magának is, környezetének is teher. A felszabadulás első óráiban már gondoltak erre a tömegre és igen helyes, igen jó és nagyon is szükséges intézkedés volt az, amely lehetővé tette, hogy ez a tömeg gyorsított ütemben folytathassa tanulmányait. Ebben az intézkedésben nemcsak bizonyos igazságtétést és jóvátételi szándékot kell meglátni, hanem nagy praktikumot is. A Délvidék magyarsága ugy szeretné, hogy a délvideki ember, a magyar ember mind boldoguljon. Olyan sokáig és annyi reménytelenséggel kellett látni, hogy már maga az a tény, hogy valaki magyar, kizárta a boldogulás lehetőségét, hogy ma a délvideki érzés ugy kívánja, hogy minden magyar embernek meg legyen a lehetősége ahhoz, hogy megfelelő, képességeinek szánt helyre jusson. Máskülönb is szükség van a magyar fiatalságnak ilyen módon való istápolására, mert a közigazgatásban, a gazdasági életben még rengeteg helyet kell betölteni és a délvideki magyar igazság-

érzet úgy hiszi, hogy elsősorban azoknak kell juttatni ezeket a helyeket, akik a legtöbbet szenvedtek a megszállás évtizedei alatt. Végül ez a fiatalság ezek a szerencsétlen annyit próbált és annyit szenvedett emberek, akiknek már gyerekségükben kellett bűnhődni azért, mert magyarok voltak, komoly és alá nem becsülhető érdemeket szereztek, mikor olyan sokszor kétségbevonott és mégis olyan erős magyarságukban szép és becsületes kulturmunkát végeztek. Ezek az elkeseredettek, ezek a reménytelenek, ezek az élet elől elzártak minden aktivitásukat kiélték abban, hogy magyarok voltak és sokszor talán primitív módon, de mégis becsületesen és jó szándékkal dolgoztak a magyarságért. Ezt közelebről is meg kell világítani. Ezek a félbemaradottak, ezek a szegény apától a napi cigarettára valót szegénylősen elfogadók, akik azért nem juthattak semmire, mert nem végeztek el iskoláikat, kijártak a tanyákra, magyar előadásokat tartottak, magyar színházat játszottak, magyar dalos egyletekben terjesztették a magyar kultúrát, készségesen és önzetlenül álltak rendelkezésre minden magyar nemzeti mozgalomban, talán azért is, mert valamit csak csinálniuk kellett, de bizonyosan azért, mert szívesen és boldogan csinálták ezt a munkát, amelyért semmi jutalmat nem vártak és nem reméltek.

A jutalom várása most sem indokolt. A magyarság életének legnagyobb harcát vivja és ma minden magyar embernek mindent adni kell, hogy e harc minél gyorsabban és minél tökéletesebben vezessen el a győzelemig, a végső igazságig. Ma nem lehet a kisebbségi élet érdemeit felsorolni és nem szabad a sebeket mutogatni, amelyeket a kisebbségi önvédelmi harcban kapott akár az egyes, akár egy egész nagy darabja a hajdani Jugoszlávia magyarságának. Ne is tekintsük a kérdés rendezését jutalomnak, inkább mondjuk és tartsuk igazságtevésnek. Az igazságtevésnek, azonban szépségfoltjai is akadnak. Nemrégiben tartották meg a Délvidéken e szerencsétlenek számára rendezett tanfolyamokon a vizsgákat és megesett, hogy a vizsgára jelentkezők hetven százaléka elbukott. Eszünkben sincs vitatni a vizsga-eredményeknek abszolút jogosultságát. Könnyen el lehet képzelni, hogy emberek, akik tizenöt esztendőn keresztül nem folytattak rendszeres tanulmányokat, nem képesek tökéletesen meg-

felelni az előírt és a magyar oktatási rendszerben gyökerező követelményeknek. Azt is könnyen el lehet képzelni, hogy emberek, akik száz pengős kis állásokban reggeltől estig dolgoznak, nem tudnak teljesen megbirkózni az előírt tanítási anyaggal. Nem olyan nehéz mindennek elképzelése és csak tanügyi szempontok szerint e katasztrófálisnak tűnő vizsga-eredmények teljesen jogosultak.

De minden éremnek két oldala van és ebben az esetben nagyon is meg kell nézni az éremnek másik oldalát. A Délvidék magyarságának nagy problémája volt az, hogy mi lesz azzal a fiatalsággal, amelyet a szerb iskolai rendszer igazságtalanságai zátonyra taszítottak és egy végső elkeseredésbe löktek. A magyar jövővendőnek egy darabja, egy értéke volt ezzel halálra ítélve. A felszabadulás meghozta ezeknek a szerencsétleneknek a kegyelmet és a feltámadás reményét. De ha továbbra is meg kell maradniuk a száz pengős állásokban, ha nincs ut, amelyen haladva innen kijuthatnak, akkor a kegyelem csak annyi, mintha a halálraítélt nem végzik ki, de életfogytiglan fegyházban tartják. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek az emberek az állandó összehasonlítás áldozatai is. X. nem bírta elvégezni a gimnáziumot, mert a hatodik osztályban szerbül kellett volna folytatni a tanulását és nem tudott szerbül, arra pedig nem volt pénze, hogy magánúton szerezzze meg a hiányzó szerb nyelvtudást, Y. apjának volt pénze és megmaradhatott a középiskolában, mert módja volt arra, hogy magánúton megszerezze a szükséges szerb nyelvtudást és X. ma reggeltől estig körmöl valamelyik hivatalban száz pengőért és megbukik, mert nem tud megfelelni az előírt követelményeknek, tehát örökre ott maradhat, ahol ma van, Y. pedig már rég ügyvéd, orvos, mérnök, boldog családapa, míg X. ma sem gondolhat családalapításra. X.-nek azt kell hinnie, hogy neki azért kell szenvednie, mert rá súlyosabban nehezedett a magyar sors, mert neki többet kellett elviselnie a magyarságért és ha így hiszi, körülbelül igaza is van.

A megoldás? Nem is olyan nehéz, nem is olyan lehetetlen. Rendkívüli időkben és rendkívüli szükségégek között minden közösségnek joga van rendkívüli eszközöket is alkalmazni. A délvidéki magyarság úgy gondolja, hogy talán valami kis csorba esik a tanügyi követelmények

előírásain, a szabályokon, ha ezeket a súlyos vizsga eredményeket revideálják és általában enyhítik az egész eljárást. Ez azonban még nem is olyan nagyon nagy rendkívüliség és a haszna igen nagy. A haszna sokféle. Igazságtevés lesz és elégedettség megteremtése lesz. A Délvidék magyarsága úgy szeretné, hogy ezen az áldott földön, amelyen a magyarságnak két évtizeden át annyi mindenféle próbán kellett keresztül menni, ne legyen egyetlen magyar ember sem, aki ne juthasson el, ha megvannak benne az adottságok, a tökéletes megelégedettségig.

Ma, alig másfél esztendő alatt csodálatos, varázslatos átváltozáson ment át a Délvidéknek az a fiatalsága, amely gyerekkéjjel élte meg a felszabadulás tündökölő csodáját. Ez a fiatalság, amelynek a szerb peszmákat kellett tanulnia, amely már ismerte a délszláv költőket és nem tudott semmit a magyar költőkről, ma átítatódott a magyar szellemnek sok szép-

ségével és felszabadultan, boldogan magyar. Azok az emberek, akik annyi időségek voltak 1920-ban, mint ők ma és akiknek egész élete azon feneklett meg, hogy Petőfit és Aranyt ismerték csak és nem tudtak soha semmit megtanulni, amit a délszláv kultur-törekvések akartak rájuk parancsolni, mert nem bírták megtanulni mert nemcsak a nyelv nehézségei, hanem a lélek tiltakozása is gátolta őket, ma irigyen néznek ezekre az új fiatalokra, ezeknek könnyű volt, ezek gyerekkéjjel az ifjú lélek és az ifjú szellem frissességével, a felszabadulás boldogságában könnyen illeszkednek be a magyar iskolai rendszer magasrendű követelményeibe, amit ők már nem tehetnek meg. Ők nem lehetnek erősebbek, ők már kicsit meg is törtek, már igazán nem fiatalok. Őket nem lehet tulajdonképpen több munkára szorítani. De talán lehetne a munkát számukra könnyebbé tenni.

Csery Ferenc.

HARMINCON TUL

Kis legény-szoba. Ravatal.
Rajta egy halott. Fiatal.
Ki volt? Mi volt? Friss ifju ág
karján az édes ifjuság
színes csodája. Östavas
gyerek-bimbója, majd kamasz,
aztán felnőtt: gazdag s szegény
kóborló kóbor, nagylegény.
A lelke hangszer: csoda-hur,
költő s szerelmes trubadur
Bácskában, Baján, Szegeden,
Pécsett, ahol az egyetem
körül kódogott, mint a rest
diák és végül Budapest
aszfaltját róttá évekig
s elszórta lassan éveit.
Most már halott. Ó drága nő,
igy telnek meg a temetők
hervadt virággal s a szíven
fölbug egyszer a rekviem,
mert ez az élet rendje, hogy
a hold az égen nő és fogy
s jaj, aki ma még fiatal,
holnap gyász várja, ravatal
s bucsuzik, mint én, halkán, csitt:
az ifjuságom fekszik itt.

MÉREI SÁNDOR

A szabadkai Szent-Mihály „congregatio“ vagy „confraternitas“ kegyérme

A Bibliából tudjuk, hogy a Mindenható, amidőn nagy művét a Világot megalkotta, angyalokat is teremtett, akik mint tiszta lelkek őt szolgálták. Az angyaloknak egy része az Úr ellen fellázadt, amiért is ezeket a Menyországból az Isten parancsára Szent Mihály kitaszította.

A Teremtőhöz hű maradt angyalok egyik legérdemesebbike volt Szent Mihály, akit a liturgia nyelvén arkangyalnak nevezünk.

Az első emberpárnak az Édenkertből történt kiűzetését is Mihály főangyal fogantatosította „láng pallósá“-nak igénybevételével.

Szent Mihály főangyal már a régi ószövetségi zsidók is nagy tiszteletben részesítették és védőjüknek, patronusuknak tartották. Neve héber eredetű és azt jelenti, hogy „kiesoda olyan mint az Isten“.

A pártütő angyalok kiűzése után Szent Mihály lett a főangyal és ott az Istenhez hű maradt angyalok élén van és a mennyei seregek fejedelmének nevezetik. A tanítás szerint állandóan küzd az Igazságért a Gonosz ellen és ezért nevezi őt Szent János a jelenések könyvében a sátán legyőzőjének.

A kereszténységénél is mindig nagy tiszteletben részesült. Számos főpap az ő nevét vette fel és sok-sok egyházközség őt vette védszentjévé, róla nevezte el a templomát. Így van ez például a kolozsvári Mátyás király-téri gyönyörű Szent Mihály templommal.

Miután Szent Mihály főangyal a lázadó angyaloktól megtisztította a mennyországot és bűnbeesett öszüleinkeket a Paradicsomból kiűzte, a középkorban úgy tekintették, hogy ahol Ő van, ott semmi egyetlenkedés és hamisság nincs. Emiatt vették védszentnek különösen az erődített városok. Többek között ilyenek voltak Amsterdam, Brüsszel, Róma, mint Egyházi Állam, Pávia, Salzburg, Sebe-

rico, Antwerpen, Lüttich, Namur, Neufchateau és még sok-sok más város, hercegség, grófság, érsekség és püspökség, melyeknek a címerében és a pénzén is látható a szentnek képe, amelyet a középkori címer-szabályzat különböző típusokban tüntet fel. Szent Mihályra vonatkozólag Rentzmann Vilmos nagy éremtudós az egész világon „kanon“-nak elfogadott „Numismatisches Legenden-Lexikon des Mittelalters und der Neuzeit, Alphabetisch-Chronologische Tabellen der Münzherren und Verzeichniss der auf Münzen Vorkommenden Heiligen“ kiváló szakértelemmel, bámulatos szorgalommal és alaposággal megírt művében hat főtípusú tesz közzé. Ezeknek a típusoknak leírása hosszadalmas volna és a cikk címében feltüntetett célunkat is messzire túl szárnyalná, azért azt mellőzzük.

A történelemből tudjuk, hogy a Magyarországot megszállva tartó török hatalom az itt lévő vallásfelekezetekkel igen türelmes volt, a hitélet belsőiségeivel nem törődött, csak a külsőségekben vont korlátot, így nem engedte meg a harangozást és a vallási felvonulásokat. Hogy mennyire türelmes volt a török, mutatja egy Zomborban több emberöltőn át élt legenda, melynek megtörténetére még a múlt század végén életben volt aggastyánok akár mérget vettek volna, mert azt nagyapjuktól hallották, akinek nagyapja jelen volt az esetnél és mindig igazmondó ember volt. Ugyanis a zombori basa nagyon szerette a keresztények társaságát. Egy alkalommal fehérasztal mellett, úgy látszik szüret utáni időben, a basa és a gör. keleti pópa együtt szüresülték a még mindig édes ízű rámpást, melyet, mint nem kiforrott bort, a próféta nem tiltott el. Ismerjük az ilyen rámpás hatását. Úgy hagyja magát inni elcinte, mint a tej, olyan szelid és esőkolódzó kedvű lesz tőle az ember, mint a galamb. De egy idő múlva már kezd a virtus fe-

szelgni, s a galamb természet oroszlán természetté változik. Így szaladtak, ha csak szóval is egymásnak a derék, népszerű basa és a jámbor egyházfőnök, pópa. A vitának örök harag lett a vége. Magázás nem lehetett, mert az akkori szerb és török nyelvtan nem ismerte ezt a szólításmódot. Történt pedig, hogy a basát szerb esküvőre hívták meg komának. El is ment annak rendje és módja szerint díszkafantában a templomba és előírás szerint oda állt a házasulandó párhoz. Az esketési szertartás alkalmával, amidőn a pópa az ünneplők fejét a feszülettel érintette, a basa fejére nagyot ütött. A basa kínjában felkiáltott és kardot rántva a pópára akart ütni. A lakodalmas nép rémülten kapta el a basa sújtó karját, ezekkel az engesztelő szavakkal: „Basa ez szokás.” A basa fejét szorongatva azt mondta: „Ha szokás, nem rontom el, de máskor nem leszek a komátok.”

A kis kilengés után térjünk a tárgyra. A magyarságnak őstermészete a társaságokba tömörülés és a társas felvonulás. Ennek az eltiltását érezte legfájdalmasabban és amidőn a török hatalom megszűnt, mohón ragadta meg az alkalmat felvonulással járó egyesületek alapítására. Országszerte alakultak a vallásos alapon nyugvó egyesületek, congregatiók és confraternitasok.

Szabadkán 1739-ben keletkezett egy ilyen egyesület, amelyet a marhahajásírok alapítottak. Abban az időben a marhahajásíroknak az erdei vadaktól és az utonálló szegénylegényektől nem volt nyugodalmuk és a rájuk bízott vagyon nem volt biztonságban. A hatóságok gyengék voltak arra, hogy őket megvédjék. Ezért a felsőbb lényekhez foyamodtak segítségért. Vajjon ki lett volna erre alkalmasabb, mint Szent Mihály főangyal? Ő volt az igazság szigorú őre, a gonosz megbüntetője és ha netalán a pártfogolt valamiképpen életét veszítette, úgy a túlvilágon a Paradisom kapuja előtt várt a lelkére.

Az egyesület „Congregatio S. Michaelis Archan.” címen van fellüntetve a sza-

badkai plébánia templomban őrzött alapító okiratban. Eszerint a congregatio első védnöke Patachich Gábor kalocsai érsek volt.

A társulat oltára volt a templom főoltára, melyet az angyalok tiszteletére új hold vasárnapon gyertyákkal kivilágítottak. Az oltár az apostoli leirat szerint pénteki napra kiváltságoltott. A társulat tagjai kötelesek voltak évente 24 rénes forintot fizetni, amelynek ellenében az egyházközség havonta a társulat élő és elhunyt tagjai jólétéért, illetve lelkiüdvéért köteles volt két énekes misét elmondani. A társulat tagjai az egyházi zászlókat vitték a körmenetek alkalmával.

Volt a társulatnak kincstára („thesaurus”), melyben kék bársonyba kötött „Album” volt ezüst lapokkal ékesítve, melynek „patronus”-a és „protector”-a a kegyelmes (Excellentissimus”) érsek volt. Volt a kincstárban, mint társulati tulajdon, egy ezüst füstölő („Thuribulum”) tőmjéntartóval („cum navicula”). Volt többszínű miseruha (casula), egy mise inggel („cum una alba”). Továbbá volt 6 drb. körmenetek alkalmával használt bot („Pro processione Baculus”?, 6 drb. fehér ruha („Vestes coloris albi salares”) 6 drb. fémből készült színezett babérág („Lauros el lamina coloratos”), 1 drb. koporsó-takaró, halottas tumba („Tapetum sen oblegumensum Tumbae def.”).

A társulat tagjai jelvényként sárgarézből a felakasztásra szolgáló fülezzettel öntött érmet akasztottak ruhájukra.

Az érme előlapján a közepén ovális gyöngysor keretben Szent Mihály főangyal, kígyóra taposva, rövid ingben, szemben áll. Fején sisak, félig felemelt jobbkezeben egyenes kardot, balkezeben ovális keresztos vajzsot tartva. Körülötte a szegélyen: S. MICHAEL ARCHANG. PATRONYS ECCLESIAE.

Az érme hátlapjának közepén ovális gyöngysorkeretben széles, szélesedő végekkel ellátott majdnem egyenesszárú kereszt foglal helyet. A szegélyen körül: ET CONFRATERNITATIS SZABATKENSIS 1740. felirat van. A kereszt

ágain P, F, F, P betűk vannak feltüntetve. Ezen betűk jelentését dr. Gohl Ödön, az érem első ismertetője a Numizmatikai Közlöny 1905. évi IV. évfolyamának 70—71. oldalán nem fejtí meg. Ugyanez a szerző a Numizmatikai Közlöny 1912. évi XI. évfolyamának 106. oldalán ismét ismerteti az érmet és ott azt írja, hogy a kereszt szárain lévő PP FF betűk a felirat kiegészítéséül szolgálnak és annyit jelentenek, hogy „patrum Franciscanorum”. Szentgáli Károly neves numizmatánk „Az Érem” című érmészeti folyóirat 1942. évi X. évfolyamában „A kegyérmek ismeretének alapjai” cím alatt közzétett nagy alaposággal megírt tanulmányában a kereszten feltüntetett PFFF betűket F, P, F, P sorrendben csoportosítja és azokat Fidelita (a. m. hűség, megbízhatóság), Pietas (a. m. kötelességérzet, ájlatosság, istenfélés, igazság, jóság, ragaszkodás, odaadás, szelídség, könyörületesség), Fortitudo (a. m. erő, bátorság, vitéség, erély) és Perseverantia (a. m. kitartás, állhatatosság) szavak kezdőbetűinek tartja. Schlicheysen-Pallman: Erklarung der Abkuerzungen auf Munzen der Neueren Zeit des Mittelalters und des Alterthums sowie auf Denkmuenzen und Muenzartigen Zeichen című numizmatáknak nélkülözhetetlen műnek III. kiadásának 157. oldalán a F, P, F, P betűket ugyanúgy fejtí meg, mint Szentgáli, de megemlíti azt, hogy lehet a Szent Mihály keresztjén lévő betűket úgy is kiegészíteni, hogy azok Principi Fidelis, Favere Patriae (körülbelül annyit jelent, hogy a legelőkelőbbnek hűség, a hazának áldozatkészség az osztályrésze) jelentésűek. Szerintünk ez az utóbbi kiegészítés a szabadkai éremre nem helytálló, mert az utóbbi nem egyházra, hanem államra vonatkozó tétel és így vonatkozhatik az az előtt jelzett műben felhívott és Bajorországnak Szent Mihály tiszteletére alapított rendjén lévő rövidítésekre.

Érdekes megjegyezni azt, hogy az idézett a szabadkai egyháznál elfekvő irat szerint ez a tehénhajesárok egyesülete congregatio, míg az érmen lévő felirat szerint confraternitas. A két kifejezés

értelme nem fedí teljesen egymást. A tények figyelembevételével tényleg az éremnek a meghatározása helytállóbb.

Az érem anyaga sárgaréz, nagysága 36/30 mm, súlya különböző.

Ezen éremből dr. Gohl Ödön 3 példányt ismer és azokat elég ritkának tartja. Az egyik általa ismert füles példány a szabadkai főgimnáziumnak gyűjteményében volt, a másik fületlen, de fúrott lyukú a M. N. Múzeum tulajdonát képezte, míg egy harmadik példány, melynek tulajdonosa nem tette magát közismertté, a Numizmatikai Társulatnak az első világháború előtti egyik régi-péNZ árverésén szerepelt 30 korona kiáltási áron. Jelen sorok írója nem vehetett részt az árverésen és utóbb sem tudta meg, hogy az érem az árverésen gazdát cserélt-e és hogy ki vette meg.

Megjegyzni a cikkíró, hogy néki az utóbbi 10 évben sikerült 2 drb. jelentékeny süllykülönbséget feltüntető példányt szereznie. Szentgáli Károlynak „Az Érem”-ben megjelent már hivatkozott nagybecsű tanulmányában a 269. oldalon látjuk az érem fényképreproductionját, de szerző nem hivatkozik arra, hogy az eredeti kinek a gyűjteményében van. Lehet, hogy ez értékes gyűjteményéből való, de nem biztos, mert ezen sorok írója tudja, hogy pár év előtt Szentgáli gyűjtemény a szabadkai Szent Mihály confraternitas érmét nélkülözte. Meg van győződve arról, hogy régi szabadkai házak anyókaiknak gombos iskátulájából kerülhetne még elő néhány ilyen több, mint 200 éves emlék. Jó munkát végezne az, aki utána járna. Lehet, hogy található még olyant, amelyen az érem felakasztásához szükséges szalag is volna. Érdekes lenne tudni, hogy az szabadkai városi, magyar nemzeti, vagy összbírodalmi szint viselő, vagy minden vonatkozás nélküli szalag volt.

Igaz rokonérzéssel sok szerencsét kívánunk a kutatáshoz. Ezen munkára legérdeamesebb volna dr. Prokesch Mihály, aki először is szabadkai patricius, másodsor Mihály is és harmadsor szerencsés kezű igen képzett numizmatá.

Dr. Frey Imre.

A bácskai székelyek vallásos szokásai

E folyóiratban már jelentési tettünk a Bács-megyébe hazamentett bukovinai székelyek színes, népi szokásokban gazdag életéről. Ekkor különösképpen e nemes magyar lélek mély vallásosságát kellett kihangsúlyoznunk, leszögezve a tényt, hogy a bukovinai székelység vallásossága nemcsak néha-néha a felületen felcsillanó szikra, hanem egész lényüket és életüket gyökeréig átízzító tűz: gondolataik, szavaik, tetteik, mindig az Úr útját igyekeznek keresni.

E bácskai székely lélek csodaszép megnyilvánulásai azok a szokások is, amelyek az egyházi év ünnepei és a keresztény vallás szentségei és szentelményei körül csoportosulnak. Meghatóan szépek vallásos szokásaik — és néha merőben eltérnek az itthoni hagyományoktól. Mi itt most azon vallásos szokásait ismertetjük, amelyek az egyházi évvel és élettel vannak szoros összefüggésben. Először is lássuk az egyházi évet.

Az év kezdete. Az egyházi év kezdete náluk az ősi keresztény módon történik: házszenteléssel. Vízkereszt napján, illetőleg annak nyolcada alatt, meg kell szentelni minden egyes székely házat. Ez így történik: Mielőtt a pap a kíséretével együtt a házba lépne, a kántor még kint éneklé az ősi székely éneket:

Egyetemben házba bemenének,
Ékest köszönének,
Megismervén, hogy a Gyermeck
Ó Istenség volna,
Bizony ember e világerít
Halandó volna.

Bemenvén a pap elvégzi az előírt szertartást; ez alatt a kántor felírja a három király kezdőbetűjét és a házsámol az ajlóra. Azután a sekrestyés így szól a házbellekhez:

Mit adnak a szent kereszt nevében?

Jézus nevét! — válaszolják. S aztán hó ajándékot nyújtanak át.

A *nagybőjt*. A „farsang”-szót nem is-

merik: „húshagyat” az ő helyes kifejezésük. E napokon szintén nagy vendégeskedés és multság folyik náluk is, mint egyebütt.

De a hamvazószerda a székelyeknél valóban a magábaszállás és nagybőjt kezdete. Minden épkezléb ember elmegy hamvazkodni. És azután is mindig komolyak és csendesek a székely falvak. Schol sem hallatszik egy hangos, nőta. muzsikaszó. Még azt is rossz néven veszik, ha valaki füttyülni mer az utcán.

A bőjtöt pedig a legtöbb székely házban a legősibb fegyelem szerint tartják: zsíros, sőt tejes étel is alig kerül az asztalra az egész nagybőjt ideje alatt...

A nagyhét. A nagybőjt utolsó hetének mind a hét napja teljes ünnep náluk. Az első három napon ősi székely szokás szerint valóságos népmissziót tartanak: a lelkész idegen papot vagy szerzetest hív a szentbeszéd meg tartására és a hivek gyónatására. Mert ilyenkor minden felnőtt székely meggyónik és megáldozik...

Különös ünnepélyesség és komolyság, igazi gyász uralkodik a székely falvakban nagypénteken. Akkor mindenki feketebe öltözik és siet az Urat gyászoló szertartásokra.

Különösen megrázó szépségű náluk a nagyszombati feltámadás. Aki csak teheti, a szentsír köré gyülekezik; különben is az egész templom megtelik ünneplő néppel. A pap bekezdésére aztán az egész nép egy ajakkal zendit a feltámadás zsoltárára:

„Istenem, te megvizsgáltál és jól ismerst
[engemet;
Jól tudod, hová visz utam, látod keltem
[s fektemet! . . .

A husvét. A husvét ünnepélyes étel-szenteléssel kezdődik. Minden székely a husvét reggeli kismisére elhozza a nagy karkosarat, szép varottas terítővel letakarva és a templomban két sorban felállnak. A kosárban ott van először is a „kókonya”: a tiszta lisztből készült hus-

véti kalács. Azután hímes és fehér tojások, füstölt hús, torma, só és édes sütemények. De mindenből csak egy kevés! A husvéti ünnepek alatt ugyanis mindennap kap a ház minden tagja a szenteltből, de csak egy csipetet! Mert azt tartják, hogy a „szentelt nem jóllakni, hanem csak a száját megszentelni való!”

A *búcsú-ünnep*. A templom védszentjének ünnepe a székelyeknél ugyancsak nagy az eszem-iszom, mint sok magyar vidéken. A lelkész mindig meghív legalább pár vendégpapot, hogy azok tartsák meg az ünnepi beszédeket, — mert nélküli szomorúan távoznék a templomból a friss ígére éhező nép... De ami a legfőbb: hogy segítségére legyenek a hívek meggyöntatásában. Mert ilyenkor az odagyűlt nagy vendégsereg is igyekszik a szentségekhez járulni, hogy valóban teljes búcsút nyerjen.

Halottak napja. A falu vallásosságának leghűbb tükre a temető. A székely lélek nemességére jellemző, hogy igen nagy tisztelettel adózik elhunyt hozzátartozói emlékének. Sírjaikat gondozza, virággal díszíti, gyakran látogatja. Halottak napja előestéjén pedig körmenetileg vonul ki a temetőbe, útközben ősi székely halottas énekeket énekelve. Ott elmondják először a halottak litániáját, majd „A mélységből kiáltok hozzád, Uram” — zsoltárt. Aztán a pap szentbeszédet tart a tisztítófűzben szenvedő lelkek megsegítéséről.

Utána indul a menet visszafelé. Útközben ismét halottas énekeket énekelnek. A templomba érve, a pap elvégzi a „feloldozás” szertartását, a nép a „Ments meg engem”-et éneklé el, majd a pap elimádkozza a könyörgést és a hosszú szertartás befejeződik.

... De, amint mondtuk: a bácskai székelyek vallásossága nemcsak néha-néha, esetleg csak ünnepnapokon felvillanó fény, hanem életüket betöltő valóság. Ezért tekintsünk csak végig életükön, különösen az élet három legfőbb álmását

fürkészve: a születést, házasságot és halált.

A keresztény élet kezdete. Már a kezdet: a szent kereszttség felvétele, különös ünnepélyesség közt történik náluk. A gyermekeket nem azonnal másnap, vagy harmadnap keresztelik meg, mint egyéb magyar vidékeken, hanem csak 1—2 hét múlva. De csak azért, hogy legyen idejük a keresztzülöket összetoborozni és a keresztzülőknek felkészülni és sokszor nagy távolságokról is odaérkezni. Mert önáluk keresztzülő van elég: nemcsak egy, hanem legalább 3—4 pár! Mesélik, hogy tekintélyesebb székely családoknál 20—30 pár keresztzülő vonul fel a templomba a keresztelendővel! Ha „fehérlép”, akkor hatalmas gyertyát is tart kezében, amelyre ékes kelme van erősítve és pedig mindig piros szalaggal: ez az ajándék. A gyertyákat az avatásra jövő anya hozza aztán ismét magával és a templomnak ajándékozza.

A házasságkötés. E szertartás is külön ünnepélyes mozzanattal bővül a bácskai székelyeknél. Amikor a násznép a templomba ér, mindig felbúg az orgona, az egész nép térdreborul és a kántorral együtt egy szívvel-lélekkel eléneklik a „Jöjj el Szentlélek Úristen!” kezdetű éneket. Csak azután következik a lelkész ténykedése. Az esketés után pedig mindig megkérlik az „új asszony bevezetése a templomba” nevű szertartás elvégzését is.

A székely keresztény halál... Ilyen keresztény élet ájtatos, szép halált is érdemel. Még idejében, sohasem a végső pillanatra hanyagolva, hívják az Úr szolgáját, hogy lelküket az utolsó útra előkészítse. Mind, mind azt suttogja a szentségek felvétele után: „Most már könnyen halok meg...”

Maga a halál sem az a kétségbeesett fekete gyász náluk. A halottat, még az öregeket is, nem feketébe, hanem hófehérbe öltöztetik. Ha asszony, akkor meg éppen fehér menyasszonyi ruháját adják

rá, amelyet minden székely asszony az utolsó alkalomra féltve őriz! Fejére pedig fehér kendőt kötnek. Kezét mellén keresztbe kulesolják. És nem is teszik koporsóba, csak egy magasabb emelvényre, amelyet előbb színes virágokkal kihímzett fehér takaróval terítenek le. Feje alá a legdúsabb hímzésű vánkost teszik. Az ablakokat se függönyözik le, hanem égő gyertyákat tesznek oda. Úgy fekszik tehát az elhunyt székely a tiszta, derűs, fehér szobában, mint az Úr igazi jegyese, aki már megkezdette égi, örök boldog menyeközjét...

A bácskai székely temetése így folyik le: a lelkész a kántorral együtt a szobában elénekli „A mélységből kiáltok hozzád, Uram” zsoltárt, először beszélteli és elmondja az első könyörgést. Csak ezután teszik a testet a koporsóba, amely a fiataloknál égszínkéék, míg az öregeknél a magyarok ősi gyász-szinc: fehér. S azután az udvaron leteszik, s a kántor ősi rigmusokban elmondja a halott búcsúztatóját. Nem sablonos, üres szövegek ezek, hanem a székely népköltészet gyönyörű alkotásai, mind megörzésre érdemesek.

Azután a menet a templomba vonul, ahova beviszik a koporsót is. Ott a pap elvégzi felette a „feloldozás” szertartását és ha a temetés délelőtt történik, misét is mond a koporsó előtt.

A temetőben a rendes előírt szertartás folyik. S ennek végeztével a kántor egy olyan szokatlan dallamú, ősi székely éneket énekel, amelyet a nép csak kéziratban őriz.

Az utolsó harangszóra
Hull a föld a koporsóra.
A föld takarja be a port,
Melyet a halál letiport.

Nem ismersem meg a portól,
Bársonyos úri rangoktól,
Király s koldús között állok,
S különbséget nem találok.

Óh, telhetetlen szájú sír,
Midőn az ember meglát, sír,
Fogadd holttestem kebledre,
Hogy nyugodjam meg öledbe!

A sötét sír mindjárt elrejt,
Az élő ember elfelejt.
Adj Istenem, nyugodalmat,
Ménysországhban bő jutalmat!

Majd így fordul a kántor a körülállókhoz:

— A keservek Istenfizessével köszönjük meg, hogy nem sajnálták ezen megholt atyánkfíát elkísérni az örökös nyugvóhelyére, melyet az Úr Jézus fejünként fizessen meg és adjon jót kivémeteknek. Amen.

Aztán átadják az ásót a lelkész kezébe; az földet vesz és rádobja a koporsóra e szavakkal:

— Emlékezzél ember, hogy por vagy és porrá leszel!

*

... Így él tehát, imádkozik és tér örök nyugovóra a bácskai székely keresztény lélek. Hüség, áhítat, melegség, földöntúli szépség ragyog szokásaikon, világít elő ezek ablakán át lelkükből. A magyarországi keresztény világ is hálásan adózik tehát az ország vezető férfiainak, hogy e derék keresztény magyarokat az idegenből hazahozta. Így hozzánk mentette azt a sok lelki szépséget, amely most már itt virul a megnagyobbodott Magyarország keresztény arculatán, hogy gyönyörködtesse és emelje küzdő mindnyájunkat.

Bodroghy Szabolcs.

Képzőművészet

Fiatal délvidéki képzőművészek Budapesten

Zentai Tóth Istvánt nem kell már bemutatni a délvidéki magyar közönségnek s ha itt most a fiatalok sorában foglalkozunk vele, ez inkább az évei számának szól, semmint a művészetének. Ez a fiatal és gyorsan, határozottan bontakozó tehetségű délvidéki szobrászművész, Zenta városának szülöttje és ha ezt a fogalmat nem koptatták és vásfították volna az utóbbi években annyira el, azt is mondhatnók, hogy mint őstehetség bukkant fel a még szerb megszállás alatt álló Zentán. Zentai Tóth István tehetsége és művészete azonban sokkal több ennél a félrevásott fogalomnál: indulása és előretörése egy olyan őszinte és mélyről fakadó művészi egyéniség jelentkezése, amely egyuttal korszerű is és most dobja le magáról utolsó sallangjait.

Zentai Tóth István hat évvel ezelőtt került fel a Délvidékről Budapestre és felfedeztetésében, megindulásában sokat köszönhet a délvidéki magyarság hivatott bácskai és budapesti vezető férfijainak. A Képzőművészeti Főiskolán Szentgyörgyi István szobrászművész mellett kezdte pályafutását, majd Sidló Ferenchez került, s mostan pedig a főiskolai rektor mellett tanársegédeskedik. A legutóbbi években a délvidéki lapok, de a budapestiek is többször beszámoltak sikereiről, amelyek között első helyen kell említeni a Székesfehérváros 1942. évi szobrászati díját, a tavalyi Ferenc István díjat, a Szinyei Mersé Pál tavaszi szalon díját és a délvidéki szépműves céh tavalyi díját, amelyet az újvidéki kiállítás szerzett.

Zentai Tóth István művészete a naturalista meglátásokon alapul, de túl a naturalizmuson, minden egyes szobránál az a sajátos egyéni felfogás sugárzik,

amely a szobrot szoborrá, élővé és nem tiszta másolássá teszi, az a valami, amit léleknek vagy művészetnek is nevezhetünk, és megtalálhatjuk benne azt a tisztaparti élményt, a magyar föld és a magyar nép szeretetének azt a mélyeséges gyökerét, amely Bácskából szívja tápláló

Zentai Tóth István „Az ősmagyar“ c. monumentális szoborcsoportjának egyik alakjával

erőit és sajátos virágait bontakoztatja ki a szobor formáin. Minden szobrában meg lehet érezni a monumentalitásra való törekvést és bár kis plasztikát is végez, ez a monumentális sugárzik kisebb alkotásaiból is. Van egy parasztasszony-

feje, amely a délvidéki magyar földműves asszony minden elszántságát, életere-

*Zentai Tóth István:
Szent Gellért oktatja Szent Imrét.
(Dombormű)*

jét, a családjával, a közösségével szemben vállalt elkötelezésének jegyét hor-

dozza magán vonásaiban, csodálatosan nyugodt, mély és zárt mosolyában. Akik közel állnak zentai Tóth Istvánhoz, tudják, mennyire törekszik a monumentális alkotásra és ebben a törekvésében ma már legfeljebb az anyag és az anyagiak akadályozhatják, de egész biztosan el fog érkezni oda, hogy ezt a monumentalitást műveiben gátlás nélkül és teljességben kibontakoztathatja.

Most a római ösztöndíjra pályázik és mi bizonyosak vagyunk abban, hogy magyar Délvidékünk, Bácska, közelebb-ről pedig szülővárosa, Zenta, büszke lesz még erre a fiatal és most bontakozó tehetségre, aki alig hat esztendeje nehéz sorsból, de a legszebb álmokkal és meglátásokkal a szemében indult el a bácskai talajról a Tisza mellől, megmutatni azokat a titokzatos és nagyszerű keleti őserőket lehelő virágokat, amelyek magyar szívből tudnak ezen a tájon fakadni.

Zentai Tóth István négy alkotásával fog résztvenni a délvidéki szépműves céh küszöbön álló budapesti kollektív kiállításán. A Kalangya örömmel jegyzi fel ezeken a lapokon őt a délvidéki fiatal képzőművészek sorában azok között az induló művészek között, akiket ma már Budapesten is számon tartanak, és örömmel mutatjuk be egy-két alkotását és őt magát is hasábjainkon.

Csuka Zoltán.

A Kalangya

régi évfolyamait visszavásároljuk!

Ajánlatokat a központi ügykezelés címére kérünk, Budapest, VII. Baross-tér 15.

Színház

Gerhart Hauptmann és a magyarok

Ezernyolcszázkilencvenöt augusztus másodikán »szerzőt avatott« a Budai Színház. Az »ismeretlen szerző« — ekkor már európai hírnévű drámaköltő, Gerhart Hauptmann bizonyára aligha szorongott volna lámpalázbán a falak mögött, de a Millencumba hajló, erősen kevert és nem kevésbé öntelt fővárosi közönség göggel fogadta és politikumnak minősítette az első Hauptmann-bemutatót.

Ha a korabeli sajtót lapozzuk, hónapokkal előbb találkozzunk utalásokkal a nagy prömierre. A bemutató előtti napokon sajtó, folyóiratok és kabarék, klubok és parlament foglalkozik a peterswaldauai takácsok börtörténetével s amikor ezen a füledt augusztusi estén — kamaraszínházak helyett — a Budai Színház deszkáin felhangzik a múlt század negyvenes éveinek szociálista életképe, a »société« (mágnások és nábobok, pénzarisztrokaták, iparlovagok, monopolkapitalista bankárok, szabadelvű képviselők és nagyvilági hölgyek) elleri a nézőteret. Olyan ez a fényes, csillogó közönség, mintha *Molière* precieusei ülnének modellel a színen feltáruuló roppant festményhez, melynek hátterét minden korban és minden népnél ők alkotják, a kényeskedők, a társadalom első számú biztosítottjai, a kibontakozás örök ellenfelei. S attól a pillanattól, hogy leigördült a kárpit, a theátromban két bemutató zajlott le. A szociális megváltást hirdető fiatal titán, kit később oly szívesen hasonlítanak a néptől elzárkózó agy Goethehez vagy Ibsenhez a regényes naturalistához, de soha Strindberghez, akinek szociális borulátása oly közel áll hozzá, tehát a »forradalmi költő«, ahogy Budapesten vélték, kilépett a színpadra hangos takácslegénynek ajkkal és azt kívánta érzékeltetni, amit idehaza csak a földjéről elvándorló paraszt, a mindennapok robotjában megtörő munkás érzett ezidőtájt Szemben a Takácsokkal zenekari ülésen, és zsöllyén, erkélyen és páholyokban kényelmesen és egyre növekvő csodálkozással, a medvetáncoltatót bámuló pákosztos gyermek kíváncsiságával és a jóllakott göggyével formálódott a másik

dráma. Mert dráma volt ez is vagy tragikomédia, ahogy egy új erkölcsi rend bejelentését fogadta a »pesti társaság« Bánffy Dezső, akit a magyar szellemi fejlődéssel vívott harca miatt önféjű és üres törtetőnek rajzol Bartha Miklós, a századvég lelkiismerete, a tizedik előadásban betiltatta a Takácsokat. Ugy hírlik, a Kegyelmes urnak nem nyerte meg tetszését a jogos bérüket igénylő waldauai mesterlegények színi lázadása, vagy tán a szerepüket félreértő színész-mesterlegények rikoltozta amugy bugacian és lengették a színről a nagyérdemű szabadelvűeknek megfelelő kendőt, végtére is a »Takácsok« kezdeti sikere után csufosan megbukott Budapesten s amikor öt évvel később — a Vígyszínház nagykapitalistái előtt három estére ismét színpadra hozták — valószínűleg színpadi botránnyá fokozódott a remekmű honi feljutása.

*

Esztétáink most a noylcvan éves Gerhart Hauptmannat ünneplik. Elmondanak róla minden szöveget és jót az esztétikai szokvány iszinpadi ékszerének gazdag tárházából. Párhuzamokat vonnak Goethevel, Schillerrel. Ibsennel s akivel eszükbe jut. Kinos művész gondatl méricskélnek, vajon mennyiben mutatható ki a költő hatása a század irodalmában s mit kapott a költő — a Napkelte és Naplemente előtt — között lezajló negyedfél évtizedben az irodalom és művészetek dus katedrálisától, Európától. Alfred Kerr akit a busképű lovag Sancho Panzájának triviális mezében hauptmanni költőket vezet az olvasó elé egyik jónévű esztétánk, bizonyára köteteket szentelt volna ennek a kérdésnek is. Mi Taine cukor- és vitriolelméletre emlékezve, úgy véljük, Gerhart Hauptmannak nem volt közvetlen hatása az európai irodalomra, de ő sem tanult attól semmit és eszmei függtlensége, formái villódzása, örök égre törő henrikmesteri művészlázadása ebből az egyedülléteből, ebből a megtisztító magánosságából fakad. Csak kiejezés módban, színteknikai felfogásban, nyelvi tekintetben és szerkezetben vonhatunk párhuzamot Ha-

uptmann, az előtte járó és kortársi nagyok között. Ez magyarázza, hogy a hauptmanni életmű gízási torzójában is egésznek és harmonikusnak tűnik, mert a költő aki egyaránt járta a valóság komor-
 ekte országutjait s a költő ábránd violaszin, eliziumi réteit, egvazon otthonos-
 sággal mozgott a Hanelle öngyilkos árva-
 lányának ábrándjában és Henschel fuva-
 ros önkínzó, naturalista vergődésében. Ke-
 vés költő ösmerte így korát és Európát,
 az ember, a valóság és az elérhetetlen
 utáni sóvárgás furcsa viszonyát, mint ő
 S mert célja hat évtized drámájának, az
 európai lélek több, mint félszázados üzt-
 ségének meszkötése volt, elmondott min-
 dent ami e lelket ezekben a fényes és csil-
 lagtalan, derüs és anankés évtizedekben
 eltöltötte.

Mit érzett meg mindebből a magyar közönség, miként fogadta a Mester kísér-
 letét, mely a létezés titkait feszegette pö-
 röllyel vagy angyalszárnnyal, arról kívá-
 nunk szólni a hazai Hauptmann-ünnepség
 alkalmából amikor úgy érezzük, hogy a kis
 részletek elraizólása következtében
 esztétáinak sem hajlandók a költő ercélé-
 nek s a magyarsággal való kapcsolatainak
 őszinte rajzára. Hauptmannot ott értet-
 te meg a közönségünk, ahol az elhagyja
 a reális síkját s az irodalmi érzélgősség
 vagy a Nagy Ábránd utiára lép. A tények
 mérlegén érvelésünk így hangzik. 1897
 októberében a Nemzeti Színházban meg-
 bukik a derüs pillanatokot is szerző élet-
 dráma, a *Krampton mester*. Későbbi fel-
 ujtásai sem járnak jobban. 1897 novem-
 berében a Magyar Színház *Hanelle* elő-
 adásairól *Beothy* Zsolt számol be a Bu-
 dapesti Hirlapban s nyomában a kritika
 elismerően fogadja az üres házak mellett
 színre kerülő mesedramát. Okulva a Ha-
 uptmann »sikereken« 1899 áprilisában a
 külteleki Kisfaludi Színházban mutatják be
 a *Henschel fuvarost*. Nyilván abból a meg-
 gondolásból, hogy »ez kell a népnek«. Így
 történhetett meg, hogy az április 2-án tar-
 tott bemutatón Henschel töprengéseinek
 mesteri analizisét, a lélekhasadás megin-
 dító, emberfeletti harcát harsány kacajjal
 fogadta a rossz hírű színház valóban válo-
 gatott prömierközönsége. (Az Uj Magyar
 Színház mostani felújítása késő művészi
 elégtétel azért a sérelemért, amit az euró-
 pai dráma rangelsője ezen a bemutatón
 elsenvedett.) Mint említettük 1900 szeptem-
 berében ismét megbukott a *Takácsok*,
 kilenc nappal a Krampton Mester enyhé

balsikere után. Am 1904 december 3-án a
Bernd Róza oly botrányos körülmények
 között bukik meg, hogy az *Elgát* csak a
 Thalia alkalmi színtársulat meri műsorára
 venni 1907 április 8-án. Ez a remekmű
 misztikus játék végre megnyitotta a szí-
 veket s a kritikus noteszébe jegyezhet-
 te: mérsékelt siker. 1912-ben, majd 1925-ben
 a Kamara Színházban ismét színre kerül
 az Elga komoly érdek ödés mellett. Be-
 nedek Marcell, az Irodalmi Miniaturök
 szerkesztője nagy művészeti eseménynek
 mondja az Elga másodprömierjét. 1910-ben
 a *Bunda* című kisigényű szatíra — bármi-
 lyen meglepő — sikert arat a Nemzetiben.
 Utána még háromszor hosszabb időre fel-
 ujtják. 1920-ban az Uj Színpadon a *Téli
 ballada* dramatizált novellát játsszák, igen
 mérsékelt sikerrel, majd 1932 december
 3-án az öreg Hauptmann érzelmi vallomá-
 sát tomboló lelkesedéssel ünnepli Buda-
 pest. A Naplemente előtt sikere felette ta-
 nuiságos. Nemcsak a Nemzeti színház, az
 ország minden színpadán s a kisebbségi
 magyar színpadokon is rendkívüli elisme-
 réssel fogadják ezt a lényegében megal-
 kuvó, finoman ötvözött vallomást a nagy
 lázadó kihimvadtt szívéből. Azonban öreg
 mottó, hogy a közönség gyorsan felejt.
 1936 februárjában az *És Pippa táncol*
 szimbolikus játék — a Szépségről, amit
 mindenki áhit, de el nem ér, — újra kino-
 san megbukik s összesen kétszer adják a
 Nemzetiben. Hat évi szünet után az őszi
 Hauptmann-ünnepségek keretében a Vig-
 színház a Schiller Theater klasszikus elő-
 adásaival Veland, der Schmied), a Nem-
 zeti az antikizáló sorsdrámával Inhi-
 gnie Delphiben, az Uj Magyar Színház pe-
 dig a Henschel fuvarossal áldozott a jó-
 vátétel oltárán.

*

Mielőtt szemügyre vennök mik voltak
 belső okai ezeknek a sikertelen találko-
 zóknak, hol rejtőzik mélyebb gyökere a
 félreismerésnek, néhány adattal rá óhaj-
 tunk mutatni arra, hogy a magyar író nem
 osztotta a közönség véleményét s olykor
 még hivebben kiállt a Mester mellé, mint
 a mesedramákat fagyos tartózkodással
 fogadó német kritika. *Lukács* György már
 1911-ben a modern dráma történetéről írt
 könyvében figyelmeztet a drámaköltő ki-
 vételes jelentőségére. 1913-ban *Pitroff* Pál
 Hauptmann a drámáiban című népszerű
 összefoglalásában helyel-közzel rámutat
 az író szociális mélységeire. *Ambrus* Zol-

tán nyitja meg Krampton Mester kritikájával az irodalmi elismerések sorát. *Szini* Gyula finom akvarellt ad a hauptmanni lélekről 1909-ben s az akkor feltűnt *Berde* Mária 1913-ban a Budapesti Szemle hasábjain nyíltan kiáll a magyarországi Hauptmann-hívők mellé. *Szekeres* Fábián még 1912-ben a *Religió* folyóirat hasábjain a német dráma és naturalizmus kapcsán foglalkozik a drámairóval és *Beóthy* Zsolt elmélyült tanulmányához csatlakozik, harmadfél évtized után *Porzolt* Kálmán Naplemente előtt beszámolója a *Pesti Hirlapban* 1932-ben. Ugyanakkor *Kárpáti* Aurél ismételtén foglalkozik az Elgával (*Pesti Napló*) és *Turóczi-Trostler* József szellemtörténeti rézkarcot nyújt a Mesterről a *Benedek* Marcell szerkesztette Irodalmi Miniatűrökben. Említésre méltó még *Vajthó* László tanulmánya a *Protestáns Szemlében* (1917) és *Juhász* Gyula ódája a Nyugatban (Hanelle költőjének, 1922) A fontosabb tanulmányok sorát *Thurzó* Gábor »Az öreg Gerhart Hauptmann« tanulmánya (Napkelet 1938, legutóbb a 80. éves Hauptmann-t a Magyar Csillagban) és *Thienemann* Tivadar válassztékos szellemtörténeti összefoglalása (*Pásztor* 1942) zárja b.

Ezek a tanulmányok és megemlékezések ritkán ereszkedtek azokba a mélységekbe, ahol a költő problémái tanyáznak. De *Beóthy* Zsolt már 1897-ben az európai dráma sorsfordulóját érzi kicsengeni a Hannele transcendens misztikumából. *Porzolt* Kálmán a »társadalmi« költőhöz sodródott közel, ahhoz a hauptmanni életformához, amit felemás közönségünk teljesen megért és méltányolni képes. Az öreg Clausen alkonyati szerelme elsőpri Lóth forradalmi messianizmusát, Krampton érdes derűjét és keserű realizmusát, a Pippa nagy-szerű álmoképeit, Henrik mester pántheista, Julianus Apostátára emlékeztető, hellén lázadását.

*

Hauptmannból így lesz társadalmi szerző a »magyar társaság« tudatában. Világokat rázó, szociális drámáit lassan elfelejtik. Mesejátékaiból a naiv történet váza és a költői nyelv szépsége érdekli őket. De ahol a szociális dráma világkép

lesz, a mesejáték szimbolikus költői üzenet az elérendő marxistáról, melynek ki-harcolása nélkül nincs újabb fejlődés. — ezeken a sorsdöntő fordulókori elapad, közönségünk érdeklődésének forrása s Hauptmann innen csak kisszámú magyar hívő kíséri tovább a távoli és nála is megoidatlan igazságok felé. *Juhász* Gyula ódájában elmondja mit érez a Hanelle költője iránt. A magyar irodalmi közönség még adós a válasszal. Még nem tett bizonyosságot arról, hogy a drámaköltő szociális tudatát magáévá tette és költői lendületét követni képes. Igaz ebben jelentős mértékben gátolják a nagyrészt gyengén sikerült fordítások. Kivétel az Elmerült harang *Áprily* Lajos örökbecsű költői tolmácsolásában (a mesejátékot a közelmúltban — Németh Antal rendezésében a rádió is bemutatta), *Németh* Andor Elga, És Pippa táncol fordításai. *Bálint* Lajos Kramp-ton mestere, *Schöpllin* Aladár Sodnai eretneke és Thiel pályaoere (novvellák.) *Ko-mor* Gyula 1895-ben nem tudott megbirkózni a Takácsok nyelvzetével. *Sebők* Zsigmond félreértette a Bundát. *Molnár* Ferenc Henschel fuvarosa feleslegesen hangsúlyozza a köznépi árgót és *Hevesi* Sándor Bernd Rózája mélyen alul marad az eredetinek. Új Hauptmann fordításokra, új rendezőkre és a Mester által képviselt szemlélettől áthatott magyar Heinrich *Georgékra* — s hogy magunkról is szóljunk, legalább *Gobby* Hilda (Iphigenie Delphinben) alkotásokra van szükség. Tár-juk végre a magyar irodalmi közönség elé a hauptmanni tükröt. Lásssa meg benne Európa kaleidoszkopját, érezze ki belőle a kavargó szinfónia olykor apokaliptikus zuga-sa mögül a jövőndő tiszta, üde, emberi hangját. Mert a hauptmanni színmű fél-százados utja s az európai szellem tündöklése és bukása láthatatlan szálakkal fonódik tragikus egységbe. Egyik másika nélkül nem teljes s nem érzékelhető a ma-ga drámaiságában.

Kemény Gábor

Könyvek

Berczeli A. Károly:

HŐSKOR

— Válogatott versek. —

Révai kiadása, Budapest

A Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának mozgalmával egyidőben indult el Berczeli, de költészetében is olyan egyéni utat vágott magának, mint ezzel a mozgalommal kapcsolatban. Most, hogy válogatott versei megjelentek, visszapillantathatunk egész fejlődésére s arról a magaslatról, amelyre költészete jutott, áttekintést kaphatunk sokoldalú költői munkásságáról. Első verseskönyve 1926-ban jelent meg és már ekkor is a fejlett verstechnika, a formaszereget és könnyedség jellemzik, úgy hogy ebben a tekintetben szinte teljesen kész költő lép elénk. A közösségi megnyilatkozás keresése is kora ifjúságát jellemzi s ez a közösségi érzés megmaradt benne mind napjainkig igaz, hogy némi csalódásokkal s némi változással is, de lényegében ugyanaz ma is, mint volt másfél évtized előtt. Szeged, az Alföld első és nagy élménye mindvégig költészetén hagyták fémjelzésüket, s az a Szegedet és vele együtt a hozzá kapcsolódó Délvidéket is jellemző titokzatos babonába hajló meszeszerűség is, amelyet sok versében kibont és éreztet. Berczeli magányos költő volt s magányos költő maradt napjainkban is. A hőskort énekli meg újabb verseiben, a hőskort, melyben él, mely egy újabb és jobb kort harangoz be. Fiára szegzi tekintetét, mikor ezt a kort énekli s igyekszik is megérteni az új világot, melyre fia eszmél. Ez az új kor:

»új rend és harci fegyelem,
s jaj elrettentő példa lesz
kavargó életem.

Mert én bolyongtam s éltem szabadon

és elfoszlattam lelkemet
te egy uton jársz majd s örülsz,
hogy másképp nem lehet«

És a saját élete felé vág grimaszt, mely másként indult s másként látta a fogal-

makat is, melyek az évek folyamán lassan átalakultak. Berczeliről azt szeretik mondani, hogy l'art pour l'art poéta, ezekből az új verseiből azonban kiviláglik, hogy nem az. Petőfiről írott verse egy olyan ember lírai önvallomása, aki saját életében tapasztalta a fogalmak átalakulásán s lírában jaidul fel rá, bár megérti ezt a nagy metamorfózist. Így ír Petőfihez:

»A szabadság leáldozik,
most más s tán szebb az ideál!
a vándor eibukik s az él,
ki szolgál s nem ki félreáll.

Ó más világ ez, szürke tán,
a hitvány él csak szabadon,
s kalóz, ki jár-kei s úgy hiszi,
hogy zsákmány van csak és vadon.

Petőfi, minden változik,
s mi láng volt akkor, pernye már,
szabadság? furcsa szó s hiu
ma más s tán szebb az ideál....«

De bárhogyan is igyekszik mai szemzőgből megérteni a körülötte dülő, vérben és vasban új világot építeni igyekvő »hőskort«, néha-néha mégis kisikolt belőle a gyermekkori élmény, a krisztusi hit szeretet, emberségesség, és mind a többi fogalomnak az a látása, ahogyan benne az első élmény jelentkezett. Az ember két ezredéves szenvedését és jóra igyekvését énekli, mikor ezt mondja:

Kiáltom: jóság! s eltipornak engem,
nvögöm: titok! s agyam vadul nevet,
sikoltom: hit s megfulok kételyemben.

Vagy élsz még és erőt merit a tett
sok szentedből, kik itt lengnek fehéren
s mi földult s táplált két évezredet
beteliesül most új csodák jegyében?

»Egy kis népet megmenteni« ebben látja a fogalmak átalakulásának nagy okát s ezért, felteszi — még Petőfi is meghalna, hogy rab lehessen. De keserű marad a szájaize a megállapítások után s egyik versében úgy nyilatkozik a »Férlíkorról«, melyben ma küzködik, hogy úgy érzi, őt

az Asszony lelke ringatta. Ezek a versei nagyon is a mai kort fejezik ki és annak a nemzedéknek a lelki gyötrelmeit, amely gyermekkorában a szabadság-ideált kapta az iskolában s látja, hogy ez az ideál sok tekintetben hamis volt, a közösség új ideáljai felé fordul, de gyermekora első élményei halálíg lelkébe rögzödtek. Ezt a gyötrelmes érzést éneкли meg lírájában Berczeli s örökíti meg a bizonyára nyugodtabban szemlélődő utókor számára.

Már említettük a gyermekkor nagy élményét, amely szülőföldjéhez fűzi. Nem egyszer emlékezik rá s éneкли meg ezt a tájat, amely nemcsak Szegedre, hanem azon túl az egész délvidéki Tisza-tájra jellemző. Erdemes itt ezeket a sorokat feljegyezni:

Az Alföldön születtem, Szegeden,
s még él bennem a sárga nyár,
világom most is: fűzfák, Tiszapart,
és buzát dajkáló határ.

S az édes otthon, tikkadt síkvidék,
bár barangoltam szerteszét,
s ha jó vagyok vagy féktelen, szavam
még most is szép, özö beszéd.

S az ernyedt hó a természet nekem,
mikor már nincs is levegő,
mikor cimpáink az égbe szimatol,
de nem lesz még soká eső,

mikor csak kóvályog madár s akác,
a föld, mint kemence morog,
a kévék egymáson pihegnek, oly
tunyán, mint vén komondorok...

Ó, ekkor érzem csak, hogy életem
a földből sarjadt igazán,
hogy napból lettem, mint a fű s a fák
és azt mondom: hazám!

A délvidéki tájélményből így lesz a legszentebb fogalom: *haza*. És ez a tájélmény még akkor is kísért, mikor egy másik igen értékes verscsoportjában olaszországi és afrikai élményeit írja meg, ezekből a pompás verseiből is ki kiárad a legnagyobb élmény, a szülőföld iránti szeretet.

Versfordításaiából is bemutat a kötetben egy sorozatot s örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar szó és verstechnika jó mestere ezekben a fordításokban is *alkotást* tudott végezni, nemcsak *máso-*

lást. Berczeli válogatott versei egy értékes és őszinte magyar költő életének és korszakának vallomásait tartalmazzák; igaza van, midőn egyik versében azt írja, hogy ezeket a verseket valaki egyszer, más korban örömmel fedezi fel...

Csuka Zoltán

Márai Sándor:

Röpirat a nemzetnevelés ügyében

Révai kiadás, 1942.

A nemzet életében, amikor a történelem válságos korszakaihoz érkezik, nemcsak a politikus és a katona intézi az ország dolgát, hanem az író is irányt mutathat. Sőt, vannak pillanatok, amikor döntő fontosságú ösztönzéseket is adhat a népnak. Az idők megnehezedsével a hitvátság és a föladat is megnehezedik, a történelem súlyával telítődik és a nemzet sokszor tanácstalanul áll a holnap előtt. Érzí, hogy a jövőre nézve minden lépés nagy megfontolást és tájékozódást kíván, mert az elvétel gyakoribb, mint a helyes lépés és a történelem parancsának meg nem érteése a végzetet is jelentheti.

A régi világ romokban hever: eszmék, tanok, világnézetek élethalál harcukat vívják egymás ellen a létigogsultságért. Ami volt, immár a múlté. Értéktelemné vált, elpusztult. És ami lesz, annak még a körvonalait is alig láthatjuk. A régi világ a nagy világegés vérlullámaiba merült, az új világ képe a jövőbe vész. Mibe kapaszkodhatik hát egy kismemzet ilyen nagy sorsforduló idején? Mi lehet az a szilárd pont, amelyen megvetheti lábát s ahol megkezdheti az új életkeret kiépítését?...

A választ az írók így adták: ... az iskola... a nemzetnevelés.

Az elmúlt hónapokban a magyar könyvnyomtatásban egész sor könyv, röpirat és a lapok hasábjain tucatnyi tanulmány jelent meg a nemzetnevelésről. Zilahy Lajos cikkét a kitűnő iskolájáról a válaszok és vitairatok tömege követte, de sokkal nagyobb visszhangot keltett ezen a téren Márai Sándor »Röpirat a nemzetnevelés ügyében« című könyve. Amíg az előbbi cikkek és tanulmányok egy létesítendő intézet kérdését tárgyalták és megmaradtak a »Kitűnő Iskola«-ja mellett, addig Márai sokkal mélyebben vágott a kérdés magjába. A jelenkorak egész történelmi keresztmetszetét adta, s ezzel sikerült is elérnie azt a célt, hogy írását és elmélkedéseit minden részletében a nagyvonalúság jellemzi. A röpirat bátorhango írás és nagy érdeklődésre tarthat számot.

A terjedelmes röpirathoz az író elsősorban a világhelyzetről beszélt, fölveti a háború felelősségének kérdését, majd a kismemzetek

őfőjének kilátásait boncolgatja. Az előmege-
sedéstől, a csordaszellem betödéltetésétől félti
az emberiség kulturáját és éppen ezért vé-
delmére kel az alkotó, dolgozó egyénnek. A
kollektív társadalomnak minden egyéni értékét
elnyelő és beolvasztó hatásával szemben a
»minőségi elv«-et helyezi előtérbe, amelynek
érvényesülésével megmaradnak a társadalmi
csatályok értékei és az egyetemes emberi
kulturának nem a visszaesése, hanem az emel-
kedése és tökéletesedése következik be. Ma-
gyarország jövő társadalmi és gazdasági be-
rendezkedésére kitűnően alkalmazható ez az
elv, mert a mennyiségi elv minden időben a
nagyhatalmi törekvéseket szolgálta, míg a mi-
nőségi elv a kisnemzetek útján kér majd jo-
got és helyet az Új Európában. Éppen ezért a
jövő Európáit ma már nem is lehet másképp
látni, mint vámhatarok nélkül egy »közös,
óriási termelő és elosztó területen, ahol az
európai szellem végre gátlás nélkül kifejlhet
igazi képességeit.« Magyarországot így a jövő
Európiájában sorsfordulat előtt áll: területi as-
pirációi nincsenek, de vissza fogja állítani a
szentistváni birodalmat, amelyben a magyar-
ság ezután indul majd új honfoglalásra. Ezen
a ponton jut óriási szerephez az új nemzet-
revelés, mert a magyar nemzetnek a Duna-
medencében »képességeinél és sajátos szellemi
alkatánál fogva a multban is vezető szerepe
volt és a jövőben »minőségi vezetőszerpe
lesz.« A történelem megint azt mondja: ma-
gyarnak lenni hivatás és föladat. »A magyar
államélet nem egy nacionalista kisebbség erő-
szakos uralma, hanem szabad erő és öntudatos
szerepek összjátéka, a veszély óráiban is.«
És hogy ezt a nagy dunamedencei föladatot
vállalhassa is a nemzet és a nemzetben az
egyéni, szembé kell néznie a téveszmékkel,
bátran szembeszállni az előítéletekkel és kelő
időben megszabadulni azoktól a mai, divatos
eszméktől, amelyeket az idő és a történelem
még nem igazolt. Mindez emelkedettebb sze-
lemet és magasabb műveltséget követel és a
nemzetnevelés van hivatva arra, hogy ezt a
műveltséget nagyvonalu munkával emelje át
az egész nemzetben. Minden kérdésnek a kul-
csa hát a műveltség és az ebből táplálkozó
magasabb erkölcsiség. S ehhez a műveltség-
hez hősiesség is kell, mert a művelt em-
bernek hősnak kell lenni: »tehát türenek és
cselekvőnek is külön (legyen), mint a tömeg-
ember.«

Igy szól Márai Sándor röpirata. Az olva-
sónak egy bökeretű és csillogó tervezetet ad,
amelybe sok minden belefér. A minőségi elv,
a szentistváni gondolat, a vámhatarok nélküli
európai gazdálkodás, a francia nemzet nyugati
szerepe, a magyarság dunamedencei hivatása
és az európai szellem igazi képességeinek ki-
fejlesztése. Egyszóval minden megvan benne,
csak a gyakorlati megoldás lehetősége
hiányzik belőle: s ha jól emlékszünk, a duna-
medencei szép terv éppen ezen bukott meg

száz esztendővel ezelőtt is. A terv most is,
Márainál is, csak terv marad. A nagyvonalu-
ság megvan benne, de a röpiratot »nagyvo-
nalu mű«-nek nem nevezhetjük, mert éppen az
hiányzik belőle, a miért tulajdonképpen írót-
dott. A magyar műkultura alapvetése. S
ezt nem szépírással, hanem gyakorlati mun-
kával kell elvégezni.

Lévay Endre.

Sinka István: Fekete bojtár vallomásai.

Bp. Magyar élet kiadása. 1942.

Önéletrajz. A magyar bojtár életének ke-
resztmetszete. Ha egy bojtárt láttál, — csak
egy bojtárt láttál. Szeretnők, — ha így lenne.
Sinka István esetében így van, ilyen bojtár —
nincs több. Kár. Sinka, Kassák, Veres és a
többiek istenadta erős koponyák, — kiket ugy
adott e föld, — mint ahogy búzát és szőlőt
terem — életadónak, reménységörzőnek, bu-
ieledtetőnek.

Keménykötésű ember Sinka István, aki
nagy magabizással foghatja a tollat. De tollát
nemcsak írásra, — hanem szurásra döfködés-
re, csiklandozásra is használja. Tele van a
könyve suhintásokkal a láthatatlan ellenségek
árnycá felé. Minden sor vád és panasz.
Hej, pedig nem volt még értékes és erős em-
ber erőpróba nélkül e földön. Sinka azt hiszi,
hogy őt megcsalták, kisenmizték az emberek,
neki nem jutott elég semmiből: sem cipőből,
sem tudományból, sem hajlékból, sem egyéb
földi jóból.

Ezért haragszik. Valami próféta elhiva-
tottságot érez — de a végén — maga sem
tudja, hogy mit akar. Tele van Tolstoj, Pe-
tőfi és a Biblia szellemével. A sokat olvasott-
ság is nyomja. Mindez együtt író nevelt be-
lőle. Egyszerű, szűk életszemlélete tévedésbe
kergeti. Tapasztalata, mely bojtártársaival kö-
zös élményekkel bőségesen ellátta, — erős testi
és lelki erejének érzésével gazdagodva meg-
edzette és eltöltötte a virtuskodó magyar fö-
lényeskedő önbizalmával. Ez az önbizalom
adta kezébe a tollat. Erős kézzel fogja és, —
amint mondtam, — néha döfköd is vele.

A fekete bojtár vallomása értékes könyv.
Erő és akarat megnyilatkozása. Semmi sem
árthat neki. Még önmaga sem. A könyvben
elszórt alacsony, pökhendi, silány kiszólások
ugy hozzátartoznak a könyvhöz, — mint a
fogáncshoz a tövise. Még önfegyelme, önmér-
séklété is tiszteletre méltó. Valami iskolázott-
ság-felé nözudulat vibrál benne, — mikor le-
hajol és felveszi az eieített fonalat.

Nagyon drága tapasztalatok árán íródott
e kis könyv. Szt. Ágoston és Cervantes jutott
eszembe a többi nagy szenvedővel együtt.
Csak az a baj, hogy Sinka, — habár ennél a
könyvénél szebbet és jobbat nem fog írni,
mert benne van az egész élete, — nem jutott

el sem Szt. Ágoston magaslatáig, sem Cervantes mélységéig. Szűk világ, rideg világ Sinka István világa, — melynek nincs kijárata a lángelmék üdítő szférájába. Bizonyára mássá, nagyobbá, értékesebbé fejlődhetett volna, — ha sikerül bejutnia a középiskolába és az egyetemre. Szellemi erejének megfelelőbb művekkel ajándékozhatta volna meg nemzetét, — talán az emberiséget is, — ha nemcsak Sinka Istvánnal foglalkozott volna. — De ne sajnálja, mert éppen ennek az iskolázatlanságának köszönjük és köszönhetjük azt, — ami könyvének legnagyobb értéke, amit sem Petőfi, sem Tolsztoj, sem a Biblia nem tudott teljesen »irodalmi nivóra emelni«, — s ez: a paraszti lélek, a cselédsorban tengődő magyarság lelki tartalmának keresztmetszete. Ha ezek után sikerülne a lehetetlen, hogy t. i. Sinka István nyers tapasztalatait magasabb szemzögből uira átértékelné és megvilágítaná, — akkor munkájára ráüthetné a remekmű bélyegét.

Igy ahogy ma látjuk, — igen értékes, jóeszű ember munkájának tartjuk a Fekete bojtár vallomásait, de valahogyan éretlennek is. Kiforratlan. Nem érdem az, ha az ember szenved és nem pusztul bele. Csak fizikum kell hozzá. A fizikum öröksége. Az erények és bűnök örökségeink, melyek sokszor elviselhetetlenek, terhesek, máskor igen könnyűvé teszik a bajokat. Cirkuszi pózolás lesz a vége, — ha izmainkat mutogatjuk. A testi erő mellett, — szívesen látjuk a lélek erejét, Sinka egyelőre testi erejére hivatkozva, a nyers erő igazán többet, jobbat követel magának. Bántja, hogy mások jobb lábbeliben járhatnak, finomabb ágyban pihenhetnek, jobb falatokat ehetnek.

Hol van Sinka István Marcus Aurélius Antonius bölcsességétől, Puskin cőlkítüzéseitől, Carlyle puritán világszemléletétől, Taine fölényétől és Bunyan töprengéseitől. Milyen éhes, verekedő, sóvár ezek mellett a fekete bojtár. Milyen szűkkörű, milyen alacsony horizontu.

Eppen ezért értékes ez a szomorú könyv, — mert ez mutatja, — hogy ennyi szenvedés, megpróbáltatás, merengés és erőpróba sem emelte föl Sinka Istvánt abba a magasságba, — ahonnan az emberi lét teljes nagysága a maga értékében kibontakozhatott volna. Tehát az mégsem olyan egyszerű, — amit csak úgy kapásból elérhetnénk. Erre világít rá és ezért értékes. Ahogy Sinka szur, hadakozik, bánt — az mutatja, hogy még nem érett meg a szenvedésének gyümölcse. Sokszor szinte elámul az ember hencgesésének olvasán. Szinte büszke a szenvedéseire; holott tudhatná nagyon jól, hogy a szenvedés nem érdem, — a könyörület nem jutalom és a jutalommal az érdemet megközelíteni nem lehet. Az életharcban nincs könyörület, nincs

belátás, nincs megértés — csak harc van. Ő is harcol. Ez a könyv is fegyver, — néhány íalat kenyeret hozott. A következő munkája már kevesebbet fog nyújtani, — mert ebben az »életét« adta. Azok az életből elesett mesék, melyek a Fekete bojtár utolsó fejezetei után lankadtan lógnak, — mutatják, hogy Sinka Istvánnak nincs már semmi mondanivalója. Ez a könyve azonban, — mint a magyar bojtárság lelki és testi életének keresztmetszete — érték. Ahhoz, hogy az emberiségnek is adhasson valamit nagyon sokat kellene tanulnia, tapasztalnia, — amihez azonban már elkészett. Ennek a könyvnek Kassák és Veres Péter mellett, — magyar szempontból — elvévülhetetlen érdemei vannak. Kár, hogy anynyi gyim-gyom közé rejtette értékes tapasztalatait. Szótára már ma is magyarázatra szorul. Idővel Ulisses sorsára jut, élvezhetetlen lesz. Joyce már ma is olvashatatlan. Széchenyi, — aki nyers erejével Sinkára emlékezett, — éppen ezért olyan fárasztó olvasmány.

Itt-ott remek hasonlatai vannak, melyek a lírikus bőséget csurrantják elénk.

Legnagyobb hibája, hogy nem látja a jászol, gyalupad, pult és íróasztal között a nagy, minden emberi sorsot összekötő hasonlatot. Shakespeare szép leckét adhatna Sinkának. Az a vasutas, ki csak látja a kutyámet 36 órai szolgálat után, éppen olyan jól alszik, mint az a tanár, ki éjjelre kijavított 150 drb. számtani gyakorlatot, vagy az a bojtár, ki vilárbán hazaterelte a nyáját.

Itt kezdődik az igazi lángelme... Sinka István duvadjainak megtaláljuk a hasonmásait mindenütt, — ahol emberek élnek. A nagy író éppen abban és akkor nagy, mikor ezeknél az alacsony embereknél is meglátja azt, — ami az emberben örök érték. A nagyság ott kezdődik a szegény asszony két fillérjének meglátásánál, — a mezők liliomában való gyönyörködésnél. Puskin egy rózsalevélből több harmóniát olvasott ki, — mint mások egy egész csokorból. Szem és szív dolga, — hogy hol és miben látjuk meg az Alkotó nagyságát. Mi abban is megláttuk, — amiben a Fekete bojtár nem is sejtette... hogy lám a szenvedés sem kulcs a világrejtelly megoldásához... habár Wilde óta szívesen nyitogatják vele a szíveket.

Polácsi János.

Magyarország története

Budapest, 1942. Singer és Wolfner.

Az a siker, amellyel a tudós szerzőnek az utóbbi években megjelent »A legújabb kor világtörténelme« és »A legújabb kor gazdaságtörténelme« c. munkái dicsekedhetnek, értéktelvé teszi, hogy ez a legújabb munkája még megjelenése évében második kiadást ért meg Balla Antal vonalvezetése sok tekintetben emlékeztet egy világszerte ismert egyéniségére, aki a publicisztika terén lett kora egyik legnagyobb történetírójává: Heinrich Friedjung-hoz hasonlóan ő is a politikai történclem sikkján marad, az újít számára olyan gazdag anyagot, serkenti annyi ismeretlen politikai kapcsolat tisztázására, hogy — ezt tudatosán vállalja — nem kívánja az irodalmi, szellem-történeti behatások bekapcsolását a történelmi eseményekbe. Viszont annál élesebb, tisztább távlatokban bontakozik ki művében az az alap gondolata, hogy hazánk multjában, mindennek ami történt, elkerülhetetlenül be kellett következnie és másképpen nem is történhetett volna multunk egyetlen fordulata sem. Hogy ezeket a fordulatokat minél közelebb hozza olvasója tudatához, az eseményeket minél közelebb fekszenek a jelenhez, annál behatóbban tárgyalja, hogy így a kapcsolatot a mával észrevétlenül, de szakadatlanul kövesse. Ez a célkitűzés teljes mértékben sikerült, az olvasó kristálytisztán látja, hogy hazánk legutóbbi nemzedékei hogyan és mennyiben ismerték fel a mult értékeit, milyen mértékben mentették azokat át saját szükségseiségeik kapcsán. E tekintetben nagy teret szentel a kiegyezés nemzedékével kapcsolatos problémáknak, amelyek sok tekintetben az eddigi értékeléseinktől eltérő, de szigoruan tárgyilagos megvilágítást nyerne. A Tisza Kálmán-korszak, a véderő kérdés, az obstrukció ismertetése a szerző tollán át már mint egy-egy régen lezárult történelmi esemény jelenik meg, fények árnyak pártatlan elosztásával. Ugyanez a pártatlanság jellemzi a nemzetiségi kérdés összes vonatkozásainak ismertetését is. A trianoni Magyarország történetét külön rész tartalmazza, sok új vonatkozás megismertetésével és a világgazdaság behatásainak gondos figyelemmel kísérésével. Ez a hazánk jelenének szentelt leírás is mindenképpen sikerültnek mondható és a szovjetunió elleni háborúval nyeri zárókövét. A munka vonalvezetése mellett nagy előnye az is, hogy ahol sem merül el részletekbe, amelyek szak munkákba kíváncznak és a szerzőnek a publicistikában oly nagy sikerekre visszatekintő tolla könnyed, olvasmányos írásmódban tudja az olvasót végigvezetni ezer év sorsterhes fordulóitain.

Musztafa, Karaia és az akasztófa

Regény. Stádium kiadása, Budapest, 1942

Egy labanc magyar huszár egyéni életét írja meg háromkötetes nagy regényében Eszterhás István, egy labanc magyar huszár vágyakozását a tiszta élet, a szerelem után, de az egyén regénye mellett mindinkább felnövekszik az egész magyar nemzet nagy regénye, nagy tragédiája. A tragédiákban bővelkedő magyar történelem egyik legszomorubb korszakát rajzolja Eszterhás István; Thököli már meghalt, Rákóczi, Bercsényi idegen földön buidosik s a bécsi bellikum a szegény magyar népet és magyar földesurakat igyekszik egymás ellen kijátszani, hogy idegeneknek szerezze meg a magyar földet. A szegény magyar jobbágy nép örök álma, a föld kísérti ebben a regényben, a magyar földért, a magyar hazáért folyik itten a kettős harc és a bellikum igyekszik úgy elrendezni a dolgot, hogy amikor a magyar népet urai ellen uszítja, a magyar urak kezéből idegenek kezére próbálja sikkasztani a magyar földet. Kazay Péter, a huszár, Pálffy katonája és akkor támad fel benne a népe iránti hűség, amikor egy magasztos szerelem a család, a megnyugvás, a gyermek álmát csillantja fel a szeme előtt. Kazaynak választania kell és ő a népet választja, a népért vállalja a legnagyobb megpróbáltatást és a halál fenyegetését is. Egy bécsi grófnő részére igyekszik a titkos praktika a magyar földbirtokot elkaparintani s a magyar huszár öntudatlan eszköze ennek a játéknak mindaddig, amíg Thurzó Mária grófnő szépsége fel nem ébreszti benne az alvó magyar öntudatot is. És az a tragikus, hogy ezzel az ébredéssel párhuzamosan jár az, hogy a grófnőről is le kell mondania és a szegény jobbágy néphez szegődnie s Kazay Péter szeme elől lassan eltűnik az örökszép álom; az hogy valaha ő is megnyugodhat, családot alapíthat, földet művelhet, országot építhet. A magyar nép örök tragédiája izzik a regény sora között és ez az izzás nemesíti át Eszterhás István fantáziáját és stílusát is; mondatai mélységes magyar muzsikát zengenek, látásai a legszebb képeket varázsolják elének. A magyar nép nyomorúsága, elhagyatottsága, a dögihal rettenete, a bukott harc szörnyű kísértete ének a regény hátterében és Eszterhás biztos kézzel alakítja regénye nagy kompozícióját, Eszterhás kitűnő mesemondó, de emellett arra is tud vigyázni, hogy a történelemhez is hűséges legyen. Az »imádókról« írott regényrészlete, a kuruc seregről adott képe nemcsak plasztikus és színes, eleven, hanem hűséges és meggyőző is. A magyar nép legmélysegesebb és szinte azt mondhatni örökön tragikus és időszzerű nagy kérdését, a föld iránti szerelmét és rettenetes vergődését pedig szinte lélekzetállítónan közelre tudja hozni: e-

gyütt szenvedünk ezzel a néppel és századokon átnyúló nagy problémája az olvasó szívét marcangolja. Jó regény Eszterhás regénye és mélységesen magyar.

Csuka Zoltán

Orbán Dezső:

Sióparti nyárfás

Regény — a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása.

Valami ismerős hangnem jellemzi a magyar kisvárosi élet regényeinek recitativ-ját. Mintha egy kissé zsbibbasztó esti lázban álmód-nák és mondanák végig az írók ezeket a köd-ber, kereset és homállyal védett történe-eket a kisvárosi élet föltörő vagy letört szá-badulni vágyó vagy akaratlanul ott ödögő köseiről és alakjairól. Talán ez a hangnem s ez a lázra emlékeztető furcsa hangulat sejteti egy kissé betegnek a kisvárosi élel szemléletet és szemléltetését. Hogy mennyiben mondható ez a valóság hű tükörképének s mennyi benne a műfaj hagyományos és már elfogadott modora; annak eldöntéséhez ismer-ni kellene esetenként azt a szürke valóságot amelyből a regény meséje szövődik.

Orbán Dezső regényének hangulatfesté-se is ismerős. Az első lapok elolvasása csu-pán egy mese-változatot ígér az ismert hang-nemben. Az olvasó azonban csakhamar kelte-meyen csalódik. A regény minden új fejezete az élet és a lélekszemlélet új élelenszégével ragad meg és valami új mondanivalóval fog-lalkoztat. Csupa élet és hullámozás ez a főlho-mályban visszaálmódott élet. Van egy kis költői tulzás a líktető mozgalmasság kiveti-tésében és a műfaji tónus kötelezőnek vélt vagy önként kínálózó elbeszélő modorában. Ezek az ellentétek mégsem birkóznak egy-mással. A regény lenyűgöz, foglalkoztat és továbbssodor; új ablakokat nyit, ahonnan az olvasó a szürke és tűzhelyes hangulatvaráz-sban is megpillantja a kisváros életének ke-vésbébbé számoltartott vagy nem is ismert ér-tékeit. Orbán Dezső regénye abban más és abban új, hogy meséjének alakjai gondolatuk-ban, szavaikban és szemléletükben komoly kérdésekkel is csatláznak a látszólag alig mozgó szürke felszín alatt.

A Sióparti nyárfás hőse egy képzett, furcsa budapesti középiskolai tanár. Egy bírósági idézésre utazik le a sióparti kisvárosba. Váratlanul megbetegszik s néhány napot ott kell eltöltenie. Közben elterjed róla az a hír, hogy Száriában kutatta az ősmagyarág nyo-mait s visszakészül. Kiderül, hogy épen el-lenkezőleg az a terve, hogy a kisvárosban maradjon és ott akarja figyelni a napkeleli ma-gyar élet nyomait és megnyilakozásait nyu-gat és kelet határán a nagyváros és a pusztá elválasztó vonalának egy határállomásán. A regény meggyőzően bizonyítja, hogy a ma-

gyar lélek a lenézelt és sokszor gáncsoft, sokszor gáncosnak ismert kisvárosban is az ősi magyar élet értékeit őrzi.

Orbán Dezső mondanivalója érdekes figyelmeltetés arra, hogy amint a magyar pusztákon, tanyákon s később a falvakban megtaláltuk, ugyanugy a kisvárosokban is megtalálhatjuk a magyar lélek és gondolkozás sajátosságát, érdekességét és értékeit.

Berényi János.

Stadler Aurél:

Tiszta szó

Versek, Szabadka, 1942

Stadler Aurél legújabb könyvében, — mely sorrend szerint hetedik verseskötönyve nyolc év alatt — saját magáról a következőket írja: »Megnyugtató eszményi világszemlélet, igazi emberiség, mély vallásosság, izzó hazasze-retet, festői színezésű líró művészet jellem-zik írásait.«

Mi lehet még ezután a kritikus dolga? Irigyelje a költőt eszményi világszemléletéért, vagy dicsérje meg »igazi emberiségéért«, ami ma csakugyan elég ritka még költőnél is? Nem. A kritikus bocsánatot kér, hogy nem azonosíthatja magát Stadler Aurél állításai-val s hogy tovább lapoz elolvasni a verseket. »Unott szavak, szóvirágok« — így kezdődik a kötet első darabja, de a versből sajnos, nem derül ki, hogy a költő önmagáról beszél-e. Önmaga ifjúságáról, amelyet »unott szavak, szóvirágok« jellemeztek, vagy általában az if-júságról. Ez a homály különben a költőnek régi tulajdonsága: a rim kedvéért gyakran feláldozza mondanivalója értelmét.

Mégis; költővel van dolgunk. Bármennyi-re dögögnék is a sorai olykor, s bármennyire keresettek is a rimeik, Stadler Aurél költő. Versben gondolkodik és érzéseit csak versben tudja kifejezni. Indulatai nincsenek, a nagy mondanivalóval sem kell küzködni: a hétköz-napok apró epizódjait igyekszik megrajzolni és kiszínezni, amennyire a tehetsége megengedi. Nincsenek ünnepi pillanatai, nincsenek ünnepi mondanivalói, hacsak nem fogadjuk el a kül-sőséget, az »izzó hazafiasság« alkalmi darab-jait.

Mintha a tizenkilencedik század közepéről maradt volna itt egy költő, mondjuk Hador tanítvány, akit ma Stadler Aurélnak hívnak. Kicsit lapos, kicsit érzélgős és kicsit inatag versekkel, költői olajnyomatokkal. Költő, de műkedvelő, akit bizonyosan kielégít ez az író dalmi szórakozás és mást, többet talán nem is akar.

»Gyógyszerész és a palicsfürdői róm, kat. hitközség jegyzője.« Ha nem is eszményi világszemlélet, de mindenestre megelégedettség iratta Stadler Auréllal saját magáról ezeket a sorokat és ugyanígy biztosan a költészetével is meg van elégedve.

H. J.

A Kalangya hírei

Örömmel közöljük olvasóinkkal, hogy a közlőjövöben a délvidéki magyar írók régi álma megvalósulása: a m. kir. belügyminiszter engedélyezte a *Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság* alakulását s az alakuló közgyűlést március 14-én tartják meg Zomborban, a Társaság székhelyén. A Szenteleky Társaság lesz hivatott arra, hogy megszervezze a délvidéki magyar szépirodalom könyveinek kiadását és ott álljon a Kalangya mögött is, országos viszonylatban is jelentőssé téve a Délvidék magyar irodalmát és folyóiratát. A zombori alakuló közgyűléssel kapcsolatosan irodalmi est is lesz, amelyet a magyar rádió is kapcsol, de túl ezen a magyar rádió egy egész napot szentel Bács-Bodrog vármegye ősi székhelyének, Zombornak s több helyszíni adást is tervez. A Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság tiszteleti elnökségét Herceg Ferenc, a délvidéki származásu nagynevű magyar író vállalta.

A Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság küszöbönálló alakulásával kapcsolatosan Szabadkán február hetedikén délután írói értekezlet volt, amelyen a Délvidék magyar írói csaknem teljes számban megjelentek. Az értekezleten, dr. Reök Andor szabadkai főispán, délvidéki magyar irodalmunk őszinte és lelkes barátja elnökölt s ott volt Bogner József orsz. képviselő, a Délvidéki Magyarság főszerkesztője is. Az értekezletnek az volt a célja, hogy elvégezze a Szenteleky Társaság rendes és levelező tagjainak jelölését, valamint javaslatokat tegyen a tiszteleti tagok jelölésére is. Dr. Reök Andor főispán lendület és szeretettel fűtött szavakkal nyitotta meg az értekezletet és felolvasta dr. Balla Pál miniszteri osztályfőnöknek a délvidéki magyar irodalom lelkes pártfogójának üdvözlő táviratát az írókhoz, kimentve távolmaradását a jelölő értekezletről, Radványi Radicevics Sándor a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség üdvözlését hozta s rámutatott azokra az érdemekre, melyeket a Szövetség a délvidéki magyar irodalom ápolása terén eddig is szerzett. Az értekezlet ezeket az érdemeket határozottan is megállapította és leszögezte, hogy a jövőben is minden tekintetben és a legszorosabban együtt kíván működni a Szövetséggel.

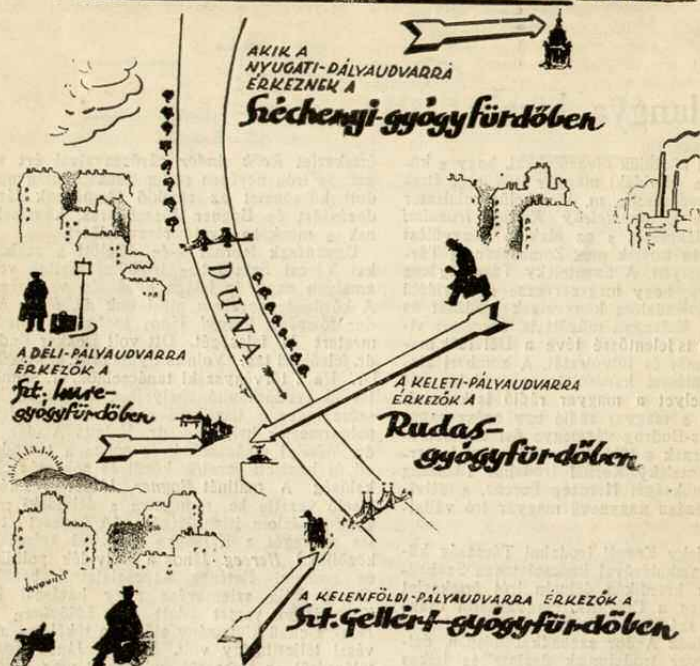
Herceg János szavai után Csuka Zoltán ismertette a rendes és levelező, valamint tiszteleti tagok tervbevett névsorát és az értekezlet hosszabb vita után kijelölte a tagokat. Az

értekezlet Reök Andor zárószavaival ért véget, az írók nevében pedig Csuka Zoltán mondott köszönetet az elnöklő főispánnak farradozásáért és Bogner József orsz. képviselőnek a munkában való részvételéért.

Ugyancsak február 7-én délelőtt a szabadkai Városi Színházban irodalmi matiné volt, amelyen nagy és lelkes közönség vett részt. A közönség soraiiban ott láttuk dr. Reök Andor főispánt, Völgyi János szabadkai polgármestert és feleségét. Ott volt Dekker Endre dr. felsőházi tag, Vojnits Gyula orsz. képviselő, Dr. Rácz törvényszéki tanácselnök, dr. Szimon István rendőrkapitányhelyettes, Schell Z. huszárezredes, a tisztikarával, dr. Székely Jenő polgármester helyettes, dr. Vojnits Aladár és dr. Mihályi tanácsnokok és sokan a társadalmi és közéleti vezetők közül és sok más előkelőség. A matinét Bogner József orsz. képviselő vezette be, rámutatva a délvidéki magyar irodalom jelentőségére. (A bevezető teljes szövegét a Kalangya márciusi számában közöljük.) Herceg János a Délvidék politikai és szellemi életének kapcsolatairól beszélt, Garay Béla színművész nagy hatással két Kosztolányi verset adott elő; különösen az Európa című költemény előadása fókéletes művészi teljesítmény volt. Kisbény János Kosztolányiról az emberről emlékezett meg, Hegedűs Klári színművésznő pedig *Létmányi* (Czakó) István és Timár Ferenc egy-egy versét adta elő mély megértéssel és forró lendülettel. Majtényi Mihály ragyogó humoru »Galacsinc« novelláját Garay Béla olvasta fel rendkívül hatásosan. Cziráky Imre elbeszélését nagy tapssal jutalmazta a hallgatóság s ugyancsak forró sikere volt Tarнай József színművésznének, aki Laták István és Stadler Aurél verseiből szavalt igen nagy hatással. Kolozsy Tibor egyik elbeszélését olvasta fel, ami után Csuka Zoltán mondotta el zárószavait, bejelentve, hogy a matiné tanulsága az íróknak alázatot hirdet a művészettel szemben s a közönségtől szeretet kér. Bejelentette egyben, hogy az előrehaladott idő miatt Lévy Endre ép ennek az írói alázatnak és szerénységnek megértésével lemond tervbevett előadása megtartásáról. A konferánsz szerepét Magyary Domokos töltötte be szellemesen.

A Kalangya nagy örömmel jegyzi fel ezen az oldalán azt is, hogy február elején előfizetőinek táborá már átlépte a négyezeretöt számat, tehát három hónap alatt az előfizetők száma meghatszorosodott.

BUDAPESTRE UTAZÓK

KÉNYELMESEN ÉS HELLEMESEN FELFRISÍTHETIK MAGUKAT

Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatala

BUDAPEST V., Deák Ferenc utca 2

bármilyen idegenforgalmi vonatkozású
felvilágosítással díjmentesen szolgál
Budapestről és a magyar vidéki városokról